

“Kulttuuri oli niin kuin näkymättömäksi tehty”

Saamelaisen asiakkaan kokemus kulttuurisesta turvallisuudesta ja
luottamuksesta sosiaalityössä

Tytti Kyrö
Laura Ylinampa
Pro gradu-tutkielma
Syksy 2024
Sosiaalityö
Lapin yliopisto

1 JOHDANTO	1
2 SAAMELAINEN ALKUPERÄISKANSA JA ALKUPERÄISKANSASOSIAALITYÖ	5
2.1 Saamelaiset - kansa, kieli ja asuinalueet	5
2.2 Saamelaisten asema ja oikeudet lainsäädännön näkökulmasta	8
2.3 Alkuperäiskansasosiaalityön erityispiirteitä	11
2.3.1 Alkuperäiskansasosiaalityön dekolonisoiva ulottuvuus ja kolonialismi Suomessa	11
2.3.2 Kulttuurinen turvallisuus	13
3 SAAMENKIELISEN JA KULTTUURINMUKAISEN SOSIAALITYÖN KEHITYSSUUNTIA	18
3.1 palvelujen nykytilanne	18
3.2 Kulttuurinmukaisuus sosiaalityössä	21
3.3 Käsitteitä saamelaissosiaalityöstä ja sen kehittämistä	24
4 TUTKIMUKSEN TOTEUTTAMINEN JA SAAMENTUTKIMUKSEN SENSITIIVISYYS	27
4.1 Tutkimustehtävä	27
4.2 Aineiston hankinta	28
4.3 Aineiston esittely	31
4.4 Aineiston analyysi	32
4.5 Saamentutkimuksen eettisyys ja tutkijapositiot	35
5 TURVATTOMUUS PALVELURAKENTEISSA	41
5.1 Saamenkielisten ja kulttuurinmukaisten palvelujen tilanne	41
5.2 Saamelaisuuden näkymättömyys ja näkymättömäksi tekeminen	46
6 SAAMELAISEN ASIAKKAAN JA TYÖNTEKIJÄN SUHTEEN ERITYINEN LUONNE	57
6.1 Saamelaisen asiakkaan kohtaaminen erityisessä vuorovaikutussuhteessa	57
6.2 Luottamussuhteen syntyminen prosessina	61
7 POHDINTA	67
LÄHTEET	73
LIITE 1 Pyyntö osallistua tutkimukseen pohjoissaameksi, inarinsaameksi, koltansaameksi ja suomeksi	78
LIITE 2 Sosiaalisessa mediassa jaettu kuva pyynnöstä osallistua tutkimukseen	82
LIITE 3 Webropol –kyselyn alkuteksti pohjoissaameksi, inarinsaameksi, koltansaameksi sekä suomeksi	83
LIITE 4 Webropol –kyselyn kysymykset koltansaameksi, inarinsaameksi, pohjoissaameksi ja suomeksi	86

Lapin yliopisto

Tiedekunta: Yhteiskuntatieteiden tiedekunta

Työn nimi: “*Kulttuuri oli niin kuin näkymättömäksi tehty*” - Saamelaisen asiakkaan kokemus sosiaalisuudesta

Tekijät: Tytti Kyrö ja Laura Ylinampa

Koulutusohjelma/oppiaine: Sosiaalityö

Työn laji: Pro gradu -tutkielma/Maisteritutkielma

Sivumäärä: 88 sivua, 4 liitettä

Vuosi: 2024

Tiivistelmä:

Pro gradu -tutkielmassa tutkimme Lapin hyvinvointialueella asuvien saamelaisten sosiaalipalveluiden kokemuksia. Olimme kiinnostuneita saamelaisten kokemuksista siitä, miten kieli- ja kulttuuritausta oli huomioitu sosiaalipalvelussa ja millainen luottamus saamelaisilla oli suhteessa työntekijään ja palveluun. Tutkimusaihe valikoitui siitä syystä, että saamenkielisten ja kulttuurinmukaisten palvelujen tilanne on tutkimusten ja selvitysten mukaan heikko, ja kokemuksia sosiaalipalveluista on tutkittu vähän saamelaissosiaalityön näkökulmasta. Tutkimusteoreettinen taustoituksemme painottui alkuperäiskansasosiaalityöhön, sekä käsityksiin saamenkielisestä ja kulttuurinmukaisesta sosiaalisuudesta. Tutkielmamme keskeinen käsite on *kulttuurinen turvallisuus*. Sitä kuvataan prosessinomaiseksi työskentelyotteeksi, johon liittyvät olennaisesti käsitykset kulttuurisensitiivisyydestä ja kulttuurisesta kompetenssista. Tutkielmassa kysymme: *Millaista on kulttuurisesti turvallinen sosiaalityö saamelaisen asiakkaan näkökulmasta? Ja millaisista tekijöistä saamelaisen asiakkaan ja sosiaalityöntekijän välinen luottamus rakentuu?*

Tutkimuksemme on laadullinen tutkimus ja tieteenfilosofinen lähtökohta on fenomenologis-hermeneuttinen. Tutkielmassa noudatettiin yleisten tutkimuseettisten periaatteiden lisäksi saamen tutkimuksen eettisiä ohjeita. Tutkimusaineisto kerättiin Webropol-kyselyllä, jossa oli kahdeksan avointa kysymystä kielen- ja kulttuuritausta huomioimiseen, sekä luottamukseen liittyen. Kyselyyn oli mahdollista vastata kaikilla saamen kielillä ja suomeksi. Aineistomme muodostui yhdeksästä vastauksesta, joista muodostui yhdeksän kertomusta palvelukokemuksista Lapin hyvinvointialueen sosiaalipalveluista. Aineiston analyysi toteutettiin aineistolähtöisenä sisällönanalyysinä.

Tutkimustulokset kertovat, että saamenkielisten ja saamelaiskulttuurien huomioivien sosiaalipalveluiden tilanne on huono. Saamelaisten kokemusten mukaan kieltä ja kulttuuria huomioidaan sosiaalipalvelussa harvoin ja työntekijän ymmärtämättömyys saamelaisista alkuperäiskansana tulee vastaajien kertomuksissa vahvasti esiin. Kokemukset jakautuivat kahteen tulokokonaisuuteen, joita ovat *turvattomuus palvelurakenteissa* sekä *saamelaisen asiakkaan ja työntekijän suhteen erityinen luonne*. Saamelaisten kielen ja kulttuurin huomioimattomuus sosiaalipalveluissa näyttäytyy rakenteellisena ongelmana. Sosiaalityöntekijä joko tiedostaen tai tiedostamattaan tulee polkeneeksi saamelaisten oikeuksia alkuperäiskansana.

Avainsanat: alkuperäiskansat, saamelaiset, alkuperäiskansasosiaalityö, kulttuurinen turvallisuus, saamelaisten kielen- ja kulttuurinmukaiset palvelut

1 JOHDANTO

Yhdenvertaisten sosiaalipalveluiden kehittämistyössä on vielä paljon tehtävää. Yhdenvertaisuuden teemoja voivat olla esimerkiksi kieleen, kulttuuriin ja vähemmistöasemaan liittyvät seikat, joilla voi olla merkitystä siihen millainen palvelu ja apu on juuri kunkin asiakkaan kohdalla hyvää ja vaikuttavaa. Tämän pro gradu- tutkielman keskiössä ovat saamelaiset sosiaalipalveluiden asiakkaat ja tulemme kertomaan saamelaisten kokemuksista sosiaalipalveluista. Tulemme pohtimaan, mitä saamelaisten kertoman kokemukset mahdollisesti merkitsevät ja mitä kokemukset meille kertovat palvelujen nykytilanteesta ja kehittämistarpeista.

Tutkimusten ja selvitysten mukaan saamelaisten palvelutyytyväisyys, sekä luottamus palvelujen saatavuuteen ja laatuun ovat yleistasoltaan Suomen keskimääräistä tasoa alhaisempia (Heikkilä 2013, 3). Saamelaiskulttuurilähtöisen sosiaalityön kysymyksiä on pohdittu muun muassa kielellisten seikkojen, hyvinvointikäsitteen ja oikeuksien toteutumisen näkökulmasta. Yksi lähestymistapa saamelaiset huomioonottavan sosiaalityön tarkasteluun on myös tarkastella asiaa yleisesti alkuperäiskansa-asemaa pohtien. Onhan niin, että saamelaiset ovat Euroopan unionin ainut oikeudellisesti tunnustettu alkuperäiskansa. (Lehtola & Ruotsala 2016, 5.) Suomessa saamelaiset on tunnustettu ja asema alkuperäiskansana on vahvistettu Suomen Perustuslaissa (11.6.1999/731).

Useat tutkimukset ja selvitykset osoittavat, että Suomessa ei ole riittävästi tarjolla saamenkielisiä ja kulttuurinmukaisia sosiaali- ja terveystalouksia. Tuuli Miettunen (2021) on raportissaan tuonut esiin ehdotuksia, miten saataisiin lisättyä saamenkielisten sosiaali- ja terveysalan työntekijöiden määrää. Saamenkielisten palvelujen lisääminen vaatii taloudellisia ja henkilöstöllisiä resursseja ja ponnisteluja. Joitakin ratkaisuehdotuksia saamenkielisten palvelujen lisäämiseksi on siis olemassa (Miettunen 2021). Saamenkielisten palvelujen lisäksi on olennaista pohtia muutoin saamelaiskulttuurin huomioon ottavien palvelujen tilannetta. Toisaalta kieltä ja kulttuuria ei ole mielekäästi erottaa toisistaan, mutta tosiasia lienee se, että kielen oppiminen ja omaksuminen esimerkiksi työkieliksi voi olla

huomattavasti pidempi prosessi, kuin kulttuuristen lähtökohtien tiedostaminen ja kulttuurisen herkkyyden omaksuminen osaksi työskentelyä. Kaikki saamelaiset eivät osaa saamen kieltä tai koe sitä tunnekielekseen, mutta muutoin saamelaiskulttuuriin liittyvät erityiskysymykset koskettavat miltei kaikkia saamelaisia.

Saamelaisten sosiaali- ja terveysalan kehittämissuunnitelmassa (2020–2023) on käsitelty omankielisten ja kulttuurinmukaisten palvelujen kehittämistarpeita. Kehittämissuunnitelman mukaan saamenkielisiä ja kulttuurinmukaisten palvelujen saatavuutta tulisi parantaa, sekä palvelujen sisältöjä ja menetelmiä tulisi kehittää. Omankielisillä ja kulttuurinmukaisilla palveluilla nähdään olevan yhä suurempi merkitys saamelaisten hyvinvointiin, terveyden ylläpitoon, sekä elämiseen arvojen, tapojen ja kulttuurin mukaisesti. (Saamelaiskäräjät 2020, 1.) Kielen- ja kulttuurinmukaisten palvelujen huomioimisessa ei ole vähäisessä roolissa sekään, että kyseisten palvelujen toteutuessa sillä turvattaisiin saamelaisten sosiaalisten ja perustuslaillisten oikeuksien, sekä yhdenvertaisuuden ja kansalaispoliittisten oikeuksien toteutuminen. Saamenkielisten ja kulttuurinmukaisten palvelujen kehittämisessä olisi tarpeen huomioida myös se, että saamelaiset itse pystyisivät vaikuttamaan ja kehittämään palvelujen järjestämistapoja. Se tukisi osaltaan myös saamelaisten kulttuuri-itsehallinnon toteutumista (Heikkilä 2013, 29).

Saamen kielten asema on viime vuosikymmeninä vahvistunut erilaisten toimintojen myötä ja saamelaisnuorten ja aikuisten keskuudessa on kasvavaa arvostusta saamen kieliä ja saamelaiskulttuuria kohtaan. Kehittämissuunnitelman (Saamelaiskäräjät 2020) mukaan etenkin nuorempien ikäpolvien tarve saamenkielisiin ja kulttuurinmukaisiin palveluihin on voimakkaassa kasvussa. Olennaista on myös se, että aikuisten hyvinvoinnin ja kulttuurisen kiinnittymisen kannalta on tärkeää pystyä käyttämään ja vahvistamaan äidinkieltään. Omankielisten palveluiden nähdään olevan tärkeitä niin terveyden ja hyvinvoinnin kannalta, mutta myös siksi, että saamenkieliset kieliympäristöt monipuolistuisivat. (Saamelaiskäräjät 2020, 1–2.) Perustelut sille, miksi saamelaiskulttuurilähtöisiä palveluita tulisi kehittää ja miksi niihin pitäisi resursoida ovat siis moninaisia.

Jonkin verran on tutkittu ja selvitetty sitä, mistä saamelaiskulttuurin ja -kielen huomioonottava sosiaalityö koostuu ja mitä se on. Aiemmissa tutkimuksissa on selvitetty saamelaisten näkemyksiä ja kokemuksia palveluista osana hyvinvointia, sekä saamelaisten palvelutarpeita yleisesti (Heikkilä ym. 2013). Saamelaiskulttuurilähtöisen sosiaalityön aiheita on tutkimuksellisesti lähestytty pääasiassa ammattilaisia haastatteleamalla ja saamenkielisille osoitetuilla kyselylomakkeilla, ja tutkimukset ovat painottuneet saamenkielisten palvelujen saatavuutta koskevaan kokemustietoon. Saamelaisten kokemuksia sosiaali- ja terveyspalvelujen käytöstä ja asiakaskohtaamisista, sekä syrjinnän kokemuksia on tutkittu vähiten. Lydia Heikkilä (2024) toteaa tuoreessa selvityksessään, että palvelukokemuksia on jouduttu kokoamaan välillisten tiedonlähteiden kautta. (Heikkilä 2024, 127.) Muun muassa palvelukokemuksiin liittyvän tiedon vähäisyyden vuoksi olimme kiinnostuneita lähtemään selvittämään saamelaisten kokemuksia sosiaalipalveluista. Olemme havainneet myös saamelaisalueella tekemämme sosiaalityön myötä, että aihe puhuttaa, saamelaiskulttuurin huomioonottavalle sosiaalityölle on tarve ja saamelaisen asiakkaan kokemus ja näkemys saamastaan palvelusta ja kulttuurin huomioimisesta siinä, tulisi saada kuuluviin.

Saamelaiset ovat osin harjaantuneitakin ajamaan omia oikeuksiaan, mutta huomioitavaa on myös se, että lain mukaan myös sosiaalityöntekijän on huomioitava asiakkaan kielellinen ja kulttuurinen tausta työskentelyssään ja päätöksenteossa (Laki sosiaalipalvelun asiakkaan asemasta ja oikeuksista 22.9.2000/812). Sosiaalityössä työskennellään usein herkkien asioiden parissa ja asiakkaat voivat olla haastavissa ja raskaissa elämäntilanteissa. Huomioiden nämä seikat ja asiakkaan mahdollisesti elämäntilanteesta johtuva alentunut toimintakyky, voivat asiakkaan mahdollisuudet hankkia ja saada itselleen tarvittavaa palvelua olla toisinaan heikot. Kun kyseessä on saamelainen asiakas voi tämän lisäksi tulla kyseeseen myös omien kulttuuristen ja kielellisten oikeuksien ajaminen. Tämä herätteleekin pohtimaan, kuinka haastavaa saamelaisen on hakea, löytää ja saada sellaista sosiaalityön palvelua, missä kaikki lakiin kirjatut oikeudet toteutuisivat?

Tulemme tässä pro gradu- tutkielmassa tarkastelemaan saamelaisten palvelutarpeita kulttuurisesti huomioonottavan ja kulttuurisesti turvallisen sosiaalityön näkökulmasta. Tarkastelemme aiheita aineistolähtöisesti ja tutkimusaineisto koostuu kirjoituksista, jotka on kerätty Webropol-kyselyllä. Kyselyyn vastanneet ovat pystyneet kertomaan anonyymisti

kokemuksistaan sosiaalityön palveluista. Teoreettisena taustoituksena olemme avanneet keitä ovat saamelainen alkuperäiskansa, mitä ovat alkuperäiskansasosiaalityöhön liittyvät erityispiirteet ja sitä, mikä on nykyinen käsitys ja ymmärrys saamelaiskulttuurin huomioivasta sosiaalityöstä. Kerromme myös keskeisimmistä laista, asetuksista ja kansainvälisistä sopimuksista, joilla pyritään turvaamaan saamelaisten kielellisiä- ja kulttuurisia oikeuksia, ja sen myötä koko saamelaisen alkuperäiskansan säilymistä. Saamelaisiin liittyvä tutkimus on sensitiivinen tutkimusaihe, minkä vuoksi olemme pohtineet tutkimuseettisiä seikkoja erityisellä tarkkuudella. Tutkimusteoreettinen otteemme on fenomenologis-hermeneuttinen ja tarkoituksenamme onkin selvittää ja ymmärtää, millaisia kokemuksia saamelaisilla asiakkaila on kulttuurisesta turvallisuudesta sosiaalipalveluissa.

2 SAAMELAINEN ALKUPERÄISKANSA JA ALKUPERÄISKANSASOSIAALITYÖ

2.1 Saamelaiset - kansa, kieli ja asuinalueet

Saamelaiset ovat Euroopan Unionin alueen ainoa alkuperäiskansa. Saamelaiset asuvat neljän valtion alueella. Saamelaiset ovat etninen vähemmistö, jolla on oma kieli ja kulttuuri. Saamelaisia on eri laskutavoista riippuen 60 000–100 000. Saamelaisten asuttama saamelaisten kotiseutualue ulottuu Keski-Norjasta ja -Ruotsista Suomen pohjoisosan yli Kuolan niemimaalle. Norjan valtion alueella asuu noin 35 000–60 000 saamelaista, jonkin verran vähemmän 15 000–30 000 Ruotsissa ja Suomessa saamelaisia asuu reilu 10 000. Venäjän puolella asuu noin 2000 saamelaista. Suomen valtion alueella asuvista saamelaisista noin 4000 asuu saamelaisten kotiseutualueella, joka muodostuu Utsjoen, Inarin ja Enontekiön kunnista, sekä pohjoisimmat osat eli Lapin paliskunnan alue Sodankylän kunnasta. Ennen toista maailmansotaa saamelaisia oli puolet saamelaisten kotiseutualueen väestöstä, mutta nykyään saamelaisia on kolmasosa saamelaisten kotiseutualueen väestöstä. Saamelaiset ovat enemmistönä ainoastaan Utsjoen kunnassa. (Lehtola 2015, 10–11.)

Sanotaan, että saamelaiset ovat kokeneet viime vuosikymmenten aikana voimakkaan murroksen. Saamelaisuus on kehittynyt 1970-luvulta lähtien perinteitä ja uuden ajan vaikutteita, sekä näkemyksiä yhdistelevään ja sopeuttavaan suuntaan. Saamelaisten yhtenäisyyttä tässä ajassa kuvastaa koko ajan merkityksellisempi käsitys Saamenmaasta “*Sápmi*” ja myös saamelaiskansalliset symbolit kuten saamenlippu ja kansallislaulu ovat yhä tärkeämmässä asemassa ja kuvastamassa saamelaisen kansan yhtenäisyyttä. 1970-luvulla alkoi saamelaiskansallinen herääminen, johon liittyy myös saamelaisen identiteetin ilmaiseminen symbolisella tasolla. Tällöin nuoret saamelaiset ympäri Saamenmaan alkoivat tiedostaa ja ymmärtää saamelaisen kulttuuritaustansa ja taistella sen puolesta, mikä oli vastareaktion vuosikymmeniä jatkuneeseen sulauttamisprosessiin. Sotien jälkeisen jälleenrakennusaikana monet asiat, kuten esimerkiksi koululaitos ja tieverkosto, tapahtui ja kehittyi valtaväestöjen ihanteiden ja arvojen mukaisesti. (Lehtola 2015, 9.) 1970-luvulta lähtien tapahtunutta murrosvaihetta kuvaa nuorten saamelaisten pyrkimys

luoda siltaa perinteen ja nykyajan, vanhan elämäkäsitteiden ja modernin yhteiskunnan vaikutteiden välille. Uudenlainen saamelaispolitiikka, saamelainen tiedonvälitys ja saamelaisista alkoivat mainitussa murrosvaiheessa kehittyä. Kehitykseen kuuluu, että perinne ja nykyaika ovat vuoropuhelussa. Näin on asia myös saamelaisten kohdalla ja tämä perinteen ja nykyajan vuoropuhelu on saamelaisille vanhaa perinnettä. Saamelaiset ovat aina eläneet kulttuurien ja vaikutteiden rajamaastossa. (Lehtola 2015,9.) Pohdintaa ja muutoksista perinteisen ja modernin välillä tapahtuu saamelaisten keskuudessa edelleen ja myös jo unohdetun elävöittäminen on noussut vahvasti esiin. Jo unohdetun elävöittäminen tulee esiin muun muassa inarinsaamelaisen laulutavan *livđen* elvyttämistyössä (Juntti 2022, HS) ja saamelaisen naisen sarvilakin *“ládjogahpir”* uudelleen käyttöönnotossa (Lakala ym. 2017, Yle).

Saamelaisia koskevat lait ja asetukset, sekä saamelaispoliittinen tietoisuus ovat nostaneet saamelaiskulttuurin arvostusta. Tilanne ei kuitenkaan ole saamelaisten oikeuksien, kielen ja kulttuurin kannalta ristiriidaton, koska saamelaiskulttuuri on jakautunut neljän valtion alueelle eikä saamelaisella kansalla ole suojanaan vahvoja ja selkeitä rajoja ja rakenteita. Sotien jälkeisellä sulauttamispolitiikalla on ollut monia haitallisia ja tuhoisia vaikutuksia saamelaiseen kansaan, kieleen, kulttuuriin ja kokonaisvaltaiseen hyvinvointiin. (Lehtola 2015, 10.) Saamen kieltä pyritään nykyään vahvistamaan lainsäädännöllä ja erilaisilla toimilla, mutta kieli kaipaa yhä vahvempaa asemaa. Saamen kieli on ollut hukkumassa valtakielten alle koululaitoksen, virastojen ja tiedotusvälineiden ollessa valtaväestönkielisiä. Tilanne on kuitenkin muuttumassa, saamen kielten arvostus on lisääntynyt ja sinnikkäs kehittämistyö palvelujen parantamiseksi on aloitettu. Saamen kieli on merkittävä saamelaisuuden symboli ja kulttuurin peili. Kieli ei ole vain viestimisen väline, vaan se pitää sisällään myös keskeiset kulttuurin elementit. Veli-Pekka Lehtola kuvaileekin hienosti: *“Saamen kielen voidaan kuvailla olevan saamelaisen todellisuuden kartta ja se voi avata muillekin tien kokonaisnäkemykseen saamelaiskulttuurista”* (Lehtola 2015, 18).

Suomessa puhutaan kolmea saamen kieltä; inarinsaamea, koltansaamea ja pohjoissaamea. Inarinsaamen puhujia arvioidaan olevan noin 450 ja koltansaamen puhujia noin 300. (Arola 2021, 9.) Inarin- ja koltansaamen kielten puhujien määrä on saatu nousuun ahkeran ja aktiivisen kielenelvytyksen myötä. Pohjoissaame on saamenkielistä puhujamäärältään suurin ja pohjoissaamen puhujayhteisö jakautuu kolmen valtion alueelle. Suomessa on

arvioitu olevan noin 2000 pohjoissaamen puhujaa. (Arola 2021, 9–10.) Eri saamen kielten puhujamäärät perustuvat arvioihin, eikä tarkkoja tietoja ole saatavilla. Suomessa puhutut saamen kielet ovat melko läheistä sukua toisilleen, joskin koltansaamen etäisyys inarinja pohjoissaameen on suurempi. Ymmärrettävyyteen eri saamen kielten välillä vaikuttaa murteiden etäisyys toisistaan ja kielenkäyttäjän harjaantuneisuus ymmärtää eri saamen kieliä. Useimmat saamen kielten puhujat ovat kaksi- tai monikielisiä. Saamen kieltä halitaan äidinkielenä tai lähes äidinkielen omaisesti. Nuorempien ikäpolvien keskuudessa saamen kieli ei välttämättä ole vahvempi kieli, vaikka se olisi toinen äidinkieli. (Arola 2021, 9–10.) Kuitenkin huomioitavaa on, että saamen kielen oppiminen ensimmäisenä ja vahvempana kielenä on mahdollisesti kasvussa. Revitalisaation, eli kielenelvystyön myötä puhujayhteisössä on jonkin verran kielen aikuisena tai kielikylvyn kautta saamen kielen oppineita puhujia. Esimerkiksi inarinsaamen ja koltansaamen osalta lasten kielipeätoiminta on ollut yksi merkittävin asia kielenelvystystyössä ja puhujamäärien nousussa.

Saamelaiset ovat siis yksi kansa, jonka sisällä on eri kieliryhmiä, eri asutusalueita ja elinkeinoja. Saamelaisten oikeudet ja elinolot vaihtelevat huomattavasti sen mukaan missä kansallisvaltiossa he asuvat. Saamelaiskulttuuriin kuuluu perinteisiä elinkeinoja, kuten poronhoitoa, metsästystä, kalastusta, ja nämä kaikki muovautuvat asuinalueiden mukaan. Saamelaisten historiassa tapahtuneiden seikkojen vuoksi osa saamelaisista ovat joutuneet hylkäämään perinteisten elinkeinojen toteuttamisen kuten esimerkiksi poronhoidon maatalouden yleistytyä. Nykyisessä saamelaisyhteiskunnassa on siis eroja kulttuurin monimuotoisuuden, kielen, ammatin ja perinteisten elinkeinojen suhteen. (Douglas & Saus 2019, 2.)

Saamelainen yhteiskunta perustuu vahvasti sukuihin ja saamelaisuus määrittyy sitä kautta, mihin saamelaiseen sukuun ihminen kuuluu. Kuten sanottua saamelaiset ovat kansa, joka elää vähemmistönä neljän valtion alueella, mutta saamelaiset ovat myös alkuperäiskansa. Saamelainen alkuperäiskansa on elänyt perinteisillä asuinseuduillaan ennen kuin uudisasukkaat ovat sinne tulleet.

Alkuperäiskansa terminä on globaali, tuhansia alkuperäiskansoja sisältävä yhteisö. Alkuperäiskansoilla on useimmiten oma kieli ja kulttuuri. Alkuperäiskansat ovat lisäksi erityisiä verrattuna vähemmistöihin, sillä heillä on erityinen suhde maahan ja luonnonvaroihin, ja he elävät alisteisessa asemassa omilla alueillaan. (Heinämäki ym. 2017, 86.) Alisteinen asema tarkoittaa esimerkiksi saamelaisten kohdalla sitä, että valtaväestöä edustavat päättäjät määrittelevät ne ehdot, joissa saamelaiset nykyisin elävät (Lehtola 2023). Valkonen (2009) tuo esiin, kuinka Suomessa saamelaisten institutionaalinen asema perustuu ja poliittinen toiminta perustuvat alkuperäiskansa-asemaan. Lainsäädännöllä, asetuksilla ja kansainvälisillä sopimuksilla on pyritty vahvistamaan saamelaisten asemaa alkuperäiskansana. Saamelaisten asemaan lainsäädännössä on avattu seuraavassa.

2.2 Saamelaisten asema ja oikeudet lainsäädännön näkökulmasta

Saamelaisten oikeuksia alkuperäiskansana turvataan niin kansainvälisillä sopimuksilla, Suomen perustuslailla (731/1999) sekä kansallisella lainsäädännöllä, kuten lailla saamelaiskäräjistä (974/1995) ja saamen kielilalla (1086/2003). Tavoitteena kansainvälisillä sopimuksilla, perustuslailla ja muilla laeilla on turvata saamelaisten itsemääräämisoikeus, jolla tarkoitetaan oikeutta päättää poliittisista, yhteiskunnallisista ja taloudellisista asioistaan.

Tärkeimpiä kansainvälisiä sopimuksia on Yhdistyneiden kansakuntien (YK) kansalais- ja poliittisia oikeuksia koskeva yleissopimus (SopS 8/1976, KP-sopimus), joka turvaa muun muassa vähemmistöjen kulttuurisia oikeuksia sekä taloudellisia, sosiaalisia ja sivistyksellisiä oikeuksia koskevaan yleissopimukseen (SopS 6/1976, TSS-sopimus). Sekä KP-sopimuksen että TSS-sopimuksen ensimmäiset artiklat turvaavat kaikille kansoille itsemääräämisoikeuden.

Merkityksellinen kansainvälinen sopimus alkuperäiskansan osalta on myös Lasten oikeuksien yleissopimus (SopS 59/1991). Sopimuksen 30 artikla takaa alkuperäiskansaan kuuluvalla lapsella kulttuurisia ja kielellisiä oikeuksia:

[..] alkuperäiskansaan kuululta lapselta ei saa kieltää oikeutta nauttia yhdessä ryhmän muiden jäsenten kanssa omasta kulttuuristaan, tunnustaa ja harjoittaa omaa uskontoaan tai käyttää omaa kieltään.

Saamelaiskäräjät on saamelaisten itsehallintoelin, joka edustaa saamelaisia. Saamelaiskäräjien tehtävänä on toteuttaa saamelaista kulttuuri-itsehallintoa, sekä turvata ja vahvistaa saamelaisten kulttuurin kehittymistä ja säilymistä. Nämä ovat perustuslaissa Saamelaiskäräjille säädettyjä tehtäviä. Saamelaiskäräjät laativat lausuntoja, esityksiä ja aloitteita viranomaisille, lisäksi Saamelaiskäräjät nimeävät edustajia eri työryhmiin ja käyvät eri viranomaisten kanssa neuvotteluita. Saamelaiskäräjälain mukaan viranomaisilla on neuvotteluvollisuus Saamelaiskäräjien kanssa etenkin, jos kyse on merkittävistä toimenpiteistä, jotka voivat vaikuttaa saamelaisten asemaan alkuperäiskansana. Yksi tällaisista asioista on sosiaali- ja terveystalvelujen kehittäminen. Saamelaiskäräjät ovat itsenäinen toimielin Suomen valtion viranomaisista, ja Saamelaiskäräjien toiminta kuuluu oikeusministeriön hallinnonalalle. Saamelaiskäräjät toimii valtion rahoituksella ja käräjien kautta myönnetään rahoitukset saamelaisen kulttuurin, yhdistysten, sosiaali- ja terveystalvelujen, sekä kasvatustalan ja saamenkielisten oppimateriaalien rahoitus. (Laki saamelaiskäräjistä 974/1995; Mäkitalo 2021, 1–2.)

Saamelaisten asemaa ja oikeuksia on pyritty turvaamaan jo perustuslaissa. Saamelaisilla on oikeus omaan kieleen ja kulttuuriin (Suomen perustuslaki 731/1999), mikä tarkoittaa sitä, että kielelliset ja kulttuuriset oikeudet ovat saamelaisten perusoikeuksia. Saamen kielilain mukaan saamelaisilla on oikeus kehittää kieltään ja kulttuuriaan (Saamen kielilaki 1086/2003). Saamelaisilla on oikeus saada sosiaali- ja terveydenhuollon eri palveluita omalla äidinkielellään ja palveluiden kulttuurinmukaisuuteen tulisi kiinnittää riittävästi huomiota. Saamen kielilaki (1086/2003) velvoittaa viranomaista huolehtimaan siitä, että kielelliset oikeudet toteutuvat käytännössä. Saamenkielisten ja kulttuurinmukaisten palvelujen turvaamisen ja kehittämisen tärkeys tulee esiin myös useissa muissa laissa, selvietyksissä, asetuksissa ja kansainvälisissä sopimuksissa (ks. Laki sosiaali- ja terveydenhuollon järjestämisestä 612/2021; Laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista 812/2000; Yhdenvertaisuuslaki 1325/2014; Miettunen T. 2021, Miettunen N. 2023.)

Yhdenvertaisuuslain (1325/2014) mukaan palveluja järjestettäessä ketään ei saa asettaa eriarvoiseen asemaan. Lain sisältämä syrjinnän kieltö koskee esimerkiksi etnistä alkuperää, sukupuolta, ikää, kieltä, uskontoa, vakaumusta, mielipiteitä, terveydentilaa ja vammaisuutta (Yhdenvertaisuuslaki 1325/2014, 8§). Yhdenvertaisuuslaki huomioi sen, että samojen palvelujen tarjoaminen kaikille ihmisille ei tarkoita sitä, että se olisi riittävän tasa-arvoista. Eri kansan- ja väestöryhmien, kuten esimerkiksi saamelaisten kohdalla, voitulla kyseeseen myös positiivinen erityiskohtelu palvelujen yhdenvertaisen saatavuuden saavuttamiseen liittyen (Heikkilä 2024, 47). Yhdenvertaisuuslain (1325/2014) 9§:ssä sanotaan positiivisesta erityiskohtelusta, että:

“Sellainen oikeasuhtainen erilainen kohtelu, jonka tarkoituksena on tosiasiallisen yhdenvertaisuuden edistäminen taikka syrjinnästä johtuvien haittojen ehkäiseminen tai poistaminen, ei ole syrjintää”

Tämän myötä esimerkiksi saamelaisten positiivisella erityisellä kohtelulla, palvelujen mukauttamisella tai muutoin erilaisella kohtelulla voitaisiin edesauttaa palvelujen yhdenvertaista ja tasa-arvoista toteutumista. Näin ollen saamelaisten erityinen kohtelu ja palvelujen mukauttaminen ei olisi syrjintää suhteessa valtaväestöön, vaan tarkoitus olisi lisätä yhdenvertaisuutta valtaväestön ja saamelaisten välillä. Yhdenvertaisuusperiaatteen ja syrjintäkiellon mukaisesti tietyissä tilanteissa on erilainen kohtelu voi olla edellytys yhdenvertaisuuden toteutumiselle. (Karvonen & Miettunen 2023, 12.)

Yhdenvertaiset ja tasa-arvoiset sote-palvelut tarkoittaisivat muun muassa sitä, että saamelaisille olisi riittävästi tarjolla saamenkielisiä ja kulttuurinmukaisia sosiaali- ja terveyspalveluja. Se olisi myös yksi olennainen tekijä saamelaisten kokonaisvaltaisessa hyvinvoinnissa. Saamelaisten kotiseutualueella on liian vähän saamen kieliä puhuvia ja kulttuuria riittävästi tuntevia sosiaali- ja terveydenhuollon ammattilaisia. Saamelaisten kotiseutualueen ulkopuolella tilanne on vieläkin heikompi. (Lehtola & Ruotsala 2017.)

Lapin hyvinvointialue kattaa muun muassa saamelaisten kotiseutualueen kunnat. Lapin hyvinvointialueen tehtävänä on tukea saamenkielisten sosiaali- ja terveyspalvelujen kehittämistä koko maassa. (Laki sosiaali- ja terveydenhuollon järjestämisestä 612/2021 5§, 33§.)

2.3 Alkuperäiskansasosiaalityön erityispiirteitä

2.3.1 Alkuperäiskansasosiaalityön dekolonisoiva ulottuvuus ja kolonialismi Suomessa

Sosiaalityö professiona sekä sen erityisalajat eivät ole irrallisia eivätkä erillään alkuperäiskansojen kohtaamasta kolonialismista. Suomen valtio on yhtenäistä hyvinvointivaltiota rakentaessaan pyrkinyt liittämään saamelaiset osaksi Suomen kansaa. Vaikka jo ennen Suomen itsenäistymistä niin kirkko, kruunu kuin yksittäiset virkamiehetkin ovat pyrkineet sivistämään ja kouluttamaan saamelaisia kieltäen saamelaisten omat tavat, perinteet, yhteiskuntajärjestelmän, tiedon ja oppimisen. Vauhti kuitenkin kiihtyi maailmansotien jälkeen ja hyvinvointivaltion nimissä saamelaisia assimiloitiin valtakulttuuriin.

Kouluikäisiä, täysin saamenkielisiä lapsia vietiin kodeistaan suomenkielisiin asuntolakouluihin, joissa he saattoivat tulla kaltoinkohdeksi asuntolahoitajien ja opettajien taholta. Usein lapset menettivät saamen kielen taitonsa ja jäivät vaille vanhemmilta saatuja kulttuurin ja perinteiden elämäntavan mukaisia oppeja. Useat saamelaiset suvut ja perheet menettivät saamen kielen juuri asuntolakokemusten seurauksena.

Kuokkanen (2007, 146–148) tuo esille, kuinka hyvinvointivaltion ideologia ja alkuperäiskansan kollektiiviset oikeudet ovat ristiriidassa. Vaikka yksilöinä osa saamelaisista hyötyi hyvinvointivaltioon integroinnista ja muun muassa opiskelumahdollisuuksista, saamelaisten kollektiivisten oikeuksien toteutumiselle hyvinvointivaltioon integroiminen ei ole antanut mahdollisuuksia. Pohjoismainen hyvinvointivaltio rakentuu individualismin ja sosiaalisen yhdenvertaisuuden peruskivetyksille. (Kuokkanen 2007, 146–148.) Alkuperäiskansojen käsitys yhteiskunnasta ei useimmitenkaan rakennu yksilöiden varaan, vaan yhteisöllä on merkittävä rooli.

Jälkikolonialistiseksi valtypyrkimykseksi voi lukea suomalaisen koulujärjestelmän puutteet tiedoissa saamelaisista. Edes yhteiskuntaopin tai historian oppikirjoissa ei yksittäisiä

mainintoja lukuun ottamatta kerrota saamelaiden historiasta, oikeuksista ja työstä oikeuksien puolesta YK:ssa. Nykyajan saamelaisista tai viime vuosikymmenten tapahtumista vaietaan oppikirjatasolla (Miettunen 2020, 22–23.)

Koulutusjärjestelmän vaikeneminen saamelaisista voidaan tulkita hegemonistiseksi kontrolliksi, joka edesauttaa saamelaiden pakkosulauttamista. Hegemonia perustaa valtansa “hienovaraiseen taloudellisten rakenteiden, opetusjärjestelmän ja tiedotusvälineiden hallintaan”. Tällöin sekä valtaväestö että saamelaiset saadaan usein alitajuisesti uskomaan valtaväestön etujen ja intressien olevan kaikkien yhteisiä, vaikka näin ei olekaan. (Kuokkanen 2007, 149–150.)

Kun suomalaiset eivät saa tietoa saamelaisista koulutuksen kautta, on monien vaikea hahmottaa julkista keskustelua muun muassa saamelaismääritelmästä. Saamelaiskysymykset näyttävät tällöin valtaväestölle helposti “kiistan” ja saamelaiset “hankalana alkuperäiskansana”, sillä valtaväestön edustajat eivät opetuksen tuoman osaamisen perusteella välttämättä pysty erottamaan historian totuuksia ja valheita toisistaan. Tämä vaikeuttaa monien saamelaisille tärkeiden toimintojen ja hankkeiden toteutumista. (Lehtola 2015)

Myös sosiaalityössä tietämättömyys saamelaisista alkuperäiskansana voi aiheuttaa asiakkaan oikeuksien toteutumattomuutta. Mikäli esimerkiksi Etelä-Suomesta tulee sosiaalityöntekijä Suomen ainoaan saamelaisemmistöiseen kuntaan Utsjoelle ilman tietoa saamelaisista, saattaa hän helposti tulla harjoittaneeksi saamelaiden oikeuksien polkemista.

Sosiaalityön tutkimuksessakin voidaan ajatella, että länsimaisia paradigmoja pidetään ylivoimaisina suhteessa alkuperäiskansojen paradigmoihin. Alkuperäiskansojen omista ontologisista ja epistemologisista lähtökohdista nouseva sosiaalityön tutkimus voisi dekolonisoida myös sosiaalityön käytänteitä. (Rowe, Baldry & Earles 2015, 296, 299) Suomessa, kuten muissakin Pohjoismaissa, tällainen alkuperäiskansojen omista lähtökohdista ja paradigmoista nouseva sosiaalityön tutkimus on vielä vähäistä.

Saamelaisten parissa tehtävää sosiaalityötä voitaisiin tarkastella yleisemmin alkuperäiskansasosiaalityön lähtökohdista. Alkuperäiskansasosiaalityön katsotaan ottavan länsimaisesta näkökulmasta tehtävää sosiaalityötä paremmin huomioon epävarmuutta ja moninaisuutta (Gray & Hetherington 2013, 26).

Alkuperäiskansasosiaalityö pyrkii huomioimaan kulloisellakin alueella olevan kulttuurin ja huomioi, että alkuperäiskansojen kulttuurit ovat keskenään erilaisia. Mitään suoraan menetelmää tai tapaa tehdä alkuperäiskansasosiaalityötä ei voi ottaa käyttöön esimerkiksi Australian aboriginaalien sosiaalityöstä saamelaissosiaalityöhön. Alkuperäiskansasosiaalityön tavoitteena on olla poliittinen prosessi, jossa historiaa valotetaan alkuperäiskansan näkökulmasta, käsitellään dekolonisaatiota ja yhtä aikaa pyritään löytämään vaikuttavia tapoja hyödyntää länsimaisia sosiaalityön menetelmiä sovellettuna alkuperäiskansan parissa. (Gray & Hetherington 2013, 28.) Alkuperäiskansasosiaalityö näyttäytyykin haastavana, valtarakenteita ja historiaa syvästi ymmärtävänä sosiaalityön erityisalueena, joka voisi tarjota relevantin työskentelyotteen vähintäänkin saamelaisten kotiseutualueella, mutta myös muualla saamelaisten parissa tehtävässä sosiaalityössä.

2.3.2 Kulttuurinen turvallisuus

Kulttuurinen turvallisuus on pro gradututkielmamme keskeinen käsite monin tavoin. Käsitystä kulttuurisesta turvallisuudesta palvelussa on alettu pohtia Uudessa-Seelannissa, missä on noussut esiin tarve pohtia maori-alkuperäiskansan terveydenhuoltoon liittyviä haasteita ja epätasa-arvoisia rakenteita. 2010-luvun alussa maorien elinajanodote oli 7,3 vuotta vähemmän, kuin ei-maorien, mikä osaltaan perusteli tarvetta tutkia ja pohtia taustatekijöitä näille etnisille terveyseroille. (Curtis ym. 2019, 2.) Elana Curtis ym. (2019, 13) tuovat artikkelissaan *“Why cultural safety rather than cultural competency is required to achieve health equity: a literature review and recommended definition”* artikkelin otsikon mukaisesti näkemyksiään kulttuurisesta turvallisuudesta terveydenhuollossa ja perustelevat käsitteen *“cultural safety”* (kulttuurinen turvallisuus) hyötyä ja tärkeyttä *“cultural competency”* (kulttuurisen kompetenssin) sijaan.

Curtisin ym. (2019, 13) mukaan käsitys kulttuurisesta kompetenssista ohjaisi työntekijää etnisten ryhmien kulttuuristen tapojen oppimiseen ja lopulta saavuttamaan “kulttuurisen pätevyuden” kulloisestakin etnisestä ryhmästä. Kritiikki kulttuurisen kompetenssin käsitteestä liittyy siihen, että se jatkaa etnisten ryhmien jaottelua “meihin” ja “muihin”. Tällaisesta jaottelusta voi edelleen seurata syrjäytymistä, marginalisointia, mahdollisuuksien vähenemistä ja sisäistetyn sorron jatkumista. Kulttuuriseen kompetenssiin liittyvä “muihin” keskittyvä lähestymistapa kulttuuriseen osaamiseen liittyen voi edistää liian yksinkertaistettua ymmärrystä kulloisestakin kulttuurista. Tämä kulttuurinen ymmärrys voi perustua kulttuuriin stereotypioihin ja vaarana on, että esimerkiksi alkuperäiskansa homogenisoidaan kollektiiviseksi “heiksi”. (Curtis ym. 2019, 13.) Curtis ym. (2019) käsittelevät artikkelissaan kulttuurisia seikkoja terveydenhuollossa, mutta nähdäksemme artikkelissa esiin tulevat seikat ovat olennaisia ja mukautettavia myös sosiaalityöhön. Samat lainalaisuudet esimerkiksi kohtaamisesta, kohtelusta, luottamuksesta palveluun ja palvelurakenteeseen koskettavat läpileikkaavasti sosiaali- ja terveystalvveluja.

Curtis ym. (2019,13) mainitsevat kulttuuriseen kompetenssiin liittyen, että esimerkiksi kulttuurista tehty mahdolliset virheelliset oletukset yksittäisen henkilön kohdalla voivat heikentää laadukkaan hoidon tarjoamista. Virheelliset oletukset etnisyydestä voivat vahvistaa rotuun ja binäärisyyteen liittyvää diskurssia, mikä osaltaan voi uudelleen syrjäyttää ja horjuttaa alkuperäiskansaidentiteettien muotoja. Käsitys kulttuurisesta kompetenssista voi jättää huomiotta valtarakenteisiin liittyviä seikkoja ja ylläpitää kapeita lähestymistapoja kulttuuriin ja kulttuurin huomioimiseen. (Curtis ym. 2019, 13.)

Kulttuureista ja sosiaalityöstä puhuttaessa tulee usein esiin kulttuurisensitiivisyyden, kulttuurisen herkkyyden ja jo mainitun kulttuurisen kompetenssin käsitteet. Curtis ym. (2019, 15) tuovat esiin artikkelissaan, että kulttuurisen kompetenssin sijaan tulisi puhua kulttuurisesti turvatusta palvelusta, koska kulttuurisesti turvattu palvelu lisää painoarvoa sille, että tavoitteena on aidosti yhdenvertaiset palvelut niin alkuperäiskansaankuuluville, kuin ei kuuluville. Käsityksessä kulttuurisesti turvallisesta palvelusta pohditaan yhteiskunnan ja palvelujärjestelmän toisinaan itsestäänkin selviä valtarakenteita, sekä arvioidaan kriittisesti vallankäyttöä. Artikkelissa tulee esiin, että kulttuurinen kompetenssi saatetaan ymmärtää osin kapeaksi ja rajaavaksi käsitteeksi eikä avaa näkymiä laajemmin

yhteiskunnan valtarakenteisiin. (Curtis 2019, 15.) Kulttuurisessa kompetenssissa korostuu ammattilaisen taito ja kyvykkyys toimia yhden kulttuurin sisällä tai monikulttuurisissa ympäristöissä (Heino & Jäppinen 2022, 175). Curtis ym. (2019, 15) pitävät haastavana, että kulttuurisesta kompetenssista puhuttaessa ammattilainen voisi tulla kulttuurisesti ”päteväksi”. Sosiaalityössä käytetään valtaa monissa eri yhteyksissä ja näin ollen kulttuurisen turvallisuuden sisältyvä vallankäytön tarkastelu olisi paikallaan. Etenkin silloin, kun toimitaan haavoittuvassa asemassa olevien ja alkuperäiskansaan kuuluvien henkilöiden parissa.

Käsityksestä kulttuurisesta turvallisuudesta on esitetty myös hieman erilainen näkemys. Irihapeti Ramsden (2002, 117–118) puhuu kulttuurisen turvallisuuden prosessista, johon sisältyy kulttuurisensitiivisyyden ja kulttuurisen kompetenssin ulottuvuudet. Ramsdenin (2002, 117–118) mukaan kulttuurisensitiivisyys on ensimmäinen askel, jossa tunnistetaan kulttuuriset erot ja niiden merkityksiä kunnioitetaan. Seuraavana askeleena on kulttuurisen kompetenssin, eli kulttuurisen osaamisen hankkiminen sekä tietoisuuden lisääminen. Kulttuurinen turvallisuus näyttäytyy siis tiedostamis- ja oppimisprosessina, jossa olennaista on tunnistaa ja käsitellä omasta kulttuurista nousevia tapoja, arvoja ja asenteita, sekä kunnioittaa toisten kulttuureja. (Ramsden 2002, 117–118.) Vaikka kulttuurisen turvallisuuden käsitteestä puhutaan hieman eri sanoilla, tarkoitus ja tavoite näyttävät kuitenkin samansuuntaisena.

Kulttuuriin liittyvien käsitteiden merkitys tulee näkyväksi ja eläväksi sen myötä mistä kulttuurista on kulloinkin kyse. Kulttuurisensitiivisyys on muotoutunut monikulttuurisuuden tavoin yleiskäsitteeksi, jota käytetään väljästi. Kulttuurisensitiivisyydellä voidaan tarkoittaa tiedon hankkimisista kulloisestakin kulttuurista, myös ei-tietämistä ja toisaalta ammattilaisten omien käsitysten kriittistä arviointia. Kulttuurisensitiivisyyden voidaan ajatella olevan taitoa kohdata erilaisuutta ja myös halua, kykyä ja herkkyyttä ymmärtää eri taustoista tulevia ihmisiä. Kulttuurisensitiivisyyttä tarkastellaan usein yksilöiden kohtaamisten kautta ja miten ammattilainen toimii näissä vuorovaikutustilanteissa. (Heino & Jäppinen 2022, 175.)

Käsitys kulttuurisesta turvallisuudesta näyttäytyy kriittisemmin valtarakenteita tarkasteltavana ja yhdenvertaisuuteen tähtäävänä työskentelyn lähtökohtana. Kulttuurista turvallisuutta palvelussa on käsitelty etenkin alkuperäiskansoihin kohdalla. Curtisin ym. (2019, 13) mukaan kulttuuriturvallisuus pyrkii esimerkiksi terveydenhuollossa parempaan hoitoon tiedostaen erot kulttuureista, ymmärtämällä dekolonisaation merkityksen, sekä valtasuhteisiin liittyvän harkinnan. Kulttuurisesti turvallisessa käytännössä tähdätään reflektiivisen käytännön toteuttamisen ja antaen myös potilaan itse päättää, kokeeko hän palvelussa tapahtuvan kohtaamisen turvallisiksi. Kulttuurisessa turvallisuudessa on olennaista ammatilaisen itsensä ja oman kulttuurisen lähtökohdan tarkastelu suhteessa työskentelyyn ja toimintaan. Tällainen reflektiivinen tarkastelu edellyttää omien ennakkoluulojen, asenteiden, oletusten ja stereotyyppien tarkastelua, sekä sitä millainen vaikutus näillä voi olla tarjottavan palvelun laatuun. (Curtis ym. 2019, 13.)

Kapea käsitys kulttuurista tai käsitys siitä, että kulttuuriin liittyviä tietoja ja taitoja voisi hankkia, on osin ongelmallista, koska tällaiset käsitykset viittaavat siihen, että tietynlaisen kulttuurisen “pätevyuden” voisi saavuttaa jollakin staattisella prosessilla. Curtis ym. (2019, 13) painottavat, että kulttuurisella “pätevyydellä” ei ole päätepistettä, eikä se toimi “rasti-ruutuun”- lähestymistavalla. Kulttuurisen turvallisuuden lähtökohta sen sijaan korostaa oppimisen jatkuvuutta, reflektointia, sekä kriittistä tietoisuutta. (Curtis ym. 2019, 13–14.)

Kulttuureista oppiminen ja tiedon hankinta on nähdäksemme tärkeää, mutta toisaalta asia liittyy osin myös puutteisiin yhteiskunnan järjestämässä opetuksessa, jossa ei kerrota riittävästi saamelaisista tai alkuperäiskansoista yleisesti. Curtis ym. (2019, 14) tuovat myös esiin, että tieto kulttuureista yksistään voi olla jopa vaarallista, jos tietoa hankkiva ja saava ei käy syvällistä itsetutkiskelua ja sitä, miten valta ja etuoikeudet ovat jakautuneet ja miten ne vaikuttavat järjestelmiimme ja käytäntöihimme. Curtis ym. (2019, 14) huomauttavat sen olevan selvää, että kulttuurisen turvallisuuden käsite on esimerkiksi ammatillisille haastavampi, kuin kulttuurisen kompetenssin, eli kulttuurisen osaamisen käsite. Kulttuuriseen turvallisuuteen tähtäävä työskentely vaatii mahdollisesti työntekijältä ja palvelurakenteilta enemmän ja syvällisempää tarkastelua, kuin kulloisestakin kulttuurista ja sen erityispiirteistä oppiminen.

Käsitteiden paljous ja niiden osin ristiriitaiset suhteensa toisiinsa tulee näkyväksi, kun puhutaan kulttuurin huomioimisesta palvelussa. Nähdäksemme käsitevalintojen sijaan on olennaista, että minkä sisällön käsite antaa työskentelylle ja palvelulle. Kulttuurisensitiivisyyden, kulttuurisen kompetenssin ja kulttuurisen turvallisuuden yhteydessä on kaikissa mainittu kulttuurierojen tunnistaminen ja työskentely tähtää alkuperäiskansojen säilymiseen ja aseman parantamiseen palvelussa ja palvelurakenteissa. Kulttuurisen turvallisuuden käsite tuo kuitenkin osuvasti esiin “selvänä pidettyjen” valtarakenteiden ravis- telun (Curtis ym. 2019, 14), mikä on linjassa yhteiskunnanvaltarakenteita syvällisesti tarkastelevassa dekolonisoivassa alkuperäiskansasosiaalityössä.

3 SAAMENKIELISEN JA KULTTUURINMUKAISEN SOSIAALITYÖN KEHITYSSUUNTIA

3.1 Palvelujen nykytilanne

Aiempien tutkimusten ja selvitysten mukaan saamelaisilla on esteitä palveluihin hakeutumisessa ja saamelaiskulttuurin huomioivien palveluiden saamisessa (Ks. Heikkilä 2022; Valkonen 2009). Syitä sille, miksi saamelaiset eivät saa tai löydä palvelua, juontuu monista seikoista. Saamenkielisiä palveluja ei ole riittävästi tai ymmärrys saamelaiskulttuurista voi olla vähäistä. Haasteet voivat liittyä esimerkiksi saamelaisten palveluiden tarpeen ja suomalaisesta yhteiskunnasta lähtöisin olevien palvelujen kohtaamattomuuteen. Edellä kuvatun kaltaisia seikkoja tulee esiin myös norjalaisessa artikkelissa ”Invisible Differentness in Sámi Child Protection Services” (Douglas & Saus 2019, 4). Niin Norjassa kuin Suomessakin lait, asetukset ja sopimukset ovat yksiselitteiset saamelaisten kielellisten ja kulttuuristen oikeuksien turvaamiseksi esimerkiksi sosiaalipalveluissa, mutta käytännössä näiden oikeuksien turvaaminen on haastavaa. Mahdollisia syitä tälle ovat työntekijöiden ja taloudellisten resurssien vaillinaisuus sekä työntekijöiden taitojen ja tietämyksen puute siitä, miten saamelaiskulttuuri tulisi ottaa huomioon sosiaalityön käytännön toteutuksessa. (Douglas & Saus 2019; Heikkilä 2022.)

Joiltakin osin saamelaiskulttuurisia seikkoja on otettu huomioon sosiaalityön työskentelyssä, mutta se on riippuvaista yksittäisen työntekijän taustasta ja saamelaiskulttuurin tietämyksestä (Douglas & Saus 2019, 8; Heikkilä 2022, 98). Saamelaiskulttuurin huomioivaa substanssiosaamista ei ole sellaisenaan vielä Suomessa mahdollista opiskella tai siinä koulutautua, vaan kulttuuritietoinen osaaminen asiakastyöhön muodostuu työntekijän omasta asemasta, suku- ja muista yhteyksistä, jotka liittyvät pääasiassa yksityiselämään (Heikkilä 2019, 98). Kun ajatellaan, että kulttuurinen herkkyys näkyy vaihtelevasti yksittäisten työntekijöiden työskentelyssä, asettaa se saamelaiset asiakkaat eriarvoiseen asemaan suhteessa toisiinsa. Voi olla, että joidenkin saamelaisten asiakkaiden kohdalla kulttuuritausta huomioidaan mahdollisesti paremmin, joidenkin kohdalla heikommin.

Korkeakoulutuksessa saamelaiskulttuurin huomioivan osaamisen puute sosiaali- ja terveysalalla on tunnistettu. Kehitystyö osaamisen lisäämiseksi on alkanut muun muassa ammattikorkeakoulujen SaamSote -hankkeen ja pohjoisen yliopistojen SoMá -hankkeen kautta. Lapin ammattikorkeakoulun, Oulun ammattikorkeakoulun ja Diakonia-ammattikorkeakoulun SaamSote -hanke eli Kulttuurisensitiivisen koulutuksen yhteiskehittäminen saamelaisten sosiaali- ja terveyspalveluille -hanke kehittää ammattikorkeakoulutaisoisia saamelaiskulttuuria huomioivia koulutuksia. Oulun yliopiston ja Lapin yliopiston Saamen kieli- ja kulttuurikoulutus sosiaali- ja terveysalalle (2023–2026) -hanke kouluttaa alan ammattilaisia kolmessa saamen kielessä sekä saamelaiseen yhteiskuntaan ja kulttuuriin liittyvissä erityiskysymyksissä.

Saamenkielisten ja kulttuurinmukaisten palvelujen tarve on siis tunnistettu ja osin tunnustettu ja se tulee esiin useissa selvityksissä ja tutkimuksissakin (ks. Esim Heikkilä 2013; Miettunen 2021; Heikkilä 2022). Kehittämistyö kulttuurinmukaisten palvelujen eteen on aloitettu. Viimeaikaisia ja merkityksellisiä askelia saamenkielisten ja kulttuurinmukaisten palvelujen eteen on otettu palvelujen tuottamisenkin osalta. Saamelaisten psykososiaalisen tuen keskus *Uvjj - Uvjâ - Uvja* tarjoaa matalankynnyksen mielenterveyspalvelua saamen kielillä ja suomeksi. Saamenkielisten ja kulttuurinmukaisten palvelujen lisäämiseksi Lapin hyvinvointialueella toimii myös Saameperhekeskus ja tuoreimpana saamenkielinen perheohjaaja, jonka toimialueena on saamelaisten kotiseutualueen kunnat. Myös jo mainittu kolmannen sektorin toimija Sámi Soster ry on tärkeä sosiaali- ja terveysalan valtakunnallinen järjestö, joka on tuottanut saamenkielisiä ja kulttuurin huomioivia palveluja jo vuodesta 1997.

Lapin hyvinvointialueen saamenkielisten ja kulttuurinmukaisten palvelujen kehittämissyksikössä tehdään urauurtavaa työtä saamenkielisten ja kulttuurinmukaisten palvelujen kehittämiseksi. Lapin hyvinvointialueen saamenkielisten ja kulttuurinmukaisten palvelujen kehittämissyksikössä on kehitteillä asiantuntijamalli saamelaisten asiakkaiden parissa työskentelyyn. Sen avulla pyritään vahvistamaan saamelaisten kielellisiä- ja kulttuurisia oikeuksia sosiaalipalveluissa, etenkin lastensuojelun ja perheoikeudellisten palvelujen sosiaalityössä (Karvonen & Miettunen 2023.) Asiantuntijamallin kehittämistyö on vielä

kesken ja malli olisi tarkoitus ottaa käyttöön syksyllä 2025. Saamelaiskulttuurin huomiointiin ottavan sosiaalityön tarpeeseen on siis havahduttu, mutta kehittämistyössä on vielä paljon tehtävää.

Pohjois-Suomen sosiaalialan osaamiskeskuksen (myöhemmin Poske) julkaisussa tulee esiin, että erityisesti alueilla, joilla on vähemmän saamenkielentaitoisia, kulttuurinmukaisille palveluille olisi jopa enemmän tarvetta kuin saamenkielisille palveluille (Vuomajoki 2023, 21). Posken julkaisun mukaan kulttuurinmukaiset palvelut voitaisiin osaltaan turvata siten, että työntekijällä olisi ymmärrys ja tuntemus kulttuurista, kuten esimerkiksi elinkeinoista ja luontosuhteesta, sekä saamelaisiin vaikuttaneista historiallisista tapahtumista. Huomioitavaa on, että työntekijän ja asiakkaan luottamuksellisen suhteen syntyyn vaikuttaa se, että asiakas tulee ymmärretyksi kulttuurisine lähtökohtineen. (Vuomajoki 2023, 21.) Palvelujen vaikuttavuuden kannalta olisi jo lähtökohtaisesti tärkeää, että asiakas luottaa työntekijään ja saamansa palvelujen hyötyyn.

Myös Lydia Heikkilä (2022) on painottanut palvelujen kulttuurinmukaisuuden tärkeyttä. Heikkilä on selvityksessään (2022) todennut, että sote-alan ammattilaisten kieliohintojen lisäksi tarve lisäosaamiselle olisi erityisesti siinä, että saataisiin enemmän ymmärrystä saamelaiskulttuurin mukaisista asiakas- ja hoitotyönmenetelmistä, saamelaisista vuorovaikutustaidoista sekä kulttuurisista psykososiaalisen tuen tarpeista ja menetelmistä. Heikkilän mukaan kulttuurilähtöistä menetelmäosaamista tulisi kehittää systemaattisemmin, jotta sellaista osaamista voitaisiin sisällyttää sote- alan ammattilaisten koulutukseen. Heikkilän (2022, 5) mukaan saamelaisten kielellisten ja kulttuuristen oikeuksien soveltaminen käytäntöön vaatii aivan erityistä palvelujärjestelmä- ja johtamisosaamista.

Saamenkielisiin ja kulttuurinmukaisten sosiaali- ja terveyspalveluiden tilanteeseen ja kehittämistarpeisiin on paneuduttu myös Saamelaiskäräjien laatimassa kehittämissuunnitelmassa (2020). Kehittämistarpeet sosiaali- ja terveyspalveluissa liittyvät muun muassa saamelaisten osallisuuden vahvistamiseen, palveluiden saatavuuteen ja saavutettavuuteen, palveluiden kehittämiseen niin, että se tukee saamelaisten hyvinvointia, sekä saamelaisten osallistamiseen kehittämistyössä. Saamenkielisten ja kulttuurinmukaisten sosiaali- ja terveyspalvelujen kehittäminen tulisi tapahtua saamelaisen yhteiskunnan, kielen

ja kulttuurin lähtökohdista, jotta saamelaisten palvelutarpeet tulevat tunnistetuiksi ja palveluista saataisiin laadukkaita ja vaikuttavia. Tällainen toimintatapa osaltaan tukee oikeutta ylläpitää ja kehittää saamen kieltä ja kulttuuria ja vahvistaa yhdenvertaista asemaa. Saamelaiskäräjien ja saamelaisten osallisuus muutoinkin palveluiden kehittämisessä on olennaista, koska se tukee saamelaisten asemaa ja vahvistaa itsehallintoa saamelaisia koskevissa asioissa. (Saamelaiskäräjät 2020.)

3.2 Kulttuurinmukaisuus sosiaalityössä

Saamelaiset ovat etninen ryhmä, jossa on vaihtelua kielen, asuinalueiden, kulttuuristen arvojen, elämäntavan ja koettujen historioiden suhteen. Keskustelua käydään myös saamelaisidentiteettiin liittyvistä kysymyksistä. Muun muassa nämä seikat huomioiden on ilmeistä, että käsitys saamen kielen ja kulttuurin huomioivasta sosiaalityöstä ei ole kovinkaan yksiselitteinen. Saamelaisilla sosiaalityön asiakkailta on samat perusoikeudet kuin muillakin asiakkailta, mutta heillä on myös muun muassa kansainvälisissä sopimuksissa ja kansallisissa laeissa ilmaistuja erityisoikeuksia (Douglas & Saus 2019, 2). Saamelaisilla on oikeus säilyttää kielensä ja kulttuurinsa, mikä pätee kaikissa sosiaalityön prosesseissa. Erityiset kysymykset ja haasteet heräävät muun muassa lastensuojelun vankimpia tukitoimia arvioitaessa, kun pohditaan esimerkiksi lapsen kodin ulkopuolelle sijoittamisen tarvetta. Myös näissä, jo itsessään haastavissa lastensuojelun prosesseissa, tulisi pohdita kieli- ja kulttuuritaustan säilymistä tukevia seikkoja ja turvata lapsen perustuslaillinen oikeus saamen kieleen ja kulttuuriin.

Kulttuurinmukaista sosiaalityötä ja sen merkitystä on pohdittu jonkin verran aiemmissa tutkimuksissa. Tarve kulttuurinmukaisuuden pohdinnalle juontuu juuri oikeuksien toteutumisen ja turvaamisen lähtökohdista. Saamelaisten parissa työskentelevien tietoisuutta saamelaiskysymyksistä on lisättävä saamelaisten etnisen, kielellisen ja kulttuurisen identiteetin säilyttämiseksi. (Douglas & Saus 2019, 5.) Toisin sanoen aiheen äärelle pysähtyminen omalta osaltaan tukee jopa kokonaisen kansan säilymistä.

Kulttuurinmukaisuus palveluissa lienee olevan moniulotteisempi ja hieman vaikeaselkoisempikin kokonaisuus, kuin omankielisyys palveluissa. Toisaalta kielellisyys on osa kulttuurinmukaisuutta, mutta kulttuurinmukaisuus sisältää myös paljon erilaisia elementtejä kulttuurista, jotka mahdollisesti ovat ajassa ja paikassa myös muuttuvia. Toisaalta myös kieli on muuttuva ja muuntuva, ja kieli pitää itsessään sisällään kulttuurin ainutlaatuisia elementtejä. Kieli muodostaa rakenteen, jonka avulla sosiaalityön edustaja voi rakentaa ymmärrystään saamelaisen asiakkaan etnisyyden sisältöihin (Ruotanen 2021, 167). Työntekijän rooli ja ymmärrys kulttuurisuudesta näyttäytyvät keskeisiltä seikoilta siinä, että kulttuurinmukainen sosiaalityö lähtee rakentumaan. Lauri Ruotanen (2021, 167) puhuu etnisestä sujuvuudesta ja hyvän yhteistyön lähtevän liikkeelle siitä, että sosiaalityöntekijä ymmärtää saamelaisen asiakkaan subjektiivisuuden ja ottaa sen työskentelyn perustaksi. Ruotasen (mt., 167) mukaan tämä voisi mahdollistaa paremmin asiakkaan kuulluksi tulemisen, arvojen ja asiakkaan unelmien asettumisen työskentelyn keskiöön.

Linda Järvensivu ym. (2016, 603) tuovat esiin artikkelissaan ”Locating Sámi social work in Finland: Meanings produced by social workers in working with Sámi people”, että saamelaisten parissa tehtävä sosiaalityö on erityistä sosiaalityötä, mutta jakaa yleisiä piirteitä yleisen sosiaalityön kanssa. Saamelaissosiaalityö muodostuu saamelaisten historian ja kulttuurintuntemuksen pohjalta, sekä kielelliset seikat huomioiden. Saamelaisten moninaiset olosuhteet, kielen käyttötarpeet, sekä palvelutoiveet vaihtelevat, minkä sosiaalityöntekijän tulisi ottaa huomioon saamelaiskulttuurin huomioivassa työssään. (Järvensivu ym. 2016, 610–611.) Artikkelissa tulee esiin, että kulttuurinen herkkyys rakentuu jokaisessa saamelaisen asiakkaan ja sosiaalityöntekijän kohtaamisessa. Kulttuuritietoisuus on yhteydessä kulttuurin osaamiseen ja kulttuuriseen turvallisuuteen, sekä asiakkaan vahvaan osallisuuteen palveluiden kehittämisessä. (Järvensivu ym. 2016, 609–610.)

Järvensivu ym. (2016) selvittivät saamelaisalueella työskenteleviä sosiaalityöntekijöitä haastattelemalla, millaisia merkityksiä he tuottivat saamelaiserityisestä sosiaalityöstä. Saamelaisen sosiaalityön havaittiin olevan moniulotteista, missä tulisi ymmärtää saamelaisen asiakkaan ainutlaatuinen tilanne historiallisessa, kulttuurisessa ja kontekstuaalisessa herkkyydessä, huomioiden kuitenkin asiakkaiden välisen tasa-arvoisuuden. Historialla ja kulttuurisuudella viitataan kieleen, historiaan, kolonisaation vaikutuksiin, sekä erityisiin elämisen, kommunikaation- ja vuorovaikutuksen tapoihin. Erityistä herkkyyttä

vaaditaan kulttuuristen ja historiallisten olosuhteiden tarkasteluun ja miten nämä seikat kietoutuvat nykyiseen elinympäristöön. (Järvensivu ym. 2016, 609.) Saamelaisten parissa tehtävää sosiaalityötä tulisi siis lähestyä ja pohtia niin yksilölliseltä, yhteisölliseltä kuin yhteiskunnalliseltakin tasolta.

Järvensivu ym. (2016, 609) tuovat artikkelissaan esiin, että saamelaisen asiakkaan tilanteen tulkintaan vaikuttaa sosiaalityöntekijän asema suhteessa saamelaisiin. Saamelaiset sosiaalityöntekijät ovat korostaneet saamelaisten parissa tehtävä sosiaalityön erityisyyttä enemmän, kuin saamelaisyhteisön ulkopuolelta tulevat sosiaalityöntekijät. Saamelaisyhteisön ulkopuolelta tulevien sosiaalityöntekijöiden kuvauksissa on tullut esiin kulttuuria neutralisoivia piirteitä, mutta toisaalta he ovat tunnustaneet tietämättömyytensä ja pystyneet oppimaan kulttuurista. (Järvensivu ym. 2016, 609.) Saamelaisenemmistöisessä yhteisössä työskentelevä Else Mälfrid Boine tuo esille, kuinka sosiaalityöntekijän on reflektoitava omaa kulttuurista taustaansa ja tultava tietoiseksi työnsä pohjana olevista arvoista, jotta voi kehittää kulttuurista ymmärrystä (Boine, toim. Eidheim & Stordahl 2007, 73). Boine ym. (2007, 73) kuvaus kulttuurisen ymmärryksen kehittämiseksi on saman suuntainen, kuin Curtisin ym. (2019) kuvaus kulttuurisen turvallisuuden käsityksestä alkupe-
räiskansaankuuluvien henkilöiden parissa. Curtis ym. (2019, 13–14) toteavat niin ikään, että kulttuurisen turvallisuuden lähtökohta korostaa oppimisen jatkuvuutta, reflektointia, sekä kriittistä tietoisuutta.

Ristin Rávdná Kemi on pohtinut myös sosiaalityön eroavaisuuksia kaupungissa ja pienellä paikkakunnalla. Siinä, missä pienellä paikkakunnalla sosiaalityöntekijä on monitasoisessa suhteessa asiakkaaseen, voi kaupungissa suhde olla yksitasoinen. Kaupungissa on todennäköistä, että asiakas tuntee sosiaalityöntekijän vain tämän ammatillisen roolin kautta. Pienessä paikallisyhteisössä, jossa saamelaiserityistä sosiaalityötä usein tehdään, sosiaalityöntekijä koetaan kokonaisena persoonana. Sosiaalityöntekijä voi olla myös naapuri, harrastuskaveri, sukulainen, naapuritokkakunnan jäsen tai lapsensa koulukaverin vanhempi. (Kemi, toim. Eidheim & Stordahl 2007, 122–124) Asiakkaan ja työntekijän tuttuus ja monitasoinen yhteys toisiinsa onkin mielenkiintoinen seikka kulttuurinmukaista sosiaalityötä pohdittaessa. Kulttuurilähtöinen ja kulttuuria ymmärtävä sosiaalityö saattaa niinkin mahdollistua, mutta se huomioiden, että sosiaalityöntekijä voi olla moni-

tasoisessa suhteessa asiakkaaseen. Asia eri ole ristiriidan muun muassa ammattikäytäntöjen tai ammattietiikan kannalta, mutta se tulee mahdollisesti olemaan aina läsnä kulttuurinmukaista sosiaalityötä toteutettaessa ja siihen liittyviä seikkoja pohdittaessa.

3.3 Käsitteitä saamelaisosiaalityöstä ja sen kehittämisestä

Sosiaalityössä ollaan tekemisissä ihmisten mitä moninaisimpien elämäntilanteiden kanssa, joihin voi liittyä esimerkiksi mielenterveyden haasteet, päihdeongelmat, kasvatukseen liittyvät kysymykset, lähisuhdeväkivalta tai taloudelliset haasteet. Nämä ongelmat ja haasteet tulevat eläviksi ja todellisiksi ihmisten omissa elinympäristöissä ja kulttuureissa. Tiedetään esimerkiksi, että nuorilla poronhoitajilla on kohonnut itsemurhariski poronhoidon toteuttamiseen liittyvien haasteiden ja ammatinharjoittamiseen liittyvien vaikeuksien vuoksi. Se, mistä saamelaisten hyvinvointi muodostuu ja mitkä seikat aiheuttava hyvinvoinnin heikkenemistä liittyvät esimerkiksi elinkeinon harjoittamiseen ja sen mahdollisuuksiin, mutta myös isompiin kokonaisuuksiin ympäristön ja yhteisön tilasta, sekä perheen ja suvun tilanteeseen. (Heikkilä 2013.) Nämä moninaiset käsitykset saamelaisten hyvinvoinnista on keskeistä ymmärtää, jotta saamelaisia voidaan auttaa ja ohjata sosiaalityön keinoin. Myös ymmärryksellä saamelaisten vuorovaikutuksen tavoista, uskomuksista ja normeista on merkitystä sosiaalipalvelun vaikuttavuuteen.

Sosiaalityössä kohdataan asiakkaita ja tilanteita, joissa arvioidaan yksittäisen asiakkaan tai perheen taloudelliseen tilanteeseen liittyviä seikkoja. Saamelaisten kohdalla voidaan olla tilanteessa, että yksittäisellä asiakkaalla tai perheellä olisi tarvetta esimerkiksi sosiaalityössä arvioitavalle harkinnanvaraiselle taloudelliselle tuelle, mutta järjestelmästä puuttuu käytänteet, joissa ymmärrettäisiin esimerkiksi poronhoitoon liittyviä erityispiirteitä. Kriteerit taloudellisen tuen myöntämiselle ovat tarkasti säädellyt ja asiakkaan tulee useimmiten tehdä itse ensisijaisia toimia, esimerkiksi irtaimiston myymistä, oman taloudellisen tilanteensa kohentamiseksi. Tilanne, jossa saamelaisen tulisi myydä ensisijaisesti moottorivälineitään kuten kelkka, mönkijä tai jokivene on ongelmallinen (Douglas & Saus 2019, 8). Poroelinkeino on monimutkainen systeemi ja tulonlähteenä se on vaikeasti ennustettavissa. Poronhoidossa käytetyt työvälineet kuten kelkka, mönkijä tai drone ovat välttämättömiä työvälineitä, joista ei ole mahdollista luopua.

Kielelliset seikat ovat yksi osa saamelaiSSosiaalityötä. Sosiaalityön asiakkaalla on jo lakiin perustuva oikeus puhua sillä kielellä, jolla hän saa ilmaistua itseään ja tunteitaan parhaiten (Saamen kielilaki 1086/2003). Itsensä täsmällisimmässä ilmaisussa on olennaista, että kieli ja siihen liittyvät vivahteet tulevat kuuluviin (Douglas & Saus 2019,7). Huomioitavaa on, että sosiaalityössä tapahtuvassa arvioinnissa ja työskentelyssä ymmärrys asiakkaan näkemyksestä jopa juuri pienine vivahteineen on oleellista ja merkityksellistä. Voidaan ehkä sanoa, että mitä vankemmasta sosiaalityön tukitoimesta on kyse, sitä olennaisempaa on millaisia ajatuksia ja näkemyksiä esimerkiksi lapsella ja/tai vanhemmalla on tilanteestaan.

Saamen kielen merkitystä on kuvailtu jo aiemmin ja kuten sanottua saamen kieli on kulttuurin peili ja kieli avaa näkymiä myös laajemmin kulttuuriin. Saamen kielet ovat tunnettuja siitä, että niissä on varsin paljon luontoon ja luonnonilmiöihin liittyvää sanastoa. Esimerkiksi lumeen ja jäähän liittyviä nimityksiä on tutkittu olevan yli sata erilaista (Lehtola 2015, 19). Jo saamen kieleen liittyen ja sitä tutkittaessa voidaan todeta luonnon ja luontosuhteen olevan aivan erityisessä roolissa saamelaiskulttuurissa. Huomioitavaa kuitenkin on, että luontoa, luontosuhdetta ja kulttuuria muutoinkin voi olla haastavaa kuvailla sanoin. Ehkä osin sen vuoksi tai siihen liittyen taiteen eri muodot ovat saamelaiskulttuurissa merkityksellisessä asemassa kulttuurin ilmaisemisessa. Saamelaistaiteessa näkyy monipuolisesti ja moniulotteisesti elämään ja kulttuuriin liittyvät erityiset aiheet, kuin menneisyydessä ja nykyisyydessä koetut vaikeat asiat ja kokemukset. Tämän myötä onkin mielenkiintoista pohtia, miten esimerkiksi taiteella ilmaistut vaikeat asiat voitaisiin yhdistää sosiaalityöhön tai hyödyntää taiteen muotoja saamelaiSSosiaalityön käytännöissä.

SaamelaiSSosiaalityöhön syvennyttäessä on tuotu esiin, että saamelaisten lastensuojelun asiakkaiden kohdalla tilanne on jopa kriittinen (Douglas & Saus 2019, 9). Lastensuojelun sijaishuolto on yksi sosiaalityön haastavimpia ja vaikeimpia prosesseja ja osa-alueita. Lauri Ruotanen (2021, 168) kuvailee osuvasti, että sosiaalityössä asiakkaalla ei ole samanlaisia oikeuksia tehdä itsenäisiä ratkaisuja kuin vaikkapa kaupan tiskillä. Sosiaalitoimistosta saadaan tai haetaan palveluja erilaisten, haastaviinkin elämäntilanteisiin, joihin yksilöt ja perheet ovat jostain syystä joutuneet. Sosiaalityön palvelua ei aina oteta vastaan

vapaaehtoisesti. Sijaishuoltoon liittyvässä arvioinnissa ja päätöksenteossa käytetään julkista valtaa laissa tarkasti säädellysti ja toisinaan päätöksenteko tapahtuu lapsen huoltajien tahdon vastaisesti, mikäli huoltajat vastustavat lapsen sijoittamista kodin ulkopuolelle. Kun kodin ulkopuolelle sijoitettava lapsi on saamelainen tulisi prosessissa ottaa huomioon aivan erityisiä seikkoja, jotta lapsen yhteys kieleen ja kulttuuriin ei katkeaisi (Douglas & Saus 2019, 8). Sijaishuollon aikana arvioidaan jatkuvasti lapsen mahdollisuutta palautua takaisin vanhemman tai vanhempiensa luo asumaan. Tilanne, jossa saamelainen lapsi on asunut pidempään ei-saamelaisessa perheessä voi aiheuttaa sen, että lapsi vieraantuu omasta kielestään ja kulttuuristaan ja lapsi voi kokea oman kieli- ja kulttuuriympäristönsä jopa vieraana perheen jälleenyhdistämistilanteessa. Tällaisissa tilanteissa sosiaalityön edustaja voi jopa tietämättään päätyä toistamaan saamelaisten historiassa tapahtuneita assimiloivia toimia.

Douglas & Sausin (2019, 12) artikkelin mukaan saamelaisten etnisen taustan huomiotta jättäminen hallintojärjestelmässä voi aiheuttaa niin ikään saamelaisten lakiin perustuvien oikeuksien laiminlyönnin. Artikkelissa tulee esiin, että toisinaan etnisen taustan tietäminen voi olla vaikeaa, koska kaikkia saamelaisia kattavaa rekisteriä ei ole olemassa. Näin ollen vastuu saamelaiskulttuurin huomioimisesta sosiaalityössä jää pääasiassa yksittäisille työntekijöille, joilla on ymmärrystä ja tietoa saamelaiskulttuurista ja kulttuurista herkkyyttä. (Douglas & Saus 2019, 10–12.)

Saamekielisen ja kulttuurinmukaisen sosiaalityön palvelujen lisäämiseksi on pohdittu muutamia ratkaisuja. Kannustimien lisääminen saamelaisten ja saamenkielisten sosiaali- ja terveysalalle kouluttautumisessa on yksi ehdotus palvelutarjonnan parantamiseksi. Saamelaiskulttuurinmukaisessa sosiaalityössä on lähtökohtaisesti kuitenkin tärkeä ymmärtää, että kulttuurissa on eri nyansseja ja kulttuuri ei ole staattista, paikallaan pysyvää. Valtion ja hyvinvointialueiden kiinnostus ja arvostus saamelaista alkuperäiskansaa kohtaan, sekä yhteistyö Saamelaiskäräjien kanssa on mahdollisesti avain ja ehto palveluiden kehittämisen edistämiseksi.

4 TUTKIMUKSEN TOTEUTTAMINEN JA SAAMENTUTKIMUKSEN SENSITIIVISYYS

4.1 Tutkimustehtävä

Pro gradu- tutkielmamme kuuluu fenomenologis-hermeneuttiseen tutkimusperinteeseen ja keräsimme aineiston Lapin hyvinvointialueella asuville saamelaisille kohdennetulla Webropol-kyselyllä. Pro gradu -tutkielmamme on aineistolähtöinen ja aineisto on analysoitu aineistolähtöisellä sisällönanalyysillä. Pyrkimyksemme on vastata pro gradu- tutkielmallemme seuraaviin tutkimuskysymyksiin:

- Millaista on kulttuurisesti turvallinen sosiaalityö saamelaisen asiakkaan näkökulmasta?

- Millaisista tekijöistä saamelaisen asiakkaan ja sosiaalityöntekijän välinen luottamus rakentuu?

Pro gradu- tutkielmamme kuuluu jo mainittuun fenomenologis-hermeneuttiseen tutkimusperinteeseen, eli tarkoituksena on pyrkimys kokemusten ymmärtämiseen ja tulkitaan. Fenomenologisessa ja hermeneuttisessa ihmiskäsityksessä on myös tutkielman tekemisen kannalta keskeistä kokemus, merkitys ja yhteisöllisyys. Näiden tutkimusperinteiden mukaan merkitykset, joiden valossa todellisuus meille avautuu, on lähtöisin yhteisöstä, jossa jokainen henkilö kasvaa ja johon hänet kasvatetaan. Merkitykset ovat subjekteja eli yksilöitä yhdisteleviä ja merkitykset toimivat yksilöiden välillä. (Tuomi & Sarajärvi 2002, 34.)

Fenomenologis-hermeneuttisen tutkielman tavoitteena on kokemusten merkitysten käsitteellistäminen, eli tehdä jo tunnettu tiedetyksi. Tämän tutkimuksen tavoitetta kuvaa hyvin ilmaus fenomenologis-hermeneuttisen tutkimusperinteen pyrkimyksestä tuoda: “tietoiseksi ja näkyväksi se, minkä tottumus on häivyttänyt huomaamattomaksi ja itsestään selväksi tai se, mikä on koettu, mutta ei vielä tietoisesti ajateltu” (Tuomi & Sarajärvi 2002, 35). Pyrkimyksemme tutkia saamelaisten kokemuksia sosiaalipalveluista näyttäytyy juuri edellisen kuvatun kaltaisena. Tutkimukset osoittavat, että saamelaisten palvelu-

tyytyväisyys sosiaalipalveluista on muuta väestöä alhaisempaa, saamenkieliset ja -kulttuuriset oikeudet toteutuvat vain satunnaisesti sosiaalipalveluissa (Heikkilä 2013, 151) ja myös ovat havaintomme sosiaalityöstä Lapin alueella on aikaisempien tutkimuksien suuntainen. On olemassa tutkittua tietoa ja selvityksiä saamenkielisten ja kulttuurinmuokautuneiden palvelujen tilasta, mutta käsitys ja ymmärrys saamelaisten kokemuksista sosiaalipalveluista nojaa puheisiin, joita on kantautunut saamelaisyhteisöstä ja sosiaalityön ammattilaisilta. Näkemyksemme mukaan tätä voidaan kutsua myös fenomenologis-hermeneuttisen tutkimuksen kaksitasoiseksi rakenteeksi: on olemassa esiymmärrys, joka on ensimmäinen taso. Ensimmäiseen tasoon kohdistuu toisella tasolla tapahtuva tutkimus. (Tuomi & Sarajärvi 2002, 35.) Tarve saamelaiskulttuurin huomioivalle sosiaalityölle on havaittu, mutta ilmiön tarkastelu saamelaisten kokemuksia selvittämällä on vielä varsin vähäistä. Aiheen tarkastelua tukee ajatus edelleen fenomenologis-hermeneuttisesta ajattelutavasta, jossa tutkittava ilmiö on läsnä elämismaailmassa. Elämismaailman ilmiö on kuitenkin sellaisessa muodossa, ettei se avaudu suoraan käsitteellistämiseksi ja ymmärtämiseksi. (Tuomi & Sarajärvi 2002, 35.)

4.2 Aineiston hankinta

Päädyimme tutkimuksessamme keräämään aineiston Webropol-kyselyllä, jossa oli avoimia kysymyksiä. Avointen kysymysten oli tarkoitus herätellä ajatuksia, innostaa informantia vastaamaan kyselyyn ja kertomaan kokemuksistaan. Kyselyn kaikkiin kysymyksiin ei ollut välttämätöntä vastata, vaan sai vastata niihin kysymyksiin, joihin halusi. Saamentutkimuksen sensitiivinen luonne huomioiden halusimme, että informantilla on mahdollisuus vastata kyselyyn saamen kielillä tai suomeksi ja pysyä anonyyminä, kuten jo aiemmin mainittu. Tiedostimme haasteen, että vastauksia voi olla vaikea saada ”riittävästi”, koska tutkielman kohteena on vähemmistöryhmä, asuinalueen raja Lapin kuntiin, sekä tarkoituksena selvittää sosiaalipalvelujen kokemuksia. Toisaalta pidimme ohjenuorana myös sitä, minkä Anna Nikupeterikin (2021) toteaa luennollaan, että fenomenologis-hermeneuttisen tutkimuksen aineistonkeruussa ei ole oleellista aineiston määrää vaan se, minkälaisia eroja se tuottaa. Huomioon ottaen tämän pro gradu- tutkielman aiheen ja valitun hermeneuttis-fenomenologisen lähestymistavan aineiston koolle emme asettaneet mitään vähimmäismäärää.

Saamelaisia koskevan tutkimuksen eettisten ohjeiden (2024) mukaan tutkimukseen osallistuvien informanttien on ymmärrettävä mistä tutkimuksessa on kyse, miksi se tehdään ja ketä tutkimus palvelee. Toimme edellä mainitut seikat esiin lomakkeessa “Pyyntö osallistua tutkimukseen” (LIITE 1) ja vastaamalla kyselyyn henkilö hyväksyi pro gradu -tutkielman käytänteet ja tämä toimi vastaajan informoituna suostumuksena osallistua tutkielmaan. Jaoimme pyyntöä osallistua tutkielmaan sosiaalisen median kautta eri kanavissa ja ryhmissä. Sosiaalisessa mediassa käytimme tekstin “Pyyntö osallistua tutkimukseen” lisäksi yksinkertaistettua mainoskuvaa (LIITE 2). Dokumentissa “pyyntö osallistua tutkielmaan” toimme esiin, että osallistuminen on vapaaehtoista ja luottamuksellista. Toimme esiin, että aineistosta häivytetään kaikki tunnistettavuuteen vaikuttavat seikat ja tutkimusaineisto tuhoetaan tutkielman valmistumisen jälkeen. Koimme tärkeäksi, että kuten Webropol -kysely, niin myös dokumentit ja lisätiedot tutkielmasta ovat kaikilla kolmella saamen kielellä ja suomeksi, jotta varmistamme myös lisätietojen ymmärrettävyyden kaikille. Kerroimme dokumentissa “pyyntö osallistua tutkielmaan”, että otamme tutkielmassamme huomioon saamelaisia koskevan tutkimuksen eettiset ohjeistukset Suomessa, jotka valmistuvat vuoden 2024 aikana.

Kyselyn esittelytekstissä tulee esiin, että tutkittavat eivät tule tunnistetuiksi tutkimuksen missään vaiheessa ja, että tutkimuksen toteutuksessa noudatetaan saamentutkimuksen eettisiä ohjeita. Tutkimukseen osallistuvien on olennaista tietää tutkijoiden positiot suhteessa tutkittavaan aiheeseen, saamelaiskulttuuriin ja -yhteisöön ja, se minkä vuoksi kyseiseen tutkimukseen on ryhdytty. Tämän pro gradu tutkielman tavoite on saamelaisten palvelukokemuksia selvittämällä vahvistaa ja parantaa saamelaisten asiakkaiden asemaa palvelujärjestelmässä niin, että myös saamelaiskulttuurin huomioivat käytänteet vahvistuvat sosiaalipalveluissa.

Kuten jo sanottua päädyimme aineistonkeruussa Webropol -kyselyyn käyttäjäystävällisyyden vuoksi, anonymiteetin säilyttämiseksi (myös pro gradu -tutkielman tekijöille) ja sen vuoksi, että pyyntöä on helppo levittää sosiaalisen median kanavissa ja kyselyyn pääsi yhden klikkauksen avulla. On selvää, että tällainen aineistonkeruutapa sopii toisille paremmin ja toisille se ei tunnu luontevalta.

Pohdimme sitä, missä haluamme kyselyämme jakaa ja levittää ja päädyimme lopulta saamelaisyhteisön jäsenen ehdotuksesta siihen, että esimerkiksi saamelaisyhdistysten tiedotuskanavien kautta voisi koittaa tavoittaa tutkielmaan vastaajia. Olimme yhteydessä useisiin Lapin alueella toimiviin saamelaisyhdistyksiin, mutta emme saaneet tietoa siitä olivatko yhdistykset jakaneet pyyntöämme osallistua tutkielmaan esimerkiksi sähköpostilistoillaan tai sosiaalisen median kanavilla. Pyyntöä osallistua tutkielmaan jaettiin lopulta Lapin alueen kylien sosiaalisen median kanavilla, yksittäiset ihmiset, saamelaispoliitikot ja muun muassa Inarin perhekeskus ja Saamelaisten psykososiaalisen tuen keskus Uvja jakoivat pyyntöämme osallistua tutkielmaan. Tavoittelimme myös muita saamelaisjärjestöjä ja -toimijoita, mutta emme saaneet varmuutta oliko pyyntöämme osallistua tutkielmaan jaettu näiden tahojen kautta.

Valitsemamme aineistokeruutapa on lähellä kirjoituspyyntöä. Kyselyssämme oli mahdollisuus hyvinkin vapaaseen kerrontaan omista kokemuksistaan, ja kysymykset toimivat mahdollisesti ajatuksen herättelijöinä. Kyselyyn vastattiin monella tapaa ja kokemuksista kerrottiin suppeammin ja runsaammin. Tutkimusaineistossamme voidaan nähdä olevan erilaisia lähestymistapoja henkilöiden kokemuksiin ja aineistossa korostuu omakohtaisuus. Jyrki Pöysä (2021) tuo kirjoituksessaan esiin, että pyyntö kirjoittaa omista kokemuksista on luontevaa silloin, kun ihmiset ovat saaneet tasokkaan peruskoulutuksen ja heillä on hyvä taito lukea ja kirjoittaa. Näin voidaan nähdä hyvän koulutustason maassamme olevan. Tämän tutkielman kyselyyn vastaaminen vaatii myös digitaalisia taitoja ja pääsyä verkkoyhteyksien päähän.

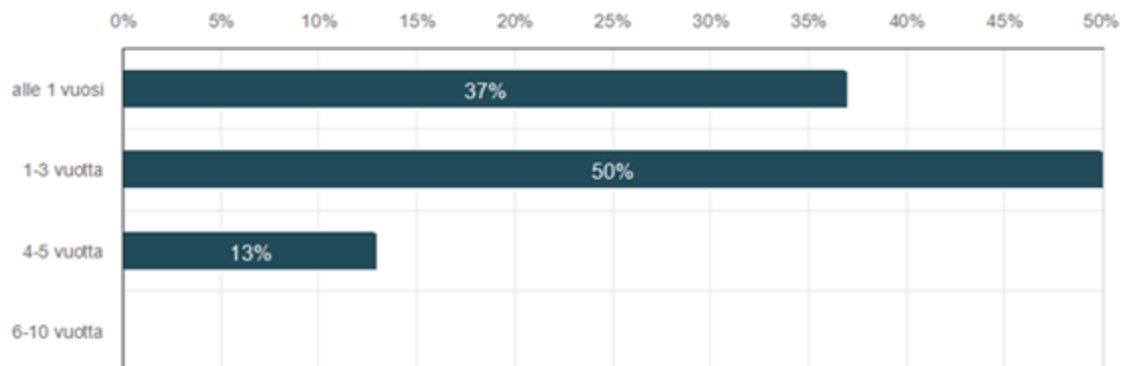
Omista kokemuksista kertominen kuuluu henkilökohtaiselle alueelle ja näin ollen se ei ole kaikille luontevaa. (Pöysä 2021.) Huomioon ottaen vielä saamelaisen kulttuurin ja yhteisön, jossa omista henkilökohtaisista, jopa arkaluontoisista asioista kertominen voi olla valtaväestöön verrattuna vaikeampaa. Pöysä (2021) huomauttaa, että kirjoitusten pyytämässä vastaaja rajaa ja käsittelee aihetta aina ajattelemansa lukijan mukaisesti. Tärkeää on se, että kirjoituskutsussa tai -pyynnössä informantti kirjoittaa ja kertoo itse omakohtaisista kokemuksistaan. Tämä ei silti tarkoita, että hän on kokenut kaiken kertomansa itse, vaan se voi olla myös muilta kuultua. Tärkeää on informantin oma suhde tapahtuneeseen, eli kuultuun, koettuun ja nähtyyn.

4.3 Aineiston esittely

Avoimeen Webropol -kyselyn vastaajien kokonaismäärä on 9 kappaletta. Kaikki yhdeksän vastaajaa vastasivat avoimiin kysymyksiin 1–2 sekä 4–7. Kysymyksiin 3 sekä 8 vastasi vain kahdeksan vastaajaa. Kysymys 3 on kyselyn ainoa ei-avoin kysymys, eli kysymyksessä tuli valita neljästä vaihtoehdosta palvelujen alkamisen ajankohta.

Kysely toteutettiin neljänä kieliversiona ja siihen oli mahdollista vastata pohjoissaameksi, inarinsaameksi, koltansaameksi ja suomeksi. Seitsemän vastaaja kirjoitti avoimiin kysymyksiin vastaukset suomeksi ja 2 vastaajaa vastasi avoimiin kysymyksiin saameksi. Saamenkieliset vastaukset käännettiin suomeksi. Kaikkien avointen vastausten tekstit muutettiin yleiskieliseksi suomeksi, jotta vastaajien anonymiteetti säilyy.

Kolmanteen kysymykseen “Kuinka kauan aikaa on siitä, kun sosiaalipalvelut alkoivat?” vastasi kahdeksan yhdeksästä vastaajasta. Alla on vastauksia kuvaava taulukko:

Taulukko 1. Vastaajat valitsivat vaihtoehdoista kohdan, joka kertoi sosiaalipalvelujen alkamisen ajankohdasta tilanteessaan.

Kuten taulukosta 1 tulee ilmi, valtaosa kyselyyn vastaajien kertomista kokemuksista sijoittuu viimeisen kolmen vuoden ajalle vastaushetkestä. Kaikki kahdeksan vastausta on valittu kuluneen viiden vuoden ajalle alkaneiksi. Tämä tarkoittaa sitä, että kokemukset ovat hyvin ajankohtaisia.

Valitsimme pro gradu -tutkielmaamme sellaisen tieteenfilosofisen lähestymistavan ja tutkimusmenetelmälliset ratkaisut, että ne sopivat tutkimusaiheeseen, jota ei ole juurikaan

entuudestaan tutkittu. Pohdimme, että saamelaisten sosiaalipalvelujen asiakkaiden kokemusten selvittäminen toteutuu mahdollisesti parhaiten laadullisella haastattelututkimuksella, kirjoituspyynnöllä tai Webropol -kyselyllä. Huolellisen pohdinnan jälkeen päädyimme Webropol -kyselyyn, johon muotoutui kahdeksan avointa kysymystä liittyen kulttuuriseen turvallisuuteen ja luottamukseen. Halusimme kyselystä mahdollisimman käyttäjäystävällisen, mahdollisuuden vastata älypuhelimella ja sellaisen, että se ei vaadi vastaajalta kohtuuttomia ponnisteluja. Meille oli myös tärkeää, että vastaaja pystyy vastaamaan kyselyyn täysin anonymisti ottaen huomioon, että molemmat meistä ovat kosketuksissa saamelaisyhteisöön, sekä toimimme Lapin hyvinvointialueella sosiaalityöntekijöinä. Tavoitteemme oli saada mahdollisimman monipuolisia, runsaita ja rehellisiä vastauksia saamelaisten kokemuksista sosiaalipalveluista. Kyselyyn oli mahdollista vastata kaikilla saamen kielillä ja suomeksi (LIITE 3 & LIITE 4). Rajasimme tutkielman kohde-ryhmän Lapin hyvinvointialueella asuviin saamelaisiin, koska Lapin hyvinvointialueella on erityinen tehtävä saamenkielisten ja kulttuurinmukaisten palvelujen kehittämisessä ja Lapin hyvinvointialueella on myös saamelaisten kotiseutualue, jota koskettaa saamen kielilaki. (Karvonen & Miettunen 2023.) Saamelaisten kielelliset ja kulttuuriset oikeudet tulisi ottaa huomioon valtakunnallisesti, mutta Lapin alueella niiden odotetaan toteutuvan aivan erityisesti, mistä muodostui myös tutkimuksellinen mielenkiintomme.

4.4 Aineiston analyysi

Tutkielma on aineistolähtöinen tutkimus ja myös tutkimusaineiston analysointi on aineistolähtöistä. Aineiston analyysissä on lähtökohtana aineiston ja tutkimukseen osallistuneiden kokemusten kunnioittaminen, mikä on erityisen tärkeää myös saamelaisia koskevan tutkimuksen eettisten periaatteiden näkökulmasta. Aineiston analyysiin tulee vaikuttamaan aikaisempi tutkimus saamelaislähtöisestä sosiaalityöstä. Kuten Tuomi & Sarajärvi (2002, 98) kuvaa aineistolähtöistä tutkimusta, aiemman tutkimuksen merkitys ei ole teoriaa testaava, vaan enemmänkin se on ajatusuria aukova. Aineiston analyysissä on siis tunnistettavissa aikaisemman tiedon vaikutus, mutta se ei ole tutkielmaa ohjaavaa (mt., 98).

Aineistolähtöisen analyysin mukaan tutkimusaineistosta pyritään luomaan teoreettinen kokonaisuus. Aineiston analysoinnissa ei ole ennalta valittuja analyysiyksiköitä, vaan ne

muodostuvat tutkimuksen tarkoituksen ja tutkimustehtävän mukaan. Aikaisemmat havainnot, tiedot ja teorit eivät ohjaa siis analyysin toteuttamista tai vaikuta lopputulokseen, koska tutkimustulosten analysointi on muodostunut aineistosta itsestään. (Tuomi & Sarajärvi 2018, 108.) Tässä tutkielmassa aineistolähtöisyys ja aiempien teorioiden ja tutkimusten vähäinen vaikutus tapahtuu myös osin luonnostaan. Aiempia tutkimuksia saamelaiden kokemuksista sosiaalipalveluihin liittyen on vähän, jos ollenkaan. Aineiston analyysimenetelmä noudattaa myös fenomenologis-hermeneuttista tutkimusperinnettä antaen riittävästi tilaa kokemusten tulkitsemiselle. Haastavaa aineistolähtöisessä tutkimuksessa on se, että tutkija on tuskin koskaan “vapaa” teorioista, käsitteistä ja käsityksistä, koska ne ohjaavat jo tutkimustehtävän asettelussa käsitteiden ja tutkimusasetelman valinnassa. Fenomenologis-hermeneuttisessa lähestymistavassa asia ratkaistaan siten, että tutkijan tulee kirjoittaa auki omat ennakkokäsityksensä ilmiöstä ja tiedostaa ne tulosten analysoinnissa. (Tuomi & Sarajärvi 2018, 109.) Ennakkokäsityksemme tutkittavasta ilmiöstä juontuu aiemmista saamelaisista koskevista tutkimuksista, sekä kokemukstamme työskenneltyämme sosiaalityöntekijöinä saamelaiden kotiseutualueella.

Kuten aiemmissa tutkimuksissa ja selvityksissä tulee esiin, saamelaisilla on vaikeuksia hakeutua palveluihin ja saada kielen ja kulttuurin huomioivia palveluja. Tarjolla ei myöskään ole riittävästi saamelaisia tai saamenkielisiä sosiaalialan ammattilaisia, jolloin saamen kielen ja kulttuurin huomioivat palvelut olisivat saamelaisille turvattuja (ks. Heikkilä 2022; Miettunen 2020; Mäkitalo 2021). Ennakkokäsityksemme on, että kielen- ja kulttuurin huomioivien palvelujen puutteen vuoksi saamelaiden oikeuksia polkevat rakenteet palvelujärjestelmässä ovat edelleen läsnä. Käsityksemme mukaan se, ettei saatavilla ole riittävästi saamen kielen ja kulttuurin huomioivia palveluja, voi vakavasti vaarantaa saamelaiden sosiaaliturvan toteutumisen. Tämän lisäksi palvelutarpeen arvioinnin laatu voi heikentyä ja vakavimmillaan myös perusteet esimerkiksi vankimmille lastensuojelun tukitoimille voivat olla puutteelliset. Tiedostamme, että nämä käsitykset ohjaavat vahvasti ajatteluamme ja voivat vaikuttaa aineiston analyysiin ja tulkintaan, mutta pyrkimyksemme on ollut tarkastella avoimesti ja objektiivisesti keräämäämme aineistoa.

Fenomenologis-hermeneuttisen tutkimusperinteen mukaan olemme analysoineet aineistoamme aineistolähtöisellä sisällön analyysillä. Sisällönanalyysillä pyritään saamaan tutkittavasta ilmiöstä kuvaus tiivistetyssä ja yleisessä muodossa. Osa sisällönanalyysillä toteutetuista tutkimuksista perustuu ajatukseen, että oleellista on näkymättömän ymmärtä-

minen. Näkemyksemme mukaan tämä on osuva ilmaus myös meidän pro gradu -tutkielmamme tavoitteesta. (Tuomi & Sarajärvi 2018, 121.) Sisällönanalyysillä olemme pyrkineet kuvaamaan tutkimusaineiston sisältöä sanallisesti, mikä on sisällönanalyysille myös yleisesti tyypillistä.

Aineistolähtöisessä sisällönanalyysissä olemme noudattaneet kolmivaiheista prosessia: aineiston redusointi, eli pelkistäminen, aineiston klusterointi eli ryhmittely ja abstraktointi eli teoreettisten käsitteiden luominen. (Tuomi & Sarajärvi 2018, 122.) Aineistolähtöisessä sisällönanalyysissä on tarkoitus yhdistellä käsitteitä ja sillä tavoin saada vastaus tutkimustehtävään. Keskeistä sisällönanalyysissä on tulkinta ja päättely. Näiden kautta edetään empiirisestä aineistosta kohti käsitteellisempää näkemystä tutkittavasta ilmiöstä. Johtopäätösten kirjoittamisessa on olennaista ymmärtää, mitä tutkimukseen liittyvät asiat tutkittaville merkitsevät. Tutkijan pyrkimys on kaikissa analyysin vaiheissa ymmärtää tutkittavia heidän omasta näkökulmastaan. (mt., 127.) Tätä olemme tavoitelleet myös tässä pro gradu -tutkielmassamme.

Aineiston analysointi alkoi jo ensimmäisten Webropol -vastausten saatuamme. Vastauksista alkoi jo alkuvaiheessa hahmottua tiettyjä selkeitä aiheita ja ilmiöitä, jotka herättivät meissä paljon ajatuksia ja keskustelua. Saatuamme koko aineiston kasaan ymmärsimme, kuinka arvokkaita kaikki saamamme kertomukset olivat. Aineiston pelkistämisen, ryhmittelyn ja käsitteistämisen jälkeen huomasimme aineistosta muodostuvan kaksi erillistä tulokokonaisuutta; *Turvattomuus palvelurakenteissa*, sekä *Saamelaisen asiakkaan ja työntekijän suhteen erityinen luonne*. Näiden päälukujen alle muodostui kumpaankin myös kaksi alalukua. Tulosluku *Turvattomuus palvelurakenteissa* pitää sisällään kaksi alalukua aiheella *Saamenkielisten ja kulttuurinmukaisten palvelujen tilanne*, sekä *Saamelaisuuden näkymättömyys ja näkymättömäksi tekeminen*. Tulosluvun alla *Saamelaisen asiakkaan ja työntekijän suhteen erityinen luonne* on alaluvut *Saamelaisen asiakkaan kohtaaminen erityisessä vuorovaikutussuhteessa* ja *Luottamussuhteen syntyminen prosessina*.

4.5 Saamentutkimuksen eettisyys ja tutkijapositionit

Tieteellisessä tutkimuksessa on avattava ja pohdittava tutkielmaan liittyviä eettisiä seikkoja. Tutkimus ja etiikka liittyvät toisiinsa siten, että tutkimustulokset vaikuttavat tutkimuksen eettisiin ratkaisuihin, mutta myös eettiset seikat vaikuttavat tutkijan ratkaisuihin tutkimuksen toteutuksessa (Tuomi & Sarajärvi 2018, 147). Sensitiivisessä saamentutkimuksessa tutkimuksen eettisyyteen on kiinnitettävä aivan erityistä huomiota, koska saamelaisia on aikanaan tutkittu tavoilla, jotka ovat olleet saamelaista alkuperäiskansaa loukkaavia ja jopa traumatisoivia. Saamelaisia koskevassa tutkimuksessa, tutkimusotteen on oltava sensitiivinen ja tutkimuseettiset erityispiirteet on otettava huomioon jo tutkielman alkuvaiheessa.

Tutkielman aiheen eettisiä seikkoja pohdittaessa on avattava, miksi juuri kyseistä asiaa on tutkittava, mitä hyötyä tutkittavasta asiasta on saamelaisille ja miten se edistää saamelaisen asemaa yhteiskunnallisesti tai yli valtakunnan rajojenkin. On tärkeä pohtia, tarvitaanko tutkimuksessa saamelaisen yhteiskunnan kollektiivinen lupa tutkimuksen tekemiseen. Sosiaalityön asiakaskokemusta tutkittaessa yksilön lupa ja kerättävän tiedon luottamuksellinen käsittely on kaiken tiedon keruun lähtökohta. Tutkielman tavoitteiden valossa on tarkasteltava myös tarvetta kollektiiviseen lupaan saamelaisyhteisöltä ennen yksilöiden luvan pyytämistä. (Kuokkanen 2009, 143.)

Saamelaisuus etnisenä taustavaikuttajana ei ole yksiselitteinen asia, mitä on myös pohdittava tutkielmassa tarkasti. Tiedetään, että ei ole mitään yhtä järjestelmää tai etnistä luetteloa, missä olisi henkilöitä saamelaisuuden perusteella listattuna. Etninen alkuperä on erityistä henkilötietoa, jonka käyttäminen on lain mukaan sallittua vain erityisissä tilanteissa (Tietosuojalaki 5.12.2018/1050 6§).

Saamentutkimuksen sensitiivinen luonteen vuoksi, juuri tänä vuonna 2024 pro gradu - tutkielmamme teon aikana, on valmistunut pitkään kaivattu ohjeistus: "Saamelaisia koskevan tutkimuksen eettiset ohjeet Suomessa". Kyseiset eettiset ohjeet on tehty yhteistyössä Lapin, Oulun ja Helsingin yliopistojen saamen- ja alkuperäiskansatutkimuksen,

sekä kolmen keskeisen toimielimen Saamelaiskäräjien, Saamelaisalueen koulutuskeskuk-
sen ja Saamelaismuseum Siidan kanssa. Tarve saamentutkimuksen eettisille ohjeille perus-
tuu saamelaisten alkuperäiskansa-asemaan, sekä epäsuhtaisiin valta-asetelmiin, jotka
ovat heijastelleet ja heijastelevat edelleen myös tieteeseen ja tutkimukseen. Saamentutki-
muksen eettisillä ohjeilla (2024) pyritään rakentamaan eettisempää vuoropuhelua tieteen
ja saamelaisyhteiskunnan välille.

Ohjeet korostavat saamelaisia koskevan tutkimuksen hyvinä käytänteinä tavoiteltavia tut-
kimuksen yhteisölähtöisyyttä sekä tutkimuksen merkityksiä yhteisölle. Ohjeissa tulee
esiin saamelaisen yhteiskunnan toimintatavat ja arvot, ja niissä on huomioitu myös mui-
den alkuperäiskansojen tutkimuseettiset periaatteet. (Saamelaisia koskevan tutkimuksen
eettiset ohjeet Suomessa 2024, 3–4)

Saamelaisia koskevan tutkimuksen eettisten ohjeiden lisäksi olemme ottaneet pro gradu-
tutkielmassamme huomioon myös tutkimuseettisen neuvottelukunnan hyvien tieteellisten
käytäntöjen ohjeet (TENK 2023) ja eettiset suositukset sosiaali- ja terveystalalle (ETENE
2022). Saamelaisia koskevan tutkimuksen eettiset ohjeet valmistuivat kesken pro gradu -
tutkielmamme teon, joten olemme huomioineet ne siltä osin, kuin on ollut mahdollista.
Seuraavassa pohdimme tutkielmamme kannalta saamelaisia koskevan tutkimuksen neljää
käytäntöä, jotka ohjeistavat kestäviin eettisiin ratkaisuihin saamelaisia koskevassa tutki-
muksessa.

1. *Vastavuoroinen kommunikointi ja osallistaminen*

Tutkielman toteutusta suunniteltaessa on arvioitu sensitiiviseen aiheeseen, eli sosiaali-
työn asiakkuuteen sopivia toteuttamistapoja. Anonyymi Webropol -kyselyyn vastaami-
nen päättyi kyselyn toteuttamistavaksi, jotta jokaisen vastaajan anonymiteetti saataisiin
suojeltua mahdollisimman hyvin.

Tutkielman toteuttamistapaa on pohdittu vastavuoroisesti lähinnä saamelaisten akateemi-
sen maailman jäsenten sekä saamelaisten sosiaali- ja terveystalalan ammattilaisten kanssa.
Saamelaisia yhteisöjensä jäseniä on osallistettu pääasiassa kyselyn levittämiseen. Oletus
on, että saamelaisten jäsenten kyselyn mainostaminen on ollut merkittävä tekijä vastaus-
ten saamisessa.

Tutkielma on ollut tiiviissä yhteistyössä Oulun ja Lapin yliopistojen yhteisen Opetus- ja kulttuuriministeriön hankkeen kanssa. Saamelaiskäräjät on yksi hankkeen sidosryhmästä, joka on yhdessä yliopistojen ja muiden toimijoiden kanssa nähnyt tarpeen saamelaisasioiden osaamisen lisäämiselle sosiaali- ja terveysalan ammattilaisten keskuudessa. Yhdenvertaisen osallisuuden mahdollistamiseksi tutkielma toteutettiin kaikilla kolmella saamen kielellä sekä suomeksi.

2. Tutkimuksen hyötyjen ja haittojen pohdinta sekä tutkijan ja tutkimuksen paikantaminen

Anonymiteetin säilyttäminen on tärkeää pienissä yhteisöissä ja erityisesti saamelaisessa yhteisössä kasvojen säilyttäminen näyttäytyy tärkeänä (Sieppi & Hirvonen 2019, 189). Sosiaalipalvelujen asiakkuus ei ole sellainen aihe, jonka julkituominen välttämättä hyödyttää henkilöä. Joissain tilanteissa se voi jopa heikentää henkilön turvallisuutta ja asemaa yhteisössä. Tutkimustuloksista kertoessa on tärkeää välttää kaikkien yksityiskohtien kertomista vastaajien henkilöllisyyden paljastamiseksi. Kaikki lainaukset esitetään yleiskielistettynä suomena, jotta murteet tai sanavalinnat eivät paljasta vastaajien tai heidän läheisten henkilöllisyyttänsä. Anonymiteetti mahdollistaa eri tavalla sellaistenkin asioiden kertomisen, joita ei kasvojen uskaltaisi kertoa.

Tutkielman hyödyt ovat ennen kaikkea saamelaisyhteisöä palvelevia. Tutkielma voi omalta osaltaan tuoda esille koettuja sosiaalityön epäkohtia. Se myös liittyy saamelaisten asiakkaiden äänenä niihin selvityksiin ja raportteihin, joita sosiaali- ja terveysalalla on tehty saamelaisten palveluista.

On oleellista, että tutkielman tekijät kykenevät paikantamaan itsensä suhteessa saamelaisyhteisöön tutkimuksen teon kaikissa vaiheissa. Tärkeää on tuoda informaatio tutkielman tekijän asemasta myös potentiaalisille vastaajille esille. Tällöin anonymi saamelainen vastaaja voi pohtia, haluaako hän vastata kyselyyn. Anonyymissa kyselyssä vastaaja ei voi kysellä tarkemmin tutkielman tekijän taustoja, jotka kuitenkin näyttäytyvät tär-

keänä saamelaiselle vastaajalle. Tavallisessa kasvokkaisessa kanssakäymisessä saamelaisen keskustelijan sukutausta selvitetäisiin nopeasti ja ei-saamelaisen kieltä osaavan syyt opiskella kieltä ja toiminta saamelaisessa kieliyhteisössä olisivat keskustelun aiheena.

Tutkielman tekijän mahdollinen saamelaisuus tai ei-saamelaisen aktiivinen ja vilpitön toiminta kieliyhteisössä ovat usein luottamusta herättäviä. Tutkielman tekijöiden konkreettinen työskentely sosiaalityössä saamelaisalueella voi puolestaan olla luottamusta vähentävä tai lisäävä tekijä, riippuen asiakkaan kokemuksesta.

3. Saamelaisen yhteiskunnan ja tiedon kunnioittaminen ja arvostaminen

Tutkielman lähtökohtana saamelaisen yhteiskunnan kunnioittaminen. Saamelaisista tehtävän tutkimuksen oli oltava saamelaista yhteiskuntaa ja saamelaisia hyödyttävää. Sosiaalityöstä saamelaisasiakkaan näkökulmasta on vielä toistaiseksi vähän tutkimusta. Aiheen tarpeellisuus tuli edeltävän tutkimuksen puutteen, mutta myös käytännön sosiaalityössä huomattujen haasteiden ja puutteiden kautta esille.

4. Velvollisuus tiedon palauttamiseen ja jakamiseen

Kuten sanottua, saamelaisia koskevan tutkimuksen tulosten on palautettava saamelaisyhteiskunnan käyttöön ja niitä tulisi olla mahdollista hyödyntää saamelaisen yhteiskunnan hyväksi. Näkemyksemme mukaan tämän pro gradu -tutkielman tulosten palautumisessa saamelaisyhteisöön on useampia tasoja.

Tutkielman myötä saatu tieto palautuu usealle taholle; yksittäisille saamelaiselle (mahdollinen asiakas), saamelaisille virallisille tahoille (Saamelaiskäräjät), Suomen valtiolle (hyvinvointialueet) sekä saamelaisasioita tarkastelevalle korkeakoulu-yhteisölle. Yksittäinen saamelainen voi olemassa olevana asiakkaana tunnistaa mahdollisia oikeuksien loukkauksia tai puolustaa hänelle kuuluvia kielellisiä ja kulttuurisia oikeuksia. Tulevana mahdollisena asiakkaana saamelaiset voivat tutustua vastaajien kertomaan nykytilanteeseen sosiaalityön vuorovaikutuksessa. Yhteiskunnallisesti vaikutusvaltaisessa asemassa olevat

saamelaiset, kuten poliitikot Saamelaiskäräjillä tai hyvinvointialueen toimielimissä voivat tulosten perusteella tarkastella kehitystarpeita kulttuurisensitiiviselle sosiaalityölle. Saamelaiskäräjille tutkielman tulokset voivat olla vahvistamassa sosiaali- ja terveydenhuollon alalla tehtävää työtä.

Saamelaisia koskevassa tutkimuksessa on tapana pohtia myös tutkijan positiota saamelaisyhteisössä eli tutkijan omaa taustaa ja paikkaa suhteessa tutkittavaan yhteisöön. Tutkimuksen aiheen valintaan, kysymysten asetteluun ja tutkimuksen hyödynnettävyyteen saamelaisyhteisössä vaikuttavat tutkijan asema yhteisössä sekä ymmärrys saamelaiskulttuurista. Kaikissa tutkimuksissa tutkija asettuu aina johonkin asemaan suhteessa omaan tutkimusaiheeseensa. Tutkija tarkastelee aihettaan ja aineistoaan tietystä positiosta käsin, mikä väistämättä vaikuttaa tutkittavana olevan aiheen käsittelyyn ja näkökulmien valintaan. Tässä tutkielmassa on kaksi eri positiosta tulevaa tekijää.

Tutkielman tekijöistä Tytti on saamelainen ja kotoisin saamelaisten kotiseutualueelta Inarista. Tytti on asunut lapsuuden ja nuoruuden Ivalon kylässä, jonne myös myöhemmin paluumuuttanut. Tytin suvussa on tapahtunut kielenmenetyks, mikä on osaltaan heikentänyt yhteyttä saamelaiskulttuuriin. Tytti on opiskellut aikuisiällä inarinsaamen kielen- ja kulttuurin linjalla Saamelaisalueen koulutuskeskuksessa, minkä myötä saamelainen identiteetti ja saamelaisyhteisöön kuuluminen ovat vahvistuneet. Tytti on työskennellyt Lapin alueella sosiaalialan tehtävissä vuosikymmenen ajan, jonka aikana saamelaisten oikeuksien toteutumattomuus ja muut saamelaisiin liittyvät erityiskysymykset ovat pohdittaneet ja herättäneet huolta. Tytin kulttuurisen taustan, kokemusten ja kasvavan ymmärryksen myötä on tuntunut tärkeältä, jopa velvollisuudelta tarttua sosiaalityön opinnoissa ja pro gradu -tutkielmassa saamelaisia koskevaan aiheeseen saamelaisia koskevan tutkimustiedon lisäämiseksi ja tämän myötä saamelaisten aseman vahvistamiseksi palvelujärjestelmässä.

Laura Ylinampa on kasvanut suomalaisessa yhteisössä Rovaniemellä. Lapsuudessa, nuoruudessa ja varhaisessa aikuisuudessa mitään kosketusta saamelaiseen yhteisöön ei ole ollut, lukuun ottamatta alueellisen matkailun näkyvää saamelaiskulttuurin hyväksikäyttöä markkinoinnissa. Laura on aikuisena yliopistossa opiskellut pohjoissaamen kieltä. Tämä innosti noin 30-vuotiaana opiskelemaan inarinsaamea Inarissa, minkä vuoksi Laura on nykyään inarinsaamelaisen kieliyhteisön jäsen.

Kieliyhteisön jäsen hän on käyttäessään aikuisena oppimaansa inarinsaamea työtehtävissä. Laura on suorittanut myös sosiaalityön opintoihin liittyviä käytännön jaksoja sekä varsinaisia työtehtäviä perhesosiaalityössä Inarissa. Inarinsaamelainen kieliyhteisö on viime vuosikymmeninä aktiivisesti kouluttanut aikuisia, myös ei-saamelaisia työikäisiä inarinsaamen puhujiksi. Tarve inarinsaamea osaaville työntekijöille on ollut suurta, ja siksi yhteisön ulkopuoleltakin tulevat, kielen ja kulttuurin edistämiseksi tehtävään työhön motivoituneet henkilöt on usein otettu lämmöllä vastaan inarinsaamen kieliyhteisöön.

Lauran aiemmat yliopisto-opinnot politiikan tutkimuksen parissa mahdollistavat vallan ilmentymien havaitsemisen ja tarkastelun. Vallankäytön ja valta-asetelmien havainnointi onkin oleellista alkuperäiskansan asemaa tarkkaillessa sekä alkuperäiskansa- että kielivähemmistönä.

Molemmat tämän tutkielman tekijöistä toimivat sosiaalityöntekijän tehtävässä Lapin hyvinvointialueella. Olemme havainneet sosiaalityön tehtävässämme erityisiä seikkoja ja kysymyksiä, jotka pohdituttavat saamelaisnäkökulmaan peilaten. Olemme havainneet, että tietämättömyys saamelaisista ja saamelaiskulttuurista voi vaikuttaa heikentävästi toteutettavaan sosiaalityön palveluun tai arviointiin. Kokemus sosiaalityöntekijän tehtävästä on avartanut näkemyksiämme sosiaalityön vaikutusmahdollisuuksista ja julkisen vallan käytöstä suhteessa saamelaisiin ja saamelaiseen yhteiskuntaan. Sosiaalityöntekijän positiosta ja kokemuksesta myös pro gradu -tutkielmamme aihe on muotoutunut. Halusimme valita sellaisen saamelaiskysymyksiin liittyvän pro gradu -tutkielman aiheen, jonka tutkimustulokset voisivat mahdollisesti auttaa meitä ja kollegojamme ymmärtämään paremmin kulttuurisen turvallisuuden merkitystä sosiaalityössä saamelaisten asiakkaiden kohdalla.

Pro gradu –tutkielman kirjoittajina lähestymme tutkimusaihetta länsimaisesta akateemisesta maailmasta käsin. Saamelaisia tietämisen ja tiedontuottamisen tapoja on käsitelty muuan muassa Rauna Kuokkanen teoksessaan *Boaris dego eana* (2009). Tunnistamme sen tosiasian, että tutkielmamme tapa tuottaa tietoa maailmasta on erilainen kuin alkuperäiskansojen tiedontuottamisen tavat. Tutkielmamme sijoittuu länsimaisen tiedon ja tietämisen perinteeseen.

5 TURVATTOMUUS PALVELURAKENTEISSA

5.1 Saamenkielisten ja kulttuurinmukaisten palvelujen tilanne

Saamenkielisten ja kulttuurinmukaisten palvelujen tilanne näyttäytyy aineistomme pohjalta heikkona. Näin osoittavat aiemmat selvitykset, joita on esitelty aiemmin tutkielmamme taustoituksessa, sekä myös keräämässämme aineistossa ja siinä esiin tulevissa seikoissa. Saamelaisten asiakkaiden kokemusten mukaan viesti on selvä nykyisten sosiaalipalvelujen tilanteesta; palveluja ei ole tarjolla, eikä saatavilla ja tyytymättömyys palveluihin on aivan ilmeistä. Tyytymättömyys palveluihin ja huoli palvelujen nykyisestä tilanteesta ilmenee suorina toteamuksina siten, ettei esimerkiksi saamenkielistä palvelua ole saanut tai sitä ei ole lainkaan saatavilla. Kokemuksista nousee myös esiin, että vastaaja olisi odottanut saamenkielistä palvelua olevan tarjolla.

“Oli yllättävää se, ettei löytynyt yhtään saamen kielen taitoista työntekijää.”

“Lapselleni ei löytynyt saamenkielistä hoitopaikkaa ja meille sanottiin vain, ettei voida järjestää. Samoin todettiin, toisen läheiseni kohdalla, kun hän tarvitsi hoitopaikkaa sairauden vuoksi.”

Vastauksista käy esiin, että saamelainen asiakas olettaa saamenkielistä palvelua olevan saatavilla, mutta näin ei useimmiten ole. Kokemus saamenkielisten palvelujen puutteesta on toistuva ja voi kohdata saman perheen useasti eri ikäpolvien ja elämänvaiheiden aikana.

Vastaajat ovat kertomusten mukaan huolissaan myös muiden saamelaisyhteisön jäsenten palvelujen saannista (esim. vanhusten asumispalvelut), työntekijöiden ymmärryksen puutteesta, sekä työntekijöiden tiuhasta vaihtumisesta ja sen vaikutuksista yhteistyön onnistumiseen.

“Kaikki saamenkieliset vanhukset ovat eri hoitokodeissa.”

“Toivon että Uvjalla olisi enemmän yhteyksiä sinne ja saataisiin parempaa kohtelua asiakkaana olemista.”

Kertomusten mukaan jo se, että saamenkieliset asiakkaat olisivat samaan hoitopaikkaan sijoitettuna, kielten käyttömahdollisuuksiin liittyvät tarpeet ja omassa kulttuuriympäristössä olemisen voisivat toteutua paremmin. Vastauksista tulee esiin se, että kun useat sosiaalipalvelut eivät ole saatavilla saamelaisalueella, vaan satojen kilometrien päässä, niin se voi estää kielellisten ja kulttuuristen oikeuksien toteutumisen saamelaiselle asiakkaalle.

Vastaajat kertovat, että toisinaan työntekijä ei ymmärrä kulttuurillisten ja kielellisten asioiden merkitystä saamelaiselle asiakkaalle vähäisessäkin määrin. Työntekijä voi toimia tällöin lainsäädännön vastaisesti jättäen huomiotta muun muassa kulttuuriset seikat asiakkaan asemaan ja oikeuksiin liittyen. (Laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista (22.9.2000/812), 4 §; Laki sosiaali- ja terveydenhuollon järjestämisestä (612/2021), 5 §).

”Siinä kohti vielä itse yrittää lisää selittää, mutta vaikenee kun työntekijä inttää, ettei mitenkään voida huomioida kulttuurisia asioita, hyvä jos kieltä. Ei ne kuulu tällaisiin palveluihin.”

Työntekijöiden tietämättömyys saamelaisille lainsäädännöllä säädetyistä kielellisistä oikeuksista on aineistomme lisäksi tullut esiin aiemmissakin selvityksissä. Heikkilä (2024, 136) toteaa, että suomalaistaustaiset työntekijät voivat sivuuttaa saamenkielisten palveluiden tarpeen ja toteutuksen. Perusteluina tälle on käytetty muun muassa, että saamenkielisiä asiakkaita ei ole, saamenkielistä ei ole kysytty, saamenkielisiä palveluita ei ole tarvittu tai kaikki tulevat toimeen suomen kielellä. (Heikkilä 2024, 136). Saamen kielilaki kuitenkin toteaa selkeästi, ettei oikeutta saada palvelua saameksi poista se tosiasia, että asiakas osaa suomea tai ruotsia (Saamen kielilaki 4 §).

Vastauksissa tulee esiin viitteitä siitä, että saamenkielistä ja kulttuurinmukaista palvelua olisi mahdollisesti saanut joissakin tapauksissa, mutta käsitys siitä jää aineistomme pohjalta kuitenkin ohueksi. Eräs vastaaja kertoo asioineensa usean sosiaalityöntekijän kanssa ja vain kerran häneltä kysyttiin tarvetta tulkkaukselle. Vastauksesta ei selviä onko tulkkaukspalvelua käytetty, mutta vastaaja on kokenut tulkkauksesta kysymisen mahdollisesti merkitykselliseksi mainitessaan asiasta.

Eräs vastaaja kokee, ettei kulttuuria tarvinnut huomioida, koska taustat työntekijän kanssa olivat samantapaiset. Vastaus kertoo mahdollisesti siitä, että jo työntekijän saamelaisuus itsessään poistaisi tarpeen kulttuurin erityiselle huomioimiselle. Kenties vastaaja kokee kulttuurin huomioimisen tapahtuvan saamelaisen sosiaalityöntekijän kanssa luonnostaan. Toinen vastaaja kokee asian hieman eri tavalla. Vastaaja sanoo, että yhdellä kerralla sosiaalityöntekijän kanssa asioidessaan, hän on tiennyt sosiaalityöntekijällä olevan kulttuurista taustaa.

“Yhdellä kerralla olen tiennyt, että sossulla on kulttuurista taustaa ja ehkä ymmärrystä”

Vastauksessa tulee esiin vivahde epävarmuudesta, että onko tai oliko sosiaalityöntekijällä kulttuurista ymmärrystä, vaikka hän on samasta kulttuurista lähtöisin. Linda Järvensivu ym. (2016, 609) toteavat artikkelissaan, että saamelaiset sosiaalityöntekijät korostaisivat saamelaisten parissa tehtävän sosiaalityön erityisyyttä enemmän, kuin saamelaisyhteisön ulkopuolelta tulevat sosiaalityöntekijät. Mahdollisesti tällä tarkoitetaan työskentelyotetta, jossa on kulttuurista herkkyyttä ja kulttuurin huomioimista enemmän, kuin ei-saamelaisen sosiaalityöntekijän kanssa. Ei-saamelaisten sosiaalityöntekijöiden kuvauksissa on tullut esiin kulttuuria neutralisoivia piirteitä, mutta tietämättömyyttä on myös tunnustettu ja on pystytty oppimaan kulttuurista (Järvensivu ym. 2016, 609). Aineistomme ja aiemman tutkimuksen perusteella voi todeta, että työntekijän saamelaisuudella tai ei-saamelaisuudella voi olla merkitystä siihen, saako saamelainen asiakas kulttuurin huomioivaa sosiaalipalvelua. Aineistomme perusteella sosiaalityöntekijän etninen tausta on ainakin joltakin osin koettu merkitykselliseksi asiakkaan näkökulmasta.

Asiakkaan kokemus kulttuurin huomioimisen piirteistä palvelussa on tulkinnanvaraista tutkimusaineistomme pohjalta. Pääasiassa saamenkielisten ja kulttuurinmukaisten palvelujen tilanne todetaan olevan yksiselitteisesti heikko ja mikäli kulttuuria olisi huomioitu joltakin osin, se ei kuitenkaan avaudu aineistostamme. Eräs vastaaja on halunnut huomauttaa, että saamen kielen ja –kulttuurin huomioimattomuus ei koske pelkästään sosiaali- ja terveyspalveluja. Mahdollisesti hän tarkoittaa muita hyvinvointipalveluja kuten koulua ja vapaa-ajan palveluja.

Palvelujen yleistä tilannetta kuvailtiin sen kautta, että palveluja on saanut odottaa, oikeanlaista ja oikeakielistä apua ei löytynyt ja sosiaalityöntekijät vaihtuvat tiuhaan. Kokeemukset näyttäytyvätkin negatiivissävyyteisiltä ja palvelujen tilanne heikolta. Eräässä vastauksessa tulee esiin kaikkia näitä edellä mainittuja seikkoja huonon palvelukokemuksen kuvailemiseksi:

“En suosittelen tällaista sosiaalityötä kenellekään saamelaiselle perheelle. Palvelu on puutteellista, työntekijät vaihtuvat jatkuvasti, toimintatavat ja päätöksenteko muuttuvat sen mukana. Luottamuksellista suhdetta ei kehity lyhyessä ajassa ja kun saa jonkinlaisen suhteen luotua, niin työntekijä lähtee muihin tehtäviin.”

Eräs vastaaja tuo esiin, että sosiaalipalvelun monien puutteiden vuoksi AVI:lle (Aluehallintovirasto) voisi tehdä ilmoituksen ja mahdollisesti sen myötä vaikuttaa sosiaalipalvelun laadun parantamiseen. Tällaiset valitus- ja kantelukäytännöt eri viranomaisiin eivät ole uusi asia saamelaisten keskuudessa, mutta eivät käsityksemme mukaan kovin paljoakaan käytetty. Eräässä saamelaisten kalastusoikeuksiin liittyvässä oikeusjutussa tuli esiin strategisen litigaation voima ja merkitys saamelaisten oikeuksien ja aseman parantamiseksi. Korkein oikeus teki tapauksessa myönteisen ratkaisun saamelaisten näkökulmasta todeten, että saamelaisilla on oikeus lohestaa kotijoessaan kalastusajan ulkopuolella. (Poutanen 2022, Lapin kansa.)

Strategisessa litigaatiossa on kyse yksittäistapausten etsimisestä oikeuskanteita varten, jotta oikeudellisen linjavedon kautta saataisiin aikaan laajempi yhteiskunnallinen muutos (Heiskanen 2016). Tunnetuin esimerkki strategisesta litigaatiosta on 1940–1970-luvuilta

USA:sta, kun strategisen litigaation avulla päästiin lopputulemaan, että rodun perusteella erottelu on syrjivää ja siten perustuslainvastaista. (Heiskanen 2016.) Aineistossa on tullut esiin ajatus siitä, että kantelun myötä voisi mahdollisesti saada parannusta palveluun. Laajemman yhteiskunnallisen muutoksen tavoittelemiseksi tällainen kantelu- ja valituskäytännö näyttäytyykin varteenotettavalta mahdollisuudelta. Suomessa strateginen litigatio saamelaisasioihin liittyen tulee esiin kalastusoikeuksiin liittyvässä asiassa, mutta yhtä lailla sen hyödyntämisellä voisi olla mahdollisuuksia muissa alkuperäiskansan aseman ja oikeuksien parantamiseen tähtäävässä toiminnassa.

Vastauksissa tuli esiin muitakin ehdotuksia ja ajatuksia sosiaalipalvelujen heikon tilanteen kohentamiseksi. Eräs vastaaja toteaa, että mikäli Uvjalla olisi enemmän yhteyksiä sosiaalipalveluihin, sillä voisi olla vaikutusta saamelaisen asiakkaan parempaan kohteluun sosiaalipalveluissa. Myös painokkaita kehotuksia esiintyi aineistossamme paremman palvelun saamiseksi.

”Ihmisarvoinen kohtelu ja sen opetteleminen olisi hyvä asia.”

Palvelujen huonoa tilannetta kuvailtiin monin tavoin, niin kielen kuin kulttuurin huomioidenkin kannalta. Kyselyssämme emme kysyneet, miten palvelujen tilannetta voisi parantaa, mutta vastauksissa tulee kuitenkin esiin ehdotuksia, mitä parempien palvelujen eteen voisi mahdollisesti tehdä. Näitä olivat ihmisarvoinen kohtelu ja sen opetteleminen, Uvjan paremmat yhteydet sosiaalipalveluihin, sekä ilmoitukset (kantelut) Aluehallintovirastoon. Vaikka saamenkielisten ja kulttuurinmukaisten palvelujen tilanne voidaan todeta monin tavoin heikoksi, niin huomioitavaa on, että saamelaiset itse näkevät edelleen mahdollisuuksia sille, miten palvelujen tilanne voitaisiin saada mahdollisesti paremmaksi. Parannusehdotukset voitaisiin jaotella kolmeen tasoon:

- yksilön vaikutusmahdollisuudet** (ilmoitukset AVI:n, strateginen litigatio)
- työntekijän vastuu ja reflektio** (toteuttaa yhdenvertaista palvelua)
- saamelaisen palvelun vakiinnuttaminen esim. Uvja** (hyvinvointialue, valtio)

Ratkaisuehdotukset näyttäytyvät osin rakenteellisina, mutta myös yksilöiden itsensä toimintaan liittyvinä. Saamenkielisten palvelujen tilanteeseen ja palvelukokemuksiin liittyen ovatkin olennaisia rakenteisiin ja valtaan liittyvät seikat, jotka tulivatkin vahvasti esiin tutkimusaineistossa ja saamelaisten palvelukokemuksissa.

5.2 Saamelaisuuden näkymättömyys ja näkymättömäksi tekeminen

Aineistosta käy ilmi, että saamelaiset asiakkaat ovat usein tilanteessa, ettei työntekijällä ole juuri lainkaan ymmärrystä saamelaisesta kulttuurista eikä aina edes käsitystä asiakkaan saamelaisuudesta. Vastauksien sanavalinnoista käy ilmi, että ymmärrys, kulttuurisensitiivisyys, kulttuuritietoisuus ja kielen vähäinenkin osaaminen puuttuvat täydellisesti.

“Ei mitään ymmärrystä tilanteesta!”

“Ei minkäänlaista kulttuuritietoisuutta, ei kielen osaamista.”

”Kulttuurisensitiivisyyttä ja kulttuuritietoisuutta ei ollut. Ei kielen osaamista.”

Vaikka nämä kohtaamiset ovat tapahtuneet Lapin hyvinvointialueella ja suuri osa oletettavasti saamelaisten kotiseutualueella, niin työntekijällä ei ole ollut mitään tietämystä saamelaisuudesta eikä hän ole kyennyt ottamaan asiakkaan saamelaisuutta mitenkään huomioon. Aineistossa vastaajat kertovat, kuinka sosiaalityöntekijöillä ei ole “mitään, ei minkäänlaista” käsitystä tilanteesta, jossa he käyttävät julkista valtaa arvioimalla tilannetta ja tekemällä päätöksiä. Oletettavasti työntekijät ovat olleet suomalaisia. Eräs vastaaja kiteyttää sosiaalityöntekijän kulttuurisen taustan merkityksen:

“Olisi ollut merkitystä, jos työntekijä olisi ollut saamelainen.”

Kysyttäessä kulttuurin huomioimisesta vastaajat toivat esiin kulttuuriin kuuluvia eri elementtejä kuten poronhoidon, luontosuhteen, saamelaisten oikeudet, saamelaisyhteisön,

saamelaisen elämäntavan ja vuotuiskierron, joita ei otettu huomioon sosiaalipalvelun aikana. Näitä seikkoja tulisi huomioida monissa sosiaalityön prosesseissa, mutta erityisen huomioon arvoinen tilanne on silloin, mikäli toteutetaan sosiaalityön lastensuojelun järeimpiä toimenpiteitä, kuten lapsen sijoittaminen kodin ulkopuolelle asumaan. Kielen- ja kulttuuriyhteyden katkeamisella voi olla monia heikentäviä ja tuhoisiakin vaikutuksia lapseen, sekä koko saamelaisyhteisöön. Aineisto herättää pohtimaan myös muita esimerkkejä siitä, jos kulttuurista viitekehystä ei huomioida sosiaalityön palveluissa ja prosesseissa. Sosiaalityöntekijät eivät aineistonkaan mukaan ole ymmärtäneet, kuinka erilaista saamelaisten arki saamelaisyhteisössä ja saamelaisalueella on verrattuna suomalaiseen arkeen. Mikäli asiakas joutuu välttämättömien palveluiden saamiseksi asumaan esimerkiksi pitkiä aikoja pois kotoaan, mahdollisuus kielellisten ja kulttuuristen oikeuksien toteutumiseen voi katketa. Tällaisia tilanteita voi muodostua esimerkiksi vammaispalveluissa, ikäihmisten palveluissa, sekä lasten ja perheiden palveluissa.

“paikat ovat olleet kaukana ja saamelaisyhteisön ulkopuolella, puhumattaakaan siitä, millaisia elämäntapoja saamelaisalueella on. Poronhoitoa ja luonnossa olemista ei palvelun aikana otettu huomioon, vaikka tuntui, että sitä hän juuri kaipaili”

Vastaajan läheisen kaipaus ja tarve jätetään huomiotta, kun palvelun toteutumisen ”paikka” on kaukana saamelaisyhteisöstä ja kotoa. Se, että lapsen tai varttuneemman asiakkaan kulttuuriympäristöä ei ole huomioitu palvelun tarjoamisen kuten sijoitus- tai palveluasumispaikan valinnassa, sivuuttaa kulttuurisen viitekehysten merkityksen asiakkaan elämässä. Läheisen kokemus on, ettei asiakas saa tarpeen mukaista palvelua, kun kulttuurillisesti tärkeitä tarpeita ei oteta huomioon. Läheinen on antanut luonnossa olemiselle erilaisia merkityksiä kuin työntekijät, jotka ovat läheisen mukaan jättäneet niiden kaipailun huomiotta.

Lasten osalta tällainen valinta esimerkiksi lastensuojelun toimenpiteessä ei olisi yhteneväinen lastensuojelun keskeisten periaatteiden kanssa, joissa toimenpidevaihtoehtojen ja ratkaisujen tulisi turvata muun muassa lapsen ”kielellisen, kulttuurisen ja uskonnollisen taustan huomioimisen” (Lastensuojelulaki 13.4.2007/417, 4§). Toisaalta esimerkiksi sijaishuoltoapaikan pohdinta ja siihen liittyvät haasteet heijastuvat myös olemassa olevista palvelurakenteista ja palveluiden tilasta, sillä saamenkielisiä ja saamelaiskulttuurin huomioivia sijaishuoltoapaikkoja ei ole saatavilla.

Eräs vastaaja kokee merkitykselliseksi saamelaisen viitekehyksen huomioimisen, kun työntekijä toimii lasten kanssa. Lapset ovat erityisen haavoittuvassa asemassa ollessaan sosiaalityön asiakkaina.

“Minun mielestä sosiaalityössä saamelaiskulttuurin ja kielen tuntemuksella olisi hyvin suurin merkitys, erityisesti työssä missä tapaa lapsia.”

Lapsien on vielä vaikea tuoda esille heille kuuluvia oikeuksia, ja he hyväksyvät usein heille tapahtuvat asiat normaaleina ja tavallisina, riippumatta siitä, kuinka isoilta ja traumaattisilta ne vaikuttavat aikuisten mielestä.

Sosiaalityöntekijä voi myös tehdä vääriä tulkintoja perheen tilanteesta tarkastellessaan työtä ja toimeentuloa. Jos sosiaalityöntekijät eivät näe yhteisön toimeentulon keinoja ja -tapoja, he eivät ymmärrä asiakkaan toimeentulon koko tilannetta. Vastaaja tuo esille, kuinka työntekijöiltä jää pimentoon se, että pelkääntään yhtä ammattia harjoittamalla ei välttämättä saamelaisalueella saa riittävää toimeentuloa.

“Perheen monet ammatilliset taustat jäivät heiltä ymmärtämättä. Ei täällä yhdestä työstä saa elantoa.”

Saamelaisessa kulttuurissa moniosaajia on perinteisesti arvostettu ja laaja-alainen osaaminen on ollut edellytys pärjäämiselle. Osa heistä, jotka ovat tavoitelleet korkeampaa tuloa tai ovat kokeneet synnyinseudulla asumisen mahdottomuuden, ovat saattaneet lähteä saamelaisalueelta ja voineet hylätäkin nämä kulttuuriset arvot. He, jotka ovat jääneet, ovat puolestaan pyrkineet kehittämään osaamistaan ja pyrkineet mukautumaan toimeentulon epävarmuuteen, epätasaisuuteen ja tarpeeseen toimeentulon hankkimiseen monista eri lähteistä (Elo & Magga 2007, 37).

Nykyäänkin esimerkiksi saamelaisen käsityön osaajat, *duojárit*, ovat todella arvostettuja. Harva silti pystyy elämään vain saamenkäsitöitä tekemällä. Sama koskee poronhoitoa, joka on kärsinyt eri vaiheissa luonnonilmiöistä johtuvista huonon tuoton vuosista sekä Euroopan Unionin ja Suomen hallinnon asettamista epäsuotuisista reunaehdoista saamelaiselle poronhoidolle. Nämä syyt muun muassa ohjaavat ihmisiä pitämään useita tulonlähteitä. Mikäli sosiaalityöntekijä ei ymmärrä tätä saamelaisessa yhteisössä vallitsevaa

elinkeinoelämän ja toimeentulon rakentumista, hän saattaa päätöksenteossa päätyä asiakkaan kannalta huonoihin ratkaisuihin, esimerkiksi täydentävän toimeentulotuen päätöksenteossa.

Useassa vastauksessa näkyy lähtökohtainen oletus siitä, että mikäli työntekijä ei ole saamelainen, hänellä ei voi olla käsitystä saamelaisesta kulttuurista. Häneltä ei voi olettaa sitä olevan eikä vastaaja ole asiakastilanteessa sitä odottanut. Tämä kulttuurisen ymmärryksen ja kulttuuritietoisuuden puute esiintyi vastaajien kertomuksissa pääosin negatiivisessa sävyssä.

“Muualta tulleet sossut eivät ymmärrä saamelaisesta kulttuurista yhtään mitään.”

Osa vastaajista tuo esiin sen, että he ovat itse suhtautuneet melko neutraalisti ja avoimesti sosiaalityöntekijän taustaan erityisesti asiakkuuden alkutaipaleella. He eivät ole oletta- neet, että ei-saamelaisuus automaattisesti tarkoittaisi, ettei työntekijä omaa kulttuuritie- toisuutta tai -sensitiivisyyttä.

“Monesti ja enemmistö palveluiden asenteesta saamelaisia kohtaan on aivan hyvä ja tasa-arvoinen. Mutta kieli- ja kulttuurilähtöistä palvelua saa harvoin.”

“On sillä [kulttuurinen tausta] merkitystä, mutta eihän asiakaskaan tiedä millainen tausta sosiaalityöntekijällä on, joten molemmat osapuolet pitävät keskustelun aika neutraalina, koska on vaikea tietää, millaisesta kulttuuri- taustasta toinen tulee.”

Neutraalius tarkoittaa tässä kohtaa oletettavasti suomalaista sosiaalityötä, jossa asiakas oletetaan myös suomalaiseksi. Täysin kulttuurista vapaata sosiaalityötä ei ole olemassa, joten suomalaisuus otetaan oletuksena, jonka kautta kohtaamiseen lähdetään. Neutraalius voi johtaa pitempään jatkuessaan saamelaiskulttuuria neutralisoiviin toimiin (Järvensivu ym. 2016, 609). Kulttuuria neutralisoivat piirteet sosiaalityön työskentelyotteessa näyt- täytyy yhtenä esimerkkinä saamelaisen asiakkaan näkymättömäksi tekemisessä.

Vastaaja tuo edellä olevassa viittauksessa myös esille, kuinka asiakaskaan ei voi tietää työntekijän kulttuurista taustaa. Työntekijä ja asiakas eivät ole kuitenkin tasa-arvoisessa asemassa kiinnostuksessaan tietää toisen taustasta. Sosiaalityöntekijällä on ammatillinen velvollisuus selvittää asiakkaan kulttuurinen tausta, jotta hän voi tehdä asiakasta auttavia päätöksiä ja tilannetta oikealla tavalla kuvaavia arvioita. Ymmärrys asiakkaan tilanteesta vaikuttaa sosiaalityöntekijän julkisen vallan käyttöön. Asiakkaalla ei tällaista velvollisuutta työntekijää kohtaan ole, vaikka hän muuten voi olla kiinnostunut siitä ja kokee sen merkityksellisen vuorovaikutuksen lähtökohdaksi.

Aineiston mukaan saamelainen asiakas on tunnistanut sosiaalityöntekijän halun auttaa. Työntekijällä voi myös olla pitkä kokemus suomalaisesta sosiaalityöstä. Yhtä aikaa asiakas kuitenkin huomaa, että halu auttaa ja hyvä tarkoitus eivät itsessään johda luvattun tai toivotun avun saamiseen:

“Than varmasti jokaisella työntekijällä on ollut hyvä tarkoitus auttaa, mutta luvattua apua emme saaneet.”

Kokemukset palvelusta, arvioinneista ja asiakkuudesta johtivat kuitenkin usean, alun perin avoimesti suhtautuneen näkemyksessä negatiiviseen lopputulokseen. Ei-saamelaisten sosiaalityöntekijöiden ja muiden sosiaalipalveluiden työntekijöiden tietämättömyys ja ymmärtämättömyys saamelaisuudesta johti siihen, ettei saamelaisten kieltä ja kulttuuria huomioitu mitenkään saamelaisen asiakkaan kohdalla. Useissa vastauksissa kulttuurin huomioimiseen liittyen kommentoitiin lyhyesti, mutta ytimekkäästä ja painokkaasti. Osassa vastauksia näkyi myös turhautuminen siihen, kuinka totaalaisesti kulttuuri sivuutetaan.

”Jätettiin huomiotta kokonaan”

Edellä olevassa vastauksessa asiakkaan kohtaamisessa hänen saamelainen taustansa jätettiin täysin huomioimatta. Asiakasta kohdeltiin mitä todennäköisemmin kuin ketä tahansa suomalaista. Kun saamelaista asiakasta kohdellaan suomalaisena, jää osa hänestä täysin tuntemattomaksi sosiaalityöntekijälle.

“Minulla tuli sellainen tunne, että he eivät tunteneet saamelaiskulttuuria liian [tarpeeksi] hyvin, mutta eivät kyllä sanoneet mitään, mikä olisi tuntunut ikävältä. Kulttuuri oli niin kuin näkymättömäksi tehty.”

Vastaajat eivät aina tuoneet suoraan esiin mihin kulttuurisen viitekehyksen huomiotta jättäminen johti. He saattavat tyytyä kohteluunsa “suomalaisena” asiakkaana. Toisaalta osa kuvaa yllättävänä ja käsittämättömänä sen tosiasian, ettei saamelaisuutta otettu huomioon. Tämä ei useinkaan johda asian esille ottamiseen kyseisessä kohtaamisessa. Saamelainen asiakas saattaa vain mielessään päättää, ettei enää hae apua kyseiseltä taholta.

Osa vastaajista näkee selkeämmin, että kulttuurisen taustan huomiotta jättäminen on yhteydessä siihen, ettei vastaaja saanut oikeanlaista sosiaalityön palvelua:

”No ei ottanut (kulttuuria huomioon) ja tarvittavaa oikeanlaista apua ei tullut”

Kysyttäessä saamelaiskulttuurin huomioimisesta sosiaalityössä, osa vastauksista liittyi työntekijän suhtautumiseen saamelaiskulttuuriin ja työntekijän omaan kulttuuriseen taustaan. Vastauksissa tuli esiin se, ettei työntekijällä ollut ymmärrystä saamelaiskulttuurin ”tunnetuimmistakaan” seikoista, kuten esimerkiksi poronhoidosta. Poronhoito ja erityisesti erotusaika voivat aiheuttaa sosiaalipalvelujen tarvetta esimerkiksi lapsiperheissä. Poronhoidossa on ajanjaksoja, jolloin toinen vanhempi voi olla viikkoja metsässä porokarjan luona ja toinen vanhempi huolehtii yksin lapsiperhearjesta. Tämä tilanne voi aiheuttaa kuormitusta molemmille vanhemmille ja koko perheelle. Ongelmallista on, jos lapsiperheiden tarpeita tarkastellaan suomalaisesta yhteiskunnasta käsin, eikä saamelaisen perheen todellisia tarpeita nähdä. Saamelaisia perheitä voitaisiin kuormittavina ajanjaksoina tukea määräaikailla lapsiperhepalveluilla. Saamelaiselle kielelle ja kulttuurille on äärimmäisen tärkeää, että perinteiset elinkeinot pysyvät elinvoimaisia ja niitä harjoitetaan saamelaisten keskuudessa.

Haasteena aineistomme kertomuksissa nähtiin myös esimerkiksi se, jos saamelaislapsella on paljon poissaoloja koulusta poroerotusten ynnä muihin poronhoitoon liittyvien seikkojen vuoksi, eikä sosiaalityössä ymmärretä poronhoidon merkitystä saamelaisille. Tietämättömyys poronhoidosta tuli esiin myös muissa vastauksissa:

”muttei ymmärretä, että porohommat ovat syksyisin ja niissä lapsi joutuu olemaan poissa, kun vanhemmat ovat myös erotuksissa”

Jos esimerkiksi lapsen elämään liittyvä henkilö ei näe kulttuurista viitekehystä, hän saattaa tehdä ilmoituksen asiasta, joka kuvaa enemmänkin kulttuurin mukaan elämistä kuin kasvua vaarantavaa tilannetta lapsen elämässä. Jos esimerkiksi lapsen elämään liittyvä henkilö ei ymmärrä lapsen kulttuurista taustaa, hän saattaa tehdä ilmoituksen asiasta, joka kuvaa enemmänkin kulttuurin mukaan elämistä kuin kasvua vaarantavaa tilannetta lapsen elämässä. Kulttuurillisesti tärkeistä poronhoidollisista tehtävistä johtuvat koulupoissaolot voivat johtaa lapsesta tehtävään lastensuojeluilmoitukseen, joka mahdollisesti aiheuttaa lapsen ja perheen tilanteen arvioinnin sosiaalihuollon palvelutarpeen arvioinnin kautta. Eräs vastaaja korostaa kulttuuristen vaikutusten näkemisen tärkeyttä sosiaalityön arvioinneissa.

”Jos kulttuurin vaikutukset jää pois niin silloin ei ymmärrä tulkinnan viitekehystä”

Yhdestä vastauksesta tulee esiin, että vastaaja kokee ilman kulttuurista ymmärrystä tehdyt lastensuojeluilmoitukset jopa turhina.

”...lastensuojeluilmoitusten syyt ovat olleet aika hataria. Nämä turhat lastensuojeluilmoitukset kuormittavat sosiaalitoimea tarpeettomasti.”

Ne asiat, mitkä voivat saamelaisen kulttuurin viitekehyksessä näyttää pärjäämistä ja kasvua eteenpäin vieviltä asioilta, voi suomalaisen sosiaalityöntekijän silmissä näyttää kasvua, terveyttä ja turvallisuutta vaarantavalta asialta. Esimerkkinä tästä toimii työvälineiden, kuten puukon käytön opettelemisen mahdollistaminen. Saamelaiselle lapselle saataan varhaisessa iässä hankkia oma puukko. Puukko on tärkeä työväline luonnossa liikkuvalla ihmiselle, puhumattakaan poroelinkeinoa harjoittavalle henkilölle, jonka elinkeino perustuu vapaana laiduntavan poron paimentamiseen. Saamelaiseen kasvatukseen kuuluu myös pärjäämisen arvo, pohjoissaameksi *“birget”*. Arvostetaan siis henkilöä, joka itsenäisesti, taitavasti ja kekseliäästi pärjää elämässä. Puukon käytön opettelu nähdään siis tärkeänä pärjäämiseen kasvattavana asiana.

Samantyyppisiä esimerkkejä ovat muun muassa mönkijän, moottoriveneen tai kelkan käytön opettelu nuorella iällä tai yksin luonnossa liikkuminen. Näiden asioiden opettelu ja haltuunotto nuorella iällä voi ehkäistä onnettomuuksia aikuisena ja niiden hallitseminen on usein elinehto harjoitettaessa. Kuitenkin toisesta näkökulmasta ne voivat näyttäytyä lapsen turvallisuutta vaarantavina tekijöinä ja kasvatusvastuun ja turvallisen kasvuympäristön laiminlyöntinä. Saamelaisen vanhemman näkökulmasta taas näiden asioiden opettelun epääminen lapselta heikentää lapsen mahdollisuutta kasvaa itsenäiseksi ja pärjääväksi yhteisön jäseneksi ja voi vaikuttaa tulevaisuudessa lapsen mahdollisuuksiin yhteisössä.

Pärjääminen näyttäytyy kulttuurisena normina ja pakkona saamelaisyhteisössä. Sitä ei sovi näyttää, jos ei pärjää. Toisaalta pärjäämisestä voidaan olla ylpeitä. (Mattanen 2016, 6.) Heikkilä, Laiti-Hedemäki ja Pohjola (2013) kuvaavat pärjäämistä moniulotteiseksi kokonaisuudeksi, josta saamelainen hyvinvointi ja hyvä elämä rakentuu. Pärjääminen kilpistyy kolmeen vuorovaikutukselliseen ulottuvuuteen, joita ovat omatoimisuus, sukulaisten ja yhteisön apu ja yhteiskunnan tuki. Pärjääminen kuvaa paitsi yksilön suhdetta ympäröivään yhteisöön, luontoon, omiin taitoihinsa, ja onneenkin (kuten kalaonneen), se on samalla myös arvo, joka ohjaa toimintaa. (Heikkilä ym. 2013, 49–51.)

On huolestuttavaa lapsen kasvun kannalta, jos kulttuurista ja sen harjoittamisesta tulee ongelma sekä koulun että sosiaalitoimen osalta. Tällainen toiminta ohjaa saamelaista piilottamaan saamelaisuutensa toimiessaan yhteistyössä viranomaisten kanssa, jotta saamelaisen kulttuurin harjoittaminen ja sen mukaan eläminen ei johtaisi ongelmiin. Kuitenkin kulttuurisen ja kielellisen taustansa piilottamisen oppiminen johtaa saamelaisen asiakkaan kulttuurisen ja kielellisen taustan jäämiseen näkymättömiin yhä uudelleen ja uudelleen.

Saamelaisen arjen ja elämänrytmin tuntemattomuus nousee aineistossa esiin. Vanhempien elämäntilanne, elinkeinot ja yhteisön tapa toimia jäi näkymättömäksi sosiaalityöntekijältä:

”Vuotuiskierrosta ei ollut käsitystä.”

Mikäli saamelaisalueen todellisuus ja elämänrytmi esimerkiksi vuotuiskierron mukaan ovat täysin tuntemattomia, jää sosiaalityöntekijän käsitys perheen arjen todellisuudesta

pimentoon. Vastauksista ei tule esiin, johtiko tämä vääränlaisiksi koettuihin päätöksiin tai arvioihin.

Vastauksissa tuli esiin, että sosiaalityön työntekijä olisi säikähtänyt asiakkaiden saamelaisuutta ja vastaaja on kuvaillut kokemusta kummalliseksi. Erään vastaajan mukaan taustaa ei tarvinnut huomioida, koska taustat työntekijän kanssa olivat samantapaiset. Yhden vastaajan mukaan kulttuurisen taustan huomioimisella olisi ollut merkitystä, jos työntekijä olisi ollut saamelainen. Yhdessä vastauksessa tuli esiin, että saamelaiset asiakkaat tiedettiin entuudestaan ja heidän kulttuurinen taustansa, ja sillä oli merkitystä kulttuurin tai saamelaisten oikeuksien huomioimisessa.

Kysyttäessä kulttuurisen taustan huomioimisesta, vastauksia yhdisti maininnat saamelaiskulttuurin ymmärryksestä ja ymmärtämättömyydestä. Myös työntekijät omalla kulttuurisella taustalla vaikutti olevan merkitystä siihen, millainen kokemus saamelaisella asiakkaalla oli siitä, huomioitiinko sosiaalityössä hänen kulttuurinen taustansa. Vastauksista nousee esiin se, että toisinaan kulttuurista taustaa ei kysytty eikä otettu mitenkään huomioon ja kokemus oli ollut jopa kummallinen, kun asiakkaan saamelaistausta oli tullut esiin.

” saamelaisuudestani ei aina tiedetty tai se kyseenalaistettiin ja perheeni katsottiin suomalaiseksi, vaikka puolison äidinkieli on saame”

Edellä olevan kertojan tapauksessa saamelaisuus oli jopa kyseenalaistettu valta-asemassa olevan sosiaalityöntekijän toimesta.

Aineistossamme ei tule esiin kerrottuna, että vastaajat olisivat alkaneet selostaa tai opettaa kulttuuriin liittyviä asioita. Se onkin lähes mahdoton tehtävä lyhyellä tapaamisella tai edes useilla tapaamiskerroilla, eikä sosiaalityön asiakkaalta voida sellaista olettaa. Erholtz ym. (2021, 38) tuovat esiin, että nykyään saamelainen avuntarvitsija joutuu usein perehdyttämään avunantajaa saamelaisten historiasta ja kulttuurista. Tietämättömyyden ja ymmärtämättömyyden muuri on todettu niin suureksi, että sille ei kertomusten mukaan ole tehty mitään. Saamelainen asiakas on voinut todeta mielellään, että on pärjättävä niissä olosuhteissa, jotka vallitsevat eikä yhteiskunnalta sosiaalitoimen kautta ainakaan saa apua.

Vastaajien kertomukset kielen ja kulttuurin huomiotta jättämisestä etenkin lapsiperheiden sosiaalityöhön liittyen, herättää huolta. Jos esimerkiksi huostaanottotapauksissa saamelainen lapsi viedään pois omasta kieli- ja kulttuuriympäristöstä, katkaisten näin yhteys omaan yhteisöön, elinympäristöön ja luontaiselinkeinoon, aiheutuuko tästä vain lisää haittaa lapsen kasvulle ja kehitykselle? Sosiaalityön päätöksenteossa pyritään ratkaisuihin, jotka tukevat lapsen kasvua ja kehitystä, mutta samaan aikaan ne voivat aiheuttaa haittaa lapsen kasvulle ja kehitykselle, jos lapsen kulttuurista taustaa ei huomioida riittävästi.

“Arvioimme että kun saamelaisena saamelaiskunnassa saa suomalaisia arvioita niin niistä ei ole ainakaan hyötyä sen sijaan ne saattavat olla haitaksi.”

Sosiaalityöntekijän täydellinen ymmärtämättömyys saamelaiskulttuurista ja asiakkaan mahdollisen erilaisen kulttuurisen taustan huomiotta jättäminen toistuvat aineistossamme. Saamelaisalueella työskentelee jatkuvasti sosiaalityöntekijöitä, jotka käyttävät merkittävää julkista valtaa yksilöihin, perheisiin ja yhteisöihin ilman, että he ymmärtävät saamelaisten erityistä asemaa alkuperäiskansana, kielten uhanalaista asemaa ja saamelaisten oikeuksia kieleen ja kulttuuriin. Lapin hyvinvointialueella niin kutsutut “ostososut” eli lyhyen määräajan yksityisen sosiaalipalveluja tarjoavan yrityksen kautta sosiaalityöntekijöiksi rekrytointi on tavallista, kun virkoja ei saada täytettyä. Aineistossamme tämä “ostosossu -ilmiö” tulee esiin kertomuksissa seuraavilla tavoilla:

“muualta tulleet”

“ovat täällä vain hetken”

“Kaikki sosiaalitoimiston ihmiset vain hetken täällä.”

“työntekijät vaihtuvat jatkuvasti ja toimintatavat ja päätöksen muuttuvat sen mukaan”

Ilmiö näyttäytyy yhtenä syynä sosiaalityöntekijän lähes täydelliselle saamelaiskulttuurin ymmärtämättömyydelle. Usein vaihtuvat työntekijät eivät kerkeä lyhyen määräaikaisuutensa aikana perehtyä saamelaisiin liittyviin erityiskysymyksiin.

Hyvinvointialueen rooli saamelaisuuden näkymättömyyden mahdollistajana sosiaalityössä on suuri. Muun muassa rekrytointivaatimuksilla voitaisiin parantaa ymmärrystä alueen saamelaisen kansan erityispiirteistä. Nykyisessä tilanteessa, joka aineistostamme käy ilmi, on helppo tehdä analogia saamelaisen asiakkaan näkymättömyydestä sosiaalityössä esimerkiksi saamelaisten näkymättömyyteen Suomen koulutusjärjestelmän peruskoulun ja lukion oppikirjoissa (Miettunen 2020). Myöskään toisella asteella sekä korkeakouluissa eri alojen koulutusohjelmissa saamelaisiin liittyvät erityiskysymykset eivät ole olleet näkyvässä roolissa. Näkymättömäksi tekeminen ja huomiotta jättäminen viranomaisten taholta ovat tuttuja ilmiöitä saamelaisille jo vuosikymmenten takaa. Jo yli sata vuotta sitten alueelliset viranomaiset jättivät huomiotta saamelaiset maankäytön tavat ja kirjjasivat ylös vain omia maankäytäntötapoja (Lehtola 2012, 30). Tulkitsemme, että saamelaisuuden näkymättömyys on ollut läsnä jo silloin ja on sitä myös nykyään. Aineistomme mukaan nykyisen kaltainen sosiaalityö osaltaan ylläpitää saamelaisen asiakkaan näkymättömyyden kokemusta.

6 SAAMELAISEN ASIAKKAAN JA TYÖNTEKIJÄN SUHTEEN ERITYINEN LUONNE

6.1 Saamelaisen asiakkaan kohtaaminen erityisessä vuorovaikutussuhteessa

Tutkimusaineistomme kertoo, että saamelaisuus etnisenä taustatekijänä on tullut jossakin määrin esiin palvelun aikana. Voi olla, että pro gradu- tutkielmamme kyselyyn vastasi lähtökohtaisesti sellaiset saamelaiset, joilla saamelaisuus oli tullut esiin ja saamelaisella asiakkaalla on ollut kokemuksesta jotakin sanottavaa. Tutkimusaineisto kertoo, että saamelaisuus tai sen esiintuominen on aiheuttanut saamelaisissa asiakkaissa erilaisia reaktioita ja tunteita. Kokemuksissa esiin tulevat tuntemukset ja reaktiot kertovat myös osin työntekijän kulttuurisen ymmärryksen tasosta ja työntekijän aktiivisuudesta tai passiivisuudesta kulttuurisen ymmärryksen suhteen. Ymmärrys ja käsitys kulttuurista näyttäytyy toisaalta tahattomalta ja tiedostamattomalta, mutta joissakin vastauksissa tulee esiin myös tiedostettu ymmärtämättömyys ja jopa piittaamattomuus kulttuuristen vaikutusten suhteen.

Tiedetään, että hyvä palvelukokemus alkaa rakentua jo työntekijän ja asiakkaan ensikoh- taamisesta (Raatikainen 2015). Aineistomme kertoo, että mahdollisesti siinä kohtaa, kun saamelaisuus on tullut esiin, siihen on reagoitu työntekijän taholta erilaisin tavoin. Vas- tauksissa tulee esiin saamelaisten tulkintoja kohtaamisesta ja siitä, mikä on mahdollisesti ollut työntekijän ymmärryksen taso saamelaiskulttuurista. Kohtaamis- ja vuorovaikutus- tilanteita kuvaillaan muun muassa näin:

”Kun kerroin olevani saamelainen, he vähän niin kuin säikähtivät”

”Ei mitään ymmärrystä tilanteesta”

“Ei minkäänlaista kulttuuritietoisuutta, ei kielen osaamista”

“Ne on kasvanut suomalaisiksi. Ei ne voi, eikä edes halua ymmärtää saamelaista ihmistä tai kulttuuria”

Sitaateissa tulee esiin tahattomuus siten, että lähtökohtaisesti työntekijällä ei ole ollut mitään ymmärrystä saamelaiskulttuurista. Yhdessä sitaatissa kuitenkin kuvaillaan tahattomuutta sekä tahallisuutta siten, että työntekijä ei voi, eikä edes halua ymmärtää. Sitä mitä hän *ei voi ymmärtää* on jotakin sellaista, mihin hän ei ole mahdollisesti voinut vaikuttaa. Toisaalta esiin on tullut jotakin sellaista, että saamelaiselle asiakkaalle on syntynyt kokemus siitä, että hän *ei edes halua ymmärtää*. Mikäli sosiaalityöntekijä on asiakkaan kertomuksen mukaisesti tehnyt valinnan olla pyrkimättä asiakkaan ymmärtämiseen, näyttäytyy toiminta välinpitämättömältä ja jopa syrjivältä.

Saamelaisten kokemukset kohtaamisista ja mahdollisista ensimmäisistä keskusteluista työntekijän kanssa näyttävät huolestuttavina. Saamelaisen asiakkaan kanssa kulttuurisensitiivisesti työskenneltäessä ja luottamuksen syntymisen kannalta kohtaamiseen tulisi kiinnittää erityistä huomiota, jotta palvelua voidaan lähteä rakentamaan ja palvelu olisi asiakkaan avun ja tuen tarpeen kannalta vaikuttavaa.

Maija Faurie (2011, 40) tuo selvityksessään *“Saamelainen Kelan asiakkaana esiin”*, että asioiminen saamelaisasiakkaan kanssa vie usein enemmän aikaa, kuin ei-saamelaisen kanssa. Esimerkiksi *“suoraan asiaan meneminen”* ei useimmiten toimi saamelaisen asiakkaan kanssa, vaan luottamussuhteen luominen on prosessi, joka vie aikaa. Tyypillistä on esimerkiksi sukutaustojen selvittäminen työntekijän kanssa, koska suku ja sukulaisuus on saamelaiskulttuurissa tärkeää. (Faurie 2011, 40.)

Luottamusta ja hyvää henkeä mahdollisesti tukee se, että sosiaalityön edustaja on valmis tiettyyn tuttuuteen saamelaisen asiakkaan kanssa vastaamalla esimerkiksi lyhyeen, mutta merkitykselliseen kysymykseen: *”kenenkä tyttöjä sinä olet?”*. Myös tutkimusaineistossamme tulee esiin seikkoja, jotka viittaavat siihen, että työntekijän kanssa tulisi olla enemmän tuttu tai tuttuudella on mahdollisesti enemmän merkitystä, kuin ei-saamelaisen kanssa asioidessa.

“Uudet ja oudot ihmiset sosiaalitoimistossa, sekä kuraattori. Kaikki sosiaalitoimiston ihmiset ovat vain hetken täällä.”

Vastaajan kokemus uusista ja oudoista ihmisistä kertoo mahdollisesti siitä toiveesta, että näiden ihmisten toivoisi mieluummin olevan “vanhoja, tuttuja” henkilöitä. Työntekijöiden vaihtuvuus tulee esiin myös monissa muissa vastauksissa, mikä osoittaa, että työntekijöiden pysyvyys ja vaihtuvuus on selkeästi merkityksellinen saamelaiselle asiakkaalle. Eräs vastaaja sanookin:

“Ei saa luottamuksellista suhdetta kehitettyä lyhyessä ajassa ja kun saa jonkinlaisen suhteen muodostettua, työntekijä lähtee muihin tehtäviin.”

Työntekijän tuttuus ja työntekijän moniroolisuuden merkitys on tullut esiin myös aiemmissa sosiaalityön tutkimuksissa saamelaisessa viitekehyksessä. Järvensivu ym. (2016, 609) toteavat, että myös saamelaisen asiakkaan tulkintaan tilanteesta vaikuttaa sosiaalityöntekijän asema suhteessa saamelaisiin. Näin ollen voisi tulkita, että jo saamelaisen asiakkaan ennako-oletus voi olla epäileväinen ei-saamelaisen sosiaalityöntekijän ymmärryksestä saamelaiskulttuurista. Toisaalta myös sellaiset seikat, mitä sosiaalityöntekijästä tiedetään entuudestaan, voi mahdollisesti vaikuttaa asiakkaan suhtautumisessa työntekijään. Kulttuurisen reflektoinnin ja kulttuuristen erojen tunnistaminen näyttäytykin varsin herkkänä tilanteena, mikä voi vaikuttaa olennaisesti palvelun ja luottamuksen rakentumiseen.

Kuten luottamussuhteen syntyminen, myös tavoite kulttuurisesti turvallisesta palvelusta on prosessinomainen. Aineistomme kertoo monilta osin, että jo ensimmäiset askeleet kohti kulttuurisesti turvallista palvelua ovat ontuneet. Irihapeti Ramsdenin (2002, 117–118) mukaan kulttuurinen turvallisuus on prosessi, jossa ensimmäisenä askeleena on kulttuurisensitiivisyys ja toisena kulttuurisen osaamisen hankkiminen. Kulttuurisensitiivisessä otteessa tunnistetaan kulttuuriset erot ja niiden merkityksiä kunnioitetaan. Aineistossamme tulee esiin monella tapaa, että kulttuuriset erot ovat jääneet tunnistamatta tai kulttuurista taustaa ei ole huomioitu sen enempää, kun saamelaisuus on tullut esiin.

”Työntekijä toistelee, ettei mitenkään voida huomioida kulttuurisia asioita, hyvä jos kieltä.”

”Työntekijät sanoivat, etteivät osaa saamea. Keskustelu käytiin suomeksi.”

”Kulttuurinen tausta jätettiin huomiotta kokonaan.”

”Työntekijöillä ei ollut tarpeeksi osaamista asiassa, eikä tahtoa edes yrittää.”

Sitaateissa tulee esiin, että kulttuuriset erot on ehkä niinkin tunnustettu, mutta muutoin kulttuurin huomioiva tai kulttuuriseen turvallisuuteen tähtäävä työskentely jää toteutumatta. Aineistossa tulee esiin myös pohdintaa siitä, oliko palvelu saamelaiskulttuurin huomioivaa:

“Minun mielestäni työntekijät eivät kiinnittäneet huomiota kulttuuriin mitenkään erinomaisesti, eivät kysyneet mitään. Minulla tuli sellainen tunne, että he eivät tunteneet saamelaiskulttuurista tarpeeksi hyvin, mutta eivät kyllä sanoneet mitään, mikä olisi tuntunut ikävältä. Kulttuuri oli niin kuin näkymättömäksi tehty.”

Vastaus herättelee pohtimaan saamelaisen asiakkaan kohtaamisen vähimmäisvaatimuksia ja lähtökohtia. Vastauksessa tulee esiin mahdollisesti helpotuksen tunne sen suhteen, että työntekijä ei ainakaan sanonut mitään, mikä olisi tuntunut ikävältä. Tällä vastaaja viittaa mahdollisesti saamelaiskulttuurista kommentoimiseen. Vastaajan kokemus tuo esiin karulla tavalla, että saamelainen asiakas voi joutua kuulemaan vähätteleviä, syrjiviä tai jopa loukkaavia asioita omasta kulttuuristaan. Valitettavasti myös tämän kaltainen ikävä kokemus tulee aineistossamme esiin.

“En oikein osaa sanoa [luottamuksesta], tunnen olevani enemmän ulkopuolella ja väheksyivät sitä, etten näytä saamelaiselta”

Ymmärryksen puutteesta kertoo se, että työntekijöillä oli väärä ennako-oletus siitä, että saamelaisuuden voi tunnistaa ulkonäön tai nimen perusteella. Saamelaiselta näyttämisen oletus liittyy eksotisointiin, joka on vallankäytön muoto. Se ammentaa voimansa stereotyyppiä ja ihmisen esineellistämistä eikä ota huomioon ihmistä kokonaisuutena. Ekso-

tisointi on yksi syrjinnän muoto, josta saamelaiset ovat kärsineet vuosikymmeniä (Westinen 2023, 8). Sosiaalityöntekijöiltä puuttuvien perustietojen takia, osa työntekijöistä saattaa edelleen omata eksotisoidun ja stereotyyppisen kuvan saamelaisista laavuissa asuvina vain perinteisiä elinkeinoja harjoittavina modernin yhteiskunnan ulkopuolella elävänä kansana.

Vastaajien kertomuksissa tulee esiin, että kulttuurin huomioimisen ensimmäiset askeleet ontuvat pääasiassa työntekijän tietämättömyyden vuoksi. Saamelaisten kokemuksissa työntekijä näyttäytyy melko passiivisena toimijana kulttuurin ymmärryksen edistämiseksi. Kuten sanottua saamelaiskulttuurin huomioiva palvelu toteutuu pitkälti yksittäisten työntekijöiden toimesta ja motivaatio kulttuurin huomioimiseen palvelussa liittyy työntekijän yksityiselämään liittyvistä seikoista (Heikkilä 2019, 98). Vastaajien kertomuksissa tulee esiin, että joitakin kokemuksia asiakkailta on ollut kulttuurin huomioivasta palvelusta, mutta valitettavasti kokemukset näyttäytyvät yksittäisinä ja ovat marginaalisen pieniä suhteessa muihin, pääasiassa huonoihin kokemuksiin ja kohtaamisiin sosiaalipalveluissa.

6.2 Luottamussuhteen syntyminen prosessina

Saamelaisen asiakkaan ja sosiaalipalveluiden viranhaltijan tai työntekijän välinen luottamussuhde harvoin alkaa täysin puhtaalta pöydältä. Saamelainen asiakas on usein jo aiemmin elämänsä aikana joutunut kokemaan ennakoasenteita tai tietämättömyyttä, toisinaan jopa syrjintää ja rasismia saamelaisuutensa takia. Saamen kansa taas on viimeisen vuosisadan aikana joutunut kokemaan valtion ja valtion viranomaisten taholta muun muassa assimiloitipyrkimyksiä. Vasta muutama vuosi sitten, vuonna 2021 Saamelaisten totuus- ja sovintokomissio aloitti työnsä keräten saamelaisten kokemuksia suullisesti ja kirjallisesti (Valtioneuvoston päätös VN/11265/2020).

Sanavalinnoilla, asenteella tai ilmapiirillä voi olla merkitystä siihen, miten luottamus lähtee syntymään ja palvelu rakentumaan. Luottamussuhteen rakentaminen voi alkaa hyvin heikolta pohjalta, erityisesti jos asiakkaalla on tiedossa työntekijän tausta ja negatiivinen suhtautuminen saamelaisia kohtaan. Saamelaisella asiakkaalla voi myös olla vuosikymmenien aikana muodostunut negatiivinen tai saamelaisvastainen käsitys kaikista viranomaisista.

“Minun kotikunnassani on ollut kovaa saamelaisvihaa monta kymmentä vuotta. Samat kunnan työntekijät tuottavat palvelut kunnan asukkaille.”

Vastaajan voi olla vaikea uskoa hyvään palveluun ja työntekijän luotettavuuteen, jos muissa yhteyksissä tai toisten saamelaisasiakkaiden kanssa he ovat käyttäytyneet vihamielisesti. Vastaaja käyttää voimakasta sanaa “viha”. Se kuvaa tilannetta, joka joillakin paikkakunnilla on saamelaisten kokemus. Ne paikkakunnat ja kunnat, joissa saamelaiset ovat vähemmistössä, voi saamelaisvihamielisyys olla läsnä. Saamelaisyhteisössä tarinat kohtaamisista virnaomaisten kanssa kulkevat nopeasti.

Asiakas saattaa aluksi pyrkiä suhtautumaan avoimesti sosiaalityöntekijöihin, mutta kokemus voi kuitenkin muuttua vuorovaikutuksessa.

”Taustoilla ei minusta ollut merkitystä, mutta kulttuurisensitiivisyyttä, eikä kulttuuritietoisuutta ollut.”

Kokemus siitä, että ei ole tullut kohdelluksi ja kohdatuksi ihmisenä ja arvokkaana yksilönä voi romuttaa täysin luottamuksen ja ehkäistä sen rakentumisen. Mikäli asiakas kokee, ettei tule kohdatuksi ihmisarvoisesti sosiaalityössä, yhteistyö on lähes mahdotonta.

“Ihmisarvoinen kohtelu ja sen opetteleminen olisi hyvä asia.”

”Ei siinä luottamusta synny, kun saamelaisena koen olevani alempiarvoinen.”

Oletuksena sosiaalityössä on jokaisen asiakkaan kohtaaminen ihmisarvoisesti. Mikäli asiakkaan kokemus on täysin päinvastainen kuten sitaatista ilmenee, voi pohtia sosiaalityön onnistumisen mahdollisuuksia. Asiakas saattaa pohtia koko sosiaalityön merkitystä ja tavoitetta, jos se epäonnistuu perustavanlaatuisessa lähtökohdassa kunnioittaa jokaisen ihmisen arvokasta elämää.

Kun asiakas lähtee avun tarpeessa ja toisinaan pakon sanelemana yhteistyöhön sosiaalipalveluiden kanssa, hänellä saattaa olla monenlaisia epäilyksiä muun muassa toiminnan tasapuolisuuteen ja oman kulttuurinsa kunnioitukseen liittyen.

“Se että saamelaisviha on ollut niin vahvaa hyvin pitkään, on tuonut epäilyksiä siitä, ovatko kunnan työntekijät tasapuolisia”

“Minulla oli hyvä luottamus, vaikka pelkäsin että työntekijät sanovat jotakin ikävää kulttuurista tai kielestä.”

Epäilykset romuttavat myös luottamusta, jota tarvittaisiin sosiaalityössä asiakkaan kanssa tehtävään työskentelyyn. Joskus epäilykset voivat osoittautua vääriksi. Vastaajiemme mukaan se on kuitenkin hyvin harvinaista, useammin vastaajat olivat kokeneet kulttuurinsa täydellistä huomioimattomuutta ja suoranaista välinpitämättömyyttä.

”Työntekijä toistelee, ettei mitenkään voida huomioida kulttuurisia asioita, hyvä jos kieltä.”

Vaikka asiakas tuo esille, että hän on saamelainen ja haluaisi käyttää saamea asioidessaan, työntekijä ei kykene vastaamaan tähän pyyntöön. Vastauksesta käy ilmi, että työntekijä ei kykene tai halua perustella sitä, miksi kulttuurisia asioita ei voida mitenkään huomioida. Työntekijä valitsee toistamisen strategian vuorovaikutuksessa eli toistelee sitä, mitä ei voida tarjota ja tehdä.

”Työntekijät sanoivat, etteivät osaa saamea. Keskustelu käytiin suomeksi.”

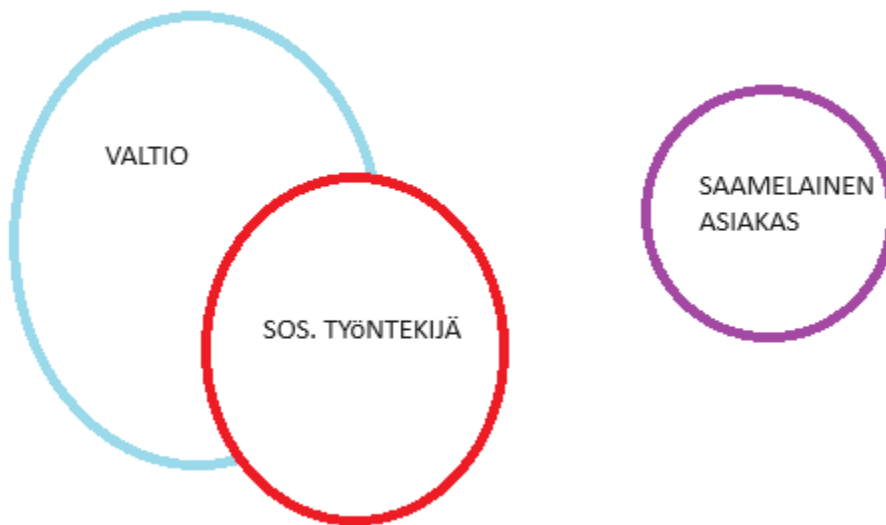
Aineiston vastaukset kertovat, miten saamelaisten pyrkimykset kielellisten ja kulttuuristen oikeuksien toteutumiseen ja kulttuurillisesti sensitiivisten palveluiden saamiseen tyrmätään. Asiakkaan oikeutettujen tarpeiden tyrmääminen, erityisesti ilman hyväksyttäviä perusteita, ovat omiaan rikkomaan luottamuksen. Luottamus rikkoutuu sekä työntekijään että yhteiskunnalliseen järjestelmään. Saamelaisella asiakkaalla voi olla taustalla aiempiakin kokemuksia siitä, että viranomainen ei ota oikeutta saamenkieliseen ja saamelaiskulttuurin huomioivaan palveluun huomioon.

”Suomalaiset sossut eivät ymmärrä saamelaisesta kulttuurista yhtään mitään. Saamelaisessa väestössä ei luoteta sossuihin, kun he eivät ymmärrä mitään, ja heillä on paljon valtaa.”

Usea vastaaja toi esille, että sosiaalityöntekijöiden suomalaisuus vaikuttaa heidän käsitykseensä ja ymmärryksiensä saamelaisesta kulttuurista. Vastaajien kokemus on ollut se, etteivät nämä sosiaalityöntekijät ymmärrä saamelaisuudesta mitään eivätkä ota saamelaisuutta huomioon. Sen sijaan suomalaiset sosiaalityöntekijät alkavat saamelaisten silmissä näyttäytyä mahdollisesti tavallisina valtiiovallan edustajina, kuten niin monet muut viranomaiset aikaisemmin. Asiakkaan on vaikeaa, ellei jopa mahdotonta luottaa sosiaalityöntekijään, joka ei ymmärrä asiakkaan kokemuksen mukaan mitään hänen arjestaan ja maailmastaan saamelaisena ja kuitenkin tämä henkilö voi tehdä asiakkaan elämään merkittävästi vaikuttavia viranomaispäätöksiä.

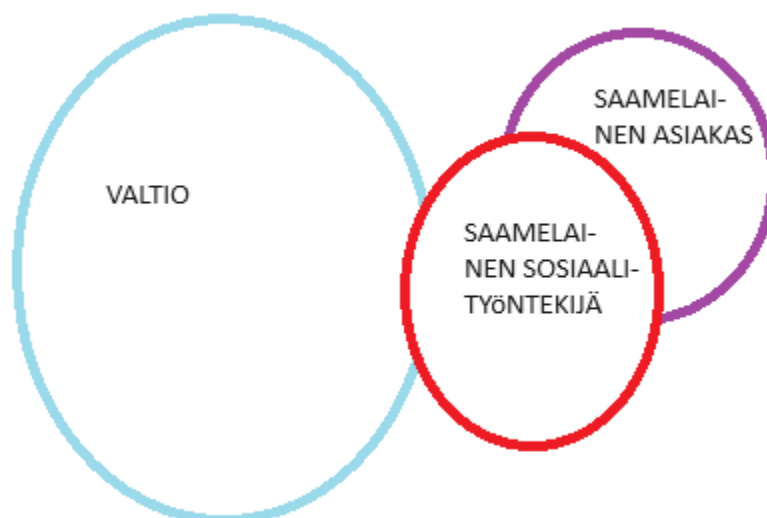
Edellä olevassa sitaatissa asiakas tulkitsee ymmärtämättömyyden johtuvan siitä, että sosiaalityöntekijät ovat suomalaisia. Monikon käyttö sosiaalityöntekijöistä viittaa taas siihen, että vastaaja on tavannut useita samanlaisia sosiaalityöntekijöitä. Kokemus on toistunut joko hänelle itselleen tai hän on kuullut saamelaisen yhteisön sisältä samantapaisia kokemuksia, kun hän kertoo selkeästi, etteivät suomalaiset sosiaalityöntekijät ymmärrä mitään saamelaisesta kulttuurista. Luottamusta on vaikea rakentaa ymmärtämättömyyden vallitessa.

Alla on kaksi kuvaa, jotka kertovat vastaajien näkemyksistä sosiaalityöntekijän etnisyyteen ja asiakassuhteeseen liittyen, kun asiakas on saamelainen. Vastaajat kertoivat, kuinka suomalainen sosiaalityöntekijä usein käyttää virkansa puolesta julkista valtaa ilman minikäänlaista käsitystä saamelaisesta kulttuurista. Hän toimii täysin suomalaisen yhteiskunnan lähtökohdista käsin sivuuttaen saamelaisen asiakkaan kulttuurisen viitekehyksen.

Kuva 1. Vastaajan kuvauksesta ei-saamelaisen sosiaalityöntekijän ja saamelaisen asiakkaan välisestä suhteesta.

Kuvassa 2 on muutamaan vastaajan ajatuksia siitä, minkälainen tilanne olisi, jos työntekijä olisikin saamelainen. Oletuksena on, että saamelainen sosiaalityöntekijä aloittaisi työnsä täysin eri ymmärryspohjalta kuin suomalainen sosiaalityöntekijä. Hän jakaisi yhteisen ymmärryksen saamelaisen asiakkaan arjesta ja elämästä, mitä suomalaisella sosiaalityöntekijällä ei mahdollisesti ole lainkaan käsitystä eikä ymmärrystä.

Kuva 2. Vastaajan kuvaus tilanteesta, jos työntekijä olisi saamelainen.

Saamelainen työntekijä olisi huomattavasti lähempänä ja kenties myös osa sitä samaa maailmaa, jossa saamelainen asiakas elää. Saamelainen työntekijä todennäköisesti olisi saamelaiselle asiakkaalle niin sanotusti tuttu, kun saamelainen osaisi paikantaa saamelaisen työntekijän saamelaiseen yhteisöön ja sukuun.

Luottamukseen liittyvien kokemusten tarkastelu tuo esiin, että saamelaisten historiassa tapahtuneet seikat eivät anna parhaita mahdollisia lähtökohtia saamelaisen asiakkaan ja sosiaalityön edustajan välille. Mikäli sosiaalityöntekijä tiedostaen tai tiedostamatta nojaa siihen valtaan, mitä hänellä tehtävänsä puolesta on, eikä näe saamelaista asiakasta kokonaisvaltaisena ihmisenä, ei luottamussuhdetta välttämättä muodostu. Osalle vastaajista sosiaalityöntekijän saamelaisuudella tai ei-saamelaisuudella on merkitystä luottamuksen syntymisen kannalta. Aineistomme ei tuo esiin, miten luottamus olisi rakentunut siinä tilanteessa, jos sosiaalityöntekijä olisi ei-saamelainen, mutta omaisi hyvän saamelaiskulttuurin tai -kielen tuntemuksen, tai nämä molemmat.

7 POHDINTA

Tutkimamme tulokset osoittavat samaa, mitä aiemmissa tutkimuksissa ja selvityksissä tulee esiin saamenkielisten ja kulttuurin huomioivien sosiaali- ja terveyspalvelujen tilanteesta; tilanne on osin kriittinen ja vaatii toimenpiteitä. Kuitenkin, kuten jo sanottua, viime vuosina on otettu hyviä ja merkityksellisiä kehityssuuntia saamenkielisten ja kulttuurinmukaisten palvelujen kehittämiseksi ja lisäämiseksi. Tietojemme mukaan Lapin hyvinvointialueella työskentelee tällä hetkellä kolme saamenkielistä sosiaalityöntekijää, saamenkielinen päihdetyöntekijä, saamenkielinen perheohjaaja, sekä terveydenhuollon puolella saamenkielisiä sairaanhoitajia, lääkäreitä ja kaksi psykologia. Lapin hyvinvointialueen alla toimii myös kansallinen saamelaisten psykososiaalisentruksenkeskus Uvja, sekä tuoreimpana Saameperhekeskus. Tärkeässä asemassa on edelleen myös kolmannen sektorin toimija, saamelaisten sosiaali- ja terveysalan järjestö Sámi Soster ry.

Saamenkielisten sosiaali- ja terveysalan työntekijöiden määrä on siis tällä hetkellä parempi kuin koskaan aiemmin, mikä on positiivinen ja erityinen kehityssuunta. Yksi tekijä tilanteen parantumiseen on mahdollisesti Lapin hyvinvointialueen saamenkielisten ja -kulttuurinmukaisten palvelujen kehittämissuunnitelman perustaminen ja yksikön aikaansaamat toimet. Saamenkielisten ja saamelaisten työntekijöiden lisääntyminen Lapin hyvinvointialueen palveluissa tulee varmasti osaltaan tukemaan saamenkielisten ja kulttuurinmukaisten palvelujen saatavuutta ja esimerkiksi saamelaisten asiakkaiden sosiaaliturvaa. Riittävän saamenkielisen ja kulttuuria ymmärtävän henkilöstön saaminen sosiaali- ja terveysalan kentälle on prosessi, joka tulee kestäväksi vuosia ja vaatimaan eri toimijoiden kuten korkeimpien päättäjien, hyvinvointialueiden ja Saamelaiskäräjien työpanoksen tähän tärkeään tavoitteeseen.

Hyvistä kehityssuunnista huolimatta huolemme ja huomiomme kiinnittyy edelleen siihen, miten palvelu, asiakkaiden kohtaaminen ja kulttuurisen viitekehyksen ymmärtäminen käytännön palveluissa ja toiminnassa toteutuu saamelaisten asiakkaiden kohdalla. Saamenkielisten palvelujen henkilöstöllinen resurssi on kasvanut ja kasvaa, mutta myös substanssiosaaminen kulttuurinmukaisuudessa vaatii huomiota ja kehitysmuutoksia organisaation kaikilla tasoilla.

Pro gradu -tutkielmamme osoittaa myös, että saamenkielisiä ja kulttuurinmukaisia palveluja pohdittaessa on tarpeen ottaa muutama ”taka-askele” ja pohtia aihetta syvällisemmin kulttuurisen turvallisuuden rakentumisen kannalta. Jotta palvelu lähtee rakentumaan niin, että se on saamelaiselle asiakkaalle kulttuurisen viitekehyksen aidosti huomioivaa, tulisi työntekijän pohtia palvelun taustalla vaikuttavia ja vaikuttaneita valtarakenteita sekä olla riittävän tietoinen saamelaisesta kulttuurista yleisesti. Lisäksi sosiaalityöntekijän tulisi kyetä reflektoimaan omaa ja toisen kulttuurista taustaa. Saamelaiset ovat kielivähemmistö ja etninen vähemmistö, mutta saamelaiset ovat myös lainsäädännöllä tunnustettu alkupe- räiskansa, mikä tulisi huomioida erityisellä tavalla myös palvelurakenteissa.

Lait, asetukset ja kansainväliset sopimukset ovat saamen kielen ja kulttuurin huomioimi- sen kannalta yksiselitteiset, mutta palveluiden rakentuminen ja päätöksenteko estävät kie- lllisten ja kulttuuristen oikeuksien toteutumisen. Aineistomme kertoo, etteivät esimer- kiksi lapsen oikeus kieleen ja kulttuuriin sosiaalityössä aina toteudu, ellei sosiaalityönte- kijä omaa kulttuurituntemusta tai kulttuurisensitiivistä otetta. Jos saamelaisuutta ei nähdä eikä tunnista osana sosiaalityön prosesseja ja asiakkaan identiteettiä, palvelu voi toteu- tua toisen kulttuurin lähtökohdista käsin eikä asiakas saa välttämättä tarvitsemaansa apua ja tukea. Jos kulttuurista viitekehystä ei oteta huomioon sosiaalityön arvioinnissa ja pää- töksenteossa, pohdittavaksi edelleen jää, millaiset mahdollisuudet on vaikuttavaan palve- luun tähtäävässä sosiaalityössä?

Saamenkielisten ja kulttuurinmukaisten sosiaalipalveluiden kehittämistyötä haastaa mah- dollisesti se, että saamelaiskulttuurin ja kielen kehittäminen nähdään usein hallinnon ta- solla siten, että siihen panostaminen pitäisi olla ”yhdenvertaista” valtaväestön kanssa. Yhdenvertaisuutta ei kuitenkaan ole asiakkaiden tasapäistäminen. Tasapäistäminen ei ota huomioon sitä, mitä historiassa on tapahtunut. Läpi tutkielmamme huomasimme saman, minkä Hokkanen (2022) tuo tutkimuksessaan vammaisten saamelaisten osallisuuskoke- muksista esiin: ”yhdenmukainen palvelun toteutustapa esti yhdenvertaisuuden toteutumi- sen (Hokkanen 2022, 116). Mikäli saamelaisen asiakkaan kielellinen ja kulttuurinen tausta jää sosiaalityöntekijältä kokonaan tunnistamatta, ei yhdenvertaisuus todennäköi- sesti toteudu.

Yhdenvertaisuuslaissa tulee esiin jo aiemmin mainittu positiivinen erityiskohtelu. Positiivinen erityiskohtelu tunnetaan kuitenkin huonosti, eikä sen mahdollisuuksia ole hyödynnetty riittäväällä tavalla. Positiiviset erityistoimet esimerkiksi palveluiden tuottamisessa saamelaisille voivat olla kalliimpia yhteiskunnalle (Faurie 2011, 49), mutta lain mukaan toimimisessa ei voida katsoa pelkästään hintaa. Positiivinen erityistoimi sosiaalityössä saamelaisten kotiseutualueella voisi olla esimerkiksi sosiaalityöntekijän erityistehävä kulttuurinmukaisen sosiaalityön turvaamiseksi. Lapin hyvinvointialue ja valtio viimekätisenä rahoittajana varmasti näkevät asian ennen kaikkea taloudelliselta kannalta. Saamelaisten asioiden edistämisessä kyse on kuitenkin lain noudattamisen ja oikeuksien toteutumisen lisäksi kielen ja kokonaisen kansan säilymisestä. Pohdimme positiivisen erityiskohtelun osalta esimerkiksi saamelaisenemmistöistä Utsjoen aluetta, jonne tulevalta sosiaalityöntekijältä ei vaadita minkäänlaista osaamista saamelaisiin, saamen kieleen tai saamelaisten oikeuksiin liittyen. Tämä muodostaa riskin sille, ettei työntekijä kykene huomiomaan kulttuurista viitekehystä eivätkä saamelaisten kielelliset ja kulttuuriset oikeudet toteudu.

Karvonen & Miettunen (2023, 52) toteavat selvityksessään, että oikeuspohja saamelaisten kulttuurin huomioimiseen palveluissa on niin vahva, että se tekee oikeudesta ohittamattoman. Saamelaisten oikeus omaan kieleen ja kulttuuriin on useissa sopimuksissa taattu ihmisoikeus ja perustuslaissamme julistettu perusoikeus (Karvonen & Miettunen 2023, 52). Riittävän ja osaavan henkilöstön saaminen saamenkielisten ja kulttuurinmukaisten sosiaalipalvelujen järjestämiseksi on siis myös vahvasti lakiperusteinen tehtävä. Saamenkielisten ja kulttuuria ymmärtävän henkilöstön kokoaminen sosiaalipalveluihin on varmasti ensimmäinen askel kohti kulttuurisesti turvallista sosiaalityötä.

Saamelaiskäräjien kehittämissuunnitelmassa todetaan, että etenkin nuorempien ikäpolvien tarve saamenkielisiin ja kulttuurinmukaisiin palveluihin on voimakkaassa kasvussa (Saamelaiskäräjät 2020). Tämä on seikka, jonka olemme huomioineet myös sosiaalityöntekijän tehtävissämme saamelaisalueella. Erityisesti saamelaisalueella on yhä isompi joukko lapsia ja nuoria, joilla esimerkiksi ensimmäinen opittu kieli on saame ja saamelaiskulttuurinen elinympäristö ylipäänsä on vahva. Nämä seikat huomioiden pidämme huolestuttavana tutkimustuloksena sitä, että saamelaisen viitekehysten huomioiminen sosiaalityön

palvelussa on ollut heikkoa tai olematonta. Jos tämä tutkielman kysely uusittaisiin myöhemmin, toivottavaa olisi, että saamenkieliset ja kulttuurinmukaiset palvelukokemukset näyttäytyisivät tuolloin valoisemmilta. Kulttuurisen turvallisuuden lisääntyminen saamelaiden asiakkaiden palvelukokemuksissa on kuitenkin moniulotteinen asia. Mahdollisesti se vaatisi myös laajemmin yhteiskunnallisen kulttuurisen turvallisuuden ja saamelaiden itsehallinnon vahvistumista, sekä elinkeinon, kielen ja kulttuurin aseman parantumista.

Tutkielmamme vahvistaa niitä näkökulmia, joita Lapin hyvinvointialue on oman selvityksen kautta todennut. Selvityksessä Karvonen & Miettunen (2023) toteavat:

“Tarve saamelaiskulttuurin huomioimiseen lasten ja perheiden palveluissa on akuutti, tässä ja nyt. Asiakasperheiden kokemus kulttuurin huomioimatta jättämisestä on otettava vakavasti ja tehtävä ratkaisuja, joiden avulla palvelutuotannossa päästään laadukkaampaan ja paremmin lakeja ja sopimuksia toteuttavaan työskentelyyn.”

Tutkielmamme kautta vahvistuu asiakkaan kokemus kielen ja kulttuurinmukaisten palveluiden heikosta nykytilanteesta. Kokemukset saamenkielisistä ja kulttuurin huomioonotavista palveluista ovat huonoja niin palveluiden saatavuuden kuin tarjonnan suhteen. Palveluiden laatu koetaan myös heikoksi.

Palveluiden heikko laatu ja huono saatavuus tulevat saamelaiselle asiakkaalle usein yllätyksenä. Asia on yllättävä siltäkin osin, että saamenkielisten ammattilaisten määrä on kasvanut viimeisen vuosikymmenen aikana. Tästä huolimatta jää usein saamelaisen asiakkaan omaksi tehtäväksi pyytää itse aktiivisesti saamenkielistä palvelua ja ajaa oikeuksiensa toteutumista. Sosiaalityön yhteydessä huomioitavaa kuitenkin on sosiaalityön asiakkaan mahdollinen heikentynyt toimintakyky ja haavoittuva asema.

Rakenteellisen sosiaalityön tehtävä on kehittää palveluja ja tunnistaa sosiaalityön puutteita ja heikkouksia. Niinpä jokaisen saamelaiden kotiseutualueella sosiaalityötä tekevän tulisi omalta osaltaan huomioida tämä palvelurakenteita ja sosiaalityön käytänteitä deko-

lonisoiva ote tehtävässään. Saamelaisten asiakkaiden kanssa tehtävässä työssä rakenteellinen sosiaalityö tarkoittaa muun muassa saamelaisten alkuperäiskansa-aseman ymmärtämistä ja tunnustamista. Saamelaisten kotiseutualueella tehtävä sosiaalityö on alkuperäiskansasosiaalityötä, jonka merkitystä ei voi vähätellä tai ohittaa.

Saamelaisten asiakkaiden kokemuksia sosiaalityöstä tulisi tutkia lisää, esimerkiksi haastatteluin. Kasvokkaat haastattelut mahdollistaisivat syvällisemmän ja tarkemman käsityksen asiakkaan kokemuksesta ja sen merkityksestä. Tutkielmamme osoittaa, että saamelaisiin kansana kohdistuvasta tutkimustaakasta huolimatta, osa saamelaisista on halukkaita kertomaan kokemuksistaan. Sosiaalityön osalta kokemuksista kerrotaan painokkaasti ja selkeäsanaisesti. Tarve lisätutkimukselle nousee myös palvelutarpeen kasvusta.

Tutkielmamme aineistosta nousseet kokemukset palauttivat meidät pohtimaan sosiaalityön professiota ja sosiaalityön ydintehtävää. Pohdimme myös, kuinka hyvin aineistossamme kerrotut kokemukset sosiaalityöstä peilautuvat sosiaalityön kansainvälisen määritelmään, jonka suomennos (Sosnet 2014) kuuluu näin:

"Sosiaalityö on professio ja tieteenala, jolla edistetään yhteiskunnallista muutosta ja kehitystä, sosiaalista yhteenkuuluvuutta sekä ihmisten ja yhteisöjen voimaantumista ja valtaistumista. Yhteiskunnallisen oikeudenmukaisuuden, ihmisoikeuksien, kollektiivisen vastuun sekä moninaisuuden kunnioittamisen periaatteet ovat keskeisiä sosiaalityössä. Sosiaalityö kiinnittyy sosiaalityön, yhteiskuntatieteiden ja humanististen tieteiden teorioihin sekä alkuperäiskansojen ja paikallisyhteisöjen tietoon. Sosiaalityössä työskennellään ihmisten ja rakenteiden parissa elämän ongelmatilanteiden ratkaisemiseksi ja hyvinvoinnin lisäämiseksi."

Aineistomme mukaan vastaajien kokemukset sosiaalityöstä osoittavat, että yhteiskunnallista muutosta ja kehitystä ei ole tapahtunut saamenkielisten ja kulttuurinmukaisten palveluiden osalta odotetulla tavalla. Saamelaisten kokemukset kertovat myös ihmisoikeuksien ja yhdenvertaisuuden loukkauksista sekä moninaisuuden kunnioittamisen puutteista.

Pohdimme, mitä aineistomme kertoo saamelaisten kotiseutualueella tehtävän sosiaalityön tilasta ja todellisista tavoitteista, mikäli sosiaalityön kansainväliset periaatteet eivät toteudu. Näkemyksemme mukaan saamelaisten kotiseutualueella tehtävän sosiaalityön tulisi tukeutua entistä vahvemmin sosiaalityön, yhteiskuntatieteiden ja humanististen tieteiden sekä erityisesti alkuperäiskansojen ja paikallisyhteisöjen tietoon. Pohdimme, edistäisikö saamelaisalueilla tehtävä sosiaalityö paremmin saamelaisten sosiaalista yhteenkuuluvuutta sekä ihmisten ja yhteisöjen voimaantumista ja valtaistumista, mikäli sitä tehtäisiin alkuperäiskansasosiaalityönä. Alkuperäiskansojen parissa työskentely vaatisi vähintäänkin ymmärrystä kulttuurisesti turvallisen palvelun rakentumisesta.

Kysyimme tutkielmassamme, millaista on kulttuurisesti turvallinen sosiaalipalvelu saamelaisen asiakkaan näkökulmasta ja millaisista tekijöistä luottamus rakentuu saamelaisen asiakkaan ja työntekijän välille. Tutkielmamme pohjalta toteamme, että saamelaisten parissa tehtävään sosiaalityöhön on mahdollisesti varattava enemmän aikaa ja erityisiä resursseja. Sosiaalityössä on mahdollistettava perehtyminen saamelaisten kulttuuriin, kielen merkityksiin ja saamelaisten historioihin. Tutkimustietoa näistä on saatavilla. Saamelaisen historiassa tapahtuneiden seikkojen vuoksi luottamussuhde rakentuu hitaasti saamelaisen asiakkaan ja julkista valtaa käyttävän sosiaalityöntekijän välillä. Edellä mainitut lähestymistavat ja työskentelyotteet sisältyvät alkuperäiskansasosiaalityöhön, joka tarjoaa mahdollisuuden kulttuurisesti turvallisen palvelun ja luottamuksen rakentumiseen saamelaisen asiakkaan ja sosiaalityöntekijän välillä.

LÄHTEET

- Arola, Laura 2021: Saamebarometri 2020. Oikeusministeriö, Oulun yliopisto Giellagas-instituutti. [Viitattu 9.7.2024]. Saatavissa: https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/162826/OM_2021_1_SO.pdf?sequence=1&isAllowed=y
- Boine, Else Målfrid 2007: Kulttuurisen kontekstin merkitys saamelaisessa sosiaalityössä. Teoksessa Kulttuuritietoisia kohtaamisia. Sosiaali- ja terapiatyöstä saamelaisalueella. Toimittaneet Eidheim, Harald & Stordahl, Vigdis. s 70–92. Pohjois-Suomen sosiaaialan osaamiskeskus. 2007.
- Cobo, Jose R. Martinez 1986: Study of the problem of discrimination against indigenous populations.
- Curtis, Elena; Jones, Rhys; Tipene- Leach, David; Walker, Curtis; Loring, Belinda; Paine, Sarah-Jane & Reid Papaarangi 2019: Why cultural safety rather than cultural competency is required to achieve health equity: a literature review and recommended definition. Curtis etal. International Journal for Equity in Health. 1–17
- Douglas, Marcela & Saus, Merete 2019: Invisible Differentness in Sámi Child Protection Services. Child Care in Practice. Routledge. 1- 16.
- Elo, Tiina & Magga, Päivi toim. 2007: Eletty, koettu maisema - Näkökulmia saamelaiseen kulttuurimaisemaan. Suomen ympäristö 34/2007. Lapin ympäristökeskus. Rovaniemi.
- Erholtz, Johanna & Eriksen, Heidi & Heikkilä, Lydia & Pirkola, Sami & Sälevä, Tanja 2021: Psykososiaalinen tuki Saamelaisten totuus- ja sovintokomission työn aikana. Lapin sairaanhoitopiiri.
- Gray, M., & Hetherington, T. 2016. Indigenization, indigenous social work and decolonization: Mapping the theoretical terrain. In Decolonizing social work (pp. 25–41). Routledge.
- Heikkilä, Lydia; Kuokkanen, Rauna; Lehtola, Veli-Pekka; Magga, Päivi; Magga, Sigga-Maria; Näkkäläjärvi, Janne; Valkonen, Sanna; Virtanen, Pirjo Kristiina 2024: Saamelaisia koskevan tutkimuksen eettiset ohjeet Suomessa. Sámiide guoski dutkama ehtalaš rávvagat Suomas. Sämmliljd kyeskee tutkâmeettisiih ravvuuh Suomâst. Sämmlaid kuõskki tu'tkõkummuž eettla vuä'ppõõzz Lää'ddjännmest. Ethical guidelines for research involving the Sámi people in Finland. Oulun yliopisto.
- Heikkilä, Lydia 2022: Saamen kielten ja kulttuurin osaaminen sote-alalla: Saamenkielisen sosiaali- ja terveydenhuollon henkilöstön ammatillisen osaamisen tilanne ja koulutustarpeet– MoniSoTe- hanke. <https://lauda.ulapland.fi/handle/10024/65541>
- Heikkilä, Lydia 2024: Saamelaiset sote-palvelujen asiakkaina. Katsaus saamelaisten sosiaali- ja terveystalveluja koskevaan tutkimukseen Suomessa. Valtioneuvoston julkaisuja 2024:12. Helsinki.

- Heikkilä, Lydia, Laiti-Hedemäki, Elsa and Miettunen, Tuuli 2019: Buorre eállin gavgogis: saamelaisten hyvä elämä ja hyvinvointipalvelut kaupungissa.
- Heikkilä, Lydia & Laiti- Hedemäki Elsa & Pohjola, Anneli 2013: Saamelaisten hyvä elämä ja hyvinvointipalvelut. <https://lauda.ulapland.fi/handle/10024/61822>
- Heikkilä, Lydia 2014: (toim.). Meahcceterapiija – Mettäterapia. Kulttuurilähtöistä päihdetyötä luonnossa. Inari. SámiSoster ry.
- Hyvä tieteellinen käytäntö ja sen loukkausepäilyjen käsitteleminen Suomessa 2023
 Tutkimuseettisen neuvottelukunnan julkaisuja 2/2023 Helsinki 2023
https://tenk.fi/sites/default/files/2023-03/HTK-ohje_2023.pdf viitattu
 2.8.2024
- Heino, Eveliina & Jäppinen, Maija 2022: Näkökulmia kulttuurin merkityksiin sosiaalityön käytännöissä ja tutkimuksessa. Janus vol. 30 (2) 2022, 174–181. <https://journal.fi/janus/article/view/112106/71153?acceptCookies=1> luettu 20.10.2023.
- Heinämäki, Leena, Allard, Christina, Kirchner, Stefan, Xanthaki, Alexandra, Valkonen, Sanna, Mörkenstam, Ulf, Bankes, Nigel, Ruru, Jacinta, Gilbert, Jérémie, Selle Per, Simpson, Audra & Olsén, Laura. 2017: Saamelaisten oikeuksien toteutuminen: kansainvälinen oikeusvertaileva tutkimus. Valtioneuvoston kanslia.
- Helander, Hanna, Linkola-Aikio, Inker-Anni, Keskitalo, Pigga & Turunen, Tuija 2022: Saamelaisia koskevan kasvatus ja koulutustutkimuksen eettisiä kysymyksiä. 423–427. Kasvatus 4/2022
- Juntti, Pekka 2022: Inarinsaamelaisten oma laulutapa katosi vuosi-kymmeniksi, mutta nyt muusikko Anna Morottaja tuo sen takaisin – Tällaista on ainutlaatuinen livde-laulu. Helsingin sanomat 21.2.2022. <https://www.hs.fi/kulttuuri/art-2000008615216.html>
- Kemi, Ristin Rávdná 2007: Sosiaalityöntekijänä paikallisyhteisössä. Teoksessa Kulttuuritietoisia kohtaamisia. Sosiaali- ja terapiatyöstä saamelaisalueella. Toimittaneet Eidheim, Harald & Stordahl, Vigdis. s 70–92. Pohjois-Suomen sosiaalialan osaamiskeskus. 2007.
- Kuokkanen, Rauna 2007: Saamelaiset ja kolonialismin vaikutukset nykypäivänä. Kolonialismin jäljet: keskustat, periferiat ja Suomi. Toim. J. Kuortti, M. Lehtinen & O. Löytty. Helsinki: Gaudeamus, 2007. 142–155.
- Kuokkanen, Rauna 2009: Boaris dego eana. Eamiálmogiid diehtu, filosofijat ja dutkan. ČálliidLágádus SÁMI academia. Karasjok.
- Laitinen, Merja & Väyrynen, Sanna 2016: Social work practices and research with Sámi people and communities in the frame of indigenous social work. International Social Work, 59(5), 583–586.
- Lakkala, Aletta & West, Helga ja Torikka Xia 2017: Saamelaisnaisten muinainen, mahdollisesti syntisenä kielletty sarvilakki halutaan jälleen käyttöön. 27.7.2017, Yle. <https://yle.fi/a/3-9743691>

- Lehtola, Riitta & Ruotsala, Pia 2016: Saamenkielisten palveluiden nykytilakartoitus. Saamelaisten lasten-, nuorten- ja perheiden palvelut. Saamelaiskäräjät. Poske saamelaisyksikkö.
- Lehtola, Veli-Pekka 2015: Saamelaiskiista. Sortaako Suomi alkuperäiskansaansa? Into. Helsinki.
- Lehtola, Veli-Pekka 2015: Saamelaiset. Historia, yhteiskunta ja taide. Puntsi Aanaar- Inari 2015. Bookwell Porvoo 2015.
- Lehtola, Veli-Pekkala 2012: Saamelaiset suomalaiset. Kohtaamisia 1896-1953.
- Lehtola, Veli-Pekkala 2023: Saamelaisten historia – vieraana professori Veli-Pekka Lehtola. Sotaa ja historiaa podcast.
- Lerner, Natan 1991: Group Rights and Discrimination in International Law. International Studies in Human Rights. Martinus Nijhoff Publishers. Dordrecht, 1991.
- Karvonen, Minna & Miettunen, Nanna 2023: Selvitys saamelaiskulttuurin huomioimisen tarpeesta ja mahdollisuuksista Lapin hyvinvointialueen lapsiperheiden sosiaalipalveluissa ja perheoikeudellisissa palveluissa. Lapin hyvinvointialue.
- Mattanen, Leena 2016: ”Täytyy puhua enemmän, hiljaisuus ei ratkaise ongelmia”: queer-saamelaisten hyvinvoinnin ja pärjäämisen edellytykset (Master's thesis, L. Mattanen).
- Miettunen, Tuuli 2021: Saamenkielisen sosiaali- ja terveystalouden henkilöstön koulutuksen nykytilanne ja kehittämistarpeet: Selvitys saamen kielten ja saamenkielisen opetuksen kehittämistyöryhmälle. <https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/handle/10024/163018>
- Miettunen, Tuuli 2020: Saamelaistietoa vai puuttuvaa tietoa saamelaisista? Selvitys saamelaistiedosta peruskoulun suomen- ja ruotsinkielisissä oppimateriaaleissa. Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisuja 2020:29. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-263-832-8>
- Mäkitalo, Mari 2021: Saamelaisten lasten, nuorten ja perheiden vaativan tuen tarve. Pohjoinen osaamis- ja tukikeskus, tarvekartoitus. OT-keskus. <https://pohde.fi/wp-content/uploads/2023/01/OT-raportti-saamelaiserityiskysymys.pdf>
- Järvensivu, Linda & Pohjola, Anneli & Romakkaniemi, Marjo 2016: Locating Sámi social work in Finland. Meanings produced by social workers in working with Sámi people. International Social Work vol. 59(5). 600–613.
- Pasanen, Annika 2016: Saamebarometri 2016-Sámi giellabaromehter 2016: Selvitys saamenkielisistä palveluista saamelaisalueella-Čielggadus sámegielat bálvalusain sámeguovllus."
- Poutanen, Pauli 2022: Kalastusjuttunsa voittanut saamelaispoliitikko Anne Nuorgam: Olemme iloisi korkeimman oikeuden päätöksestä ja ratkaisu vaikuttaa varmasti lain valmisteluun. Lapin Kansa. <https://www.lapinkansa.fi/kalastusjuttunsa-voittanut-saamelaispoliitikko-ann/4518291>

- Pöysä, Jyrki 2021: Etnografia. Teoksessa Jaana Vuori (toim.) Laadullisen tutkimuksen verkkokäsikirja. Tampere: Yhteiskuntatieteellinen tietoaarkisto [ylläpitäjä ja tuottaja]. <h
<https://www.fsd.tuni.fi/fi/palvelut/menetelmaopetus/>>.
 [Viitattu: 3.8.2024.]
- Ramsden, Irihapeti 2002: Cultural Safety and Nursing Education in Aotearoa and Te Waipounamu. Wellington: Victoria University.
https://www.iue.net.nz/wp-content/uploads/2024/01/RAMSDEN-I-Cultural-Safety_Full.pdf
- Raatikainen, Eija 2015. Lujita luottamusta. Asiakassuhteen rakentaminen sosiaali- ja terveysalalla. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Rowe, Simone., Baldry, Eileen., & Earles, Wendy 2015. Decolonising social work research: Learning from critical Indigenous approaches. Australian Social Work, 68(3), 296–308.
- Ruotanen, Lauri 2021: Kolttasaamelaiset ja suomalainen sosiaalihuolto: siirtymä osaksi suomalaista yhteiskuntaa ja saamelaista alkuperäiskansaa etnisyyden ja sosiaalihuollon kontekstissa. Jyväskylän yliopisto.
https://jyx.jyu.fi/bitstream/handle/123456789/78441/978-951-39-8908-8_vaitos26112021.pdf?sequence=4&isAllowed=y
- Saamelaiskäräjät 2020: Saamelaisten sosiaali- ja terveysalan kehittämisohjelma.
- Sieppi, Onneli & Hirvonen, Nina 2019: Saamelaisen kasvatuksen erityispiirteitä. Saamelainen varhaiskasvatus nyt: arvot, käytänteet ja osallisuus arjessa.
- Smith, Linda Tuhiwai 2012: Decolonizing methodologies: research and indigenous peoples.
- Sosiaali- ja terveysalan eettinen perusta, ETENE-julkaisuja 32. Valtakunnallinen ssosiaali- ja terveysalan eettinen neuvottelukunta ETENE Sosiaali- ja terveysministeriö Helsinki 2011.
<https://etene.fi/documents/66861912/66865169/ETENE-julkaisuja+32+Sosiaali-+ja+terveysalan+eettinen+perusta.pdf/13c517e8-6644-4fa5-8c5f-193cfdce9841/ETENE-julkaisuja+32+Sosiaali-+ja+terveysalan+eettinen+perusta.pdf?t=1439805553000> [viitattu 2.8.2024]
- Tuomi, Jouni & Sarajärvi, Anneli 2018: Laadullisen aineiston analyysi: sisällönanalyysi. Tuomi, Jouni; Sarajärvi, Anneli: Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Kustannusosakeyhtiö Tammi.
- Tuomi, Jouni & Sarajärvi, Anneli 2002: Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Helsinki: Tammi.
- Valkonen, Sanna 2009: Poliittinen saamelaisuus. Vastapaino. Tampere.
- Westinen, Elina 2023: Suomiräpin ja suomalaisuuden moninaisuudesta. Ilmiö.
<https://ilmiomedia.fi/artikkelit/suomirapin-moninaisuudesta/> Viitattu 4.9.2024

VIRALLISLÄHTEET:

Perustuslaki (11.6.1999/731)

Saamen kielilaki (15.12.2003/1086)

Tietosuoja laki (5.12.2018/ 1050)

Laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista (22.9.2000/812)

Laki saamelaiskäräjistä (17.7.1995/974)

Laki sosiaali- ja terveydenhuollon järjestämisestä (612/2021)

Yhdenvertaisuuslaki (1325/2014)

Yhdistyneiden kansakuntien kansalais- ja poliittisia oikeuksia koskeva yleissopimus
(SopS 8/1976)

Yhdistyneiden kansakuntien lasten oikeuksien yleissopimus (SopS 59/1991)

Yhdistyneiden kansakuntien taloudellisia, sosiaalisia ja sivistyksellisiä oikeuksia
koskeva yleissopimus (SopS 6/1976)

Valtioneuvoston päätös VN/11265/2020

Sosiaalityön määritelmä

<https://www.sosnet.fi/FI/Sosnet/Sosiaalityon-maaritelma>

LIITE 1 Pyyntö osallistua tutkimukseen pohjoissaameksi, inarinsaameksi, koltansaameksi ja suomeksi

Bivdda oassálastit dutkamuššii

Muital iežat vásáhusaid sosiálabarggu bálvalusain sápmelačča geahččanguovllus

Háliidivččetgo juohkit vásáhusaidat sosiálabálvalusain ja deaivvadeamiin bargiiguin? Leigo bargis áddejupmi sáme kultuvrras ja oruigo, ahte kultur- ja gielladuogážat váldojuvvojit vuhtii bálvalusas? Moai letne anárašgielat sosiálabarggu studeanttat Lappi universitehtas ja letne čállimin magisttaroahpuide gullelaš pro gradu -dutkamuša. Dutkamuša ulbmilin lea áddet makkár vásáhusat sápmelaš áššehasas leat sosiálabarggu kultuvrralaš oadjebasvuodas ja dál moai sávve, ahte oččošeimme sápmelaččaid muitalusaid sin vásáhusaid birra sosiálabarggus.

Moai bivde du, Lappi buresveadjinguovllus ássi sápmelaš, juohkit iežat vásáhusaid sosiálabarggus maŋimus logi jagis. Moai atne árvvus vásáhusaidat juohkima, dainna sáhtát buoremus dilis lasihit dieđu das, mo galggašii fállat sápmelaččaide kultursensitiiva ja kultuvrralaččat oadjebas sosiálabálvalusaid. Sáhtát čálistit daid áššiid, mat leat leamaš dutnje mearkkašahttit. Vásáhusat sosiálabarggus sáhttet laktásit ovdamearkka dihte bearaš-sosiálabargui, mánáidsuodjalussii, bargoahkásaš dahje bearašvuoigatvuodalaš bálvalusaide. Bálvalusain dárkkuhuvvo earret eará bálvalusdárbbu árvvoštallan, bearašbargu, sosiálaneavvun, veajuiduhtti bargodoaimma dahje mánáidgohcínbálvalusat.

Oassálastin dutkamuššii lea eaktodáhtolaš ja luhtolaš. Moai jávkadetne materiálas buot daid áššiid maiguin olbmot sáhttet dovdat du ja moai duššadetne materiála go dutkamuš lea gárvvis. Moai válde dutkamušas vuhtii Sámedikki dohkkehan hápmosa (Sámediggi 2023) sápmelaččaid guoski dutkamuša ehtalaš rávvagiin.

Gažadeami ja lassedieđuid dutkamušas gávnnat dán Webropol-lijka duohken: <https://link.webropolsurveys.com/S/CDF365BA1796CFC8>

Giitu beroštumis munno dutkamušbargui. Sáhtát ainnas juohkit dán dutkamušbivdaga ovddosguvlui heivvolaš ulbmiljovkui. Jus háliidat lassedieđuid, sáhtát váldit oktavuoda munnuide dahje munno bagadeaddjái professor Sanna Hautalai sanna.hautala@ulapland.fi.

Dearvvuodaiguin

Tytti Kyrö

tykyro@ulapland.fi

tel. 040 154 7616

Laura Ylinampa

laylinam@ulapland.fi

tel. 040 183 6884

Táttum uásálistid tudhástâhân

Muštâl feeriijmijnâd sosiaalpargo palvâlusâin sâmmilâžžân.

Halijdah-uv jyehid feeriimijdád sosiaalpalvâlusâin já kuáhtáámijn sosiaalpargeiguin? Lâi-uv pargest iberdâs sâmikulttuurist já tubdih-uv/ feerejih-uv ete sun oonij huolâ tuu kulttuur- já kielâtuáváást?

Muoi láán anarâškielâg uáppeekyevtis Laapi ollâopâttuvâst já muoi čálleen pro gradu -tudhâstuv, mii kulá maisteruáppoid. Tudhâstuv ulme lii iberdid, magareh feeriimeh sâmmilii äššigâsâst láá kulttuurlii torvolâšvuodâst sosiaalpargoost. Tääi mij tuáivup ete finnejeen sâmmilij muštâlusâid feeriimijn sosiaalpargoost.

Pivdeen tuu jyehid feeriimijdád sosiaalpargoost majemui love ive ääigi, jis tun lah sâmmilâš, kote áásá Laapi pyereestvaijeemkuávlust. Muoi anneen áárvust feeriimij jyehim, eromâšávt tondiet ko tot puáhtá lasedid tiáđu tast, maht faalâđ kultuursensitivlijd já kulttuurlávt torvolijd sosiaalpalvâlusâid sâmmiláid. Tun puávtáh rijjá čäällid aasijd, moh láá lamaš tunjin merhâsitteeh.

Sosiaalpargo feeriimeh pyehtih lohtud peerâsosiaalpaargon, párnâisuojâlmân, pargohaasij teikkâ peerâvuogâdovuodâ palvâlussâid. Palvâlusah merhâseh ovdâmerkân palvâlustáárbu árvuštállâm, peerâpargo, sosiaalstivrim, vajoidittee pargotooimâ já párnâikoccee palvâlusâid.

Koijâdâlmân uásálistem lii rijjâtatulâš já luáttámušlâš. Muoi čieheen amnâstuvâst puoh meerhâid, main västideijee pasta tubdâđ já tuššâdeen amnâstuv tudhâstuv valmâštum maŋa // tast maŋa ko tudhâstâh lii valmâstum. Muoi väldeen tudhâstuvâstân huamášumân Sâmitige tuhhiittâm hammiittâs (Sâmitigge 2023) *Sâmmilij kyeskee tutkâm eettisij ravvuin*.

Koijâdállâm já lasetiáđu tudhâstuvâst tun kaavnah taan Webropol -liiŋkâst: <https://link.webropolsurveys.com/S/CDF365BA1796CFC8>

Takkâ kiddiistuumeest munnuu tudhâstâhân. Tun puávtáh rijjá jyehid taam tutkâmpovdim ovdâskulij čuosâttâhjuávkun. Jis halijdah lasetiáđu, te väälđi ohtâvuodâ munnui teikkâ tudhâstuv stivreijee professorân Sanna Hautalan sanna.hautala@ulapland.fi.

Ustevlij tiervuodâiguin,

Tytti Kyrö

tykyro@ulapland.fi

puh. 040 154 7616

Laura Ylinampa

laylinam@ulapland.fi

puh. 040 183 6884

Raukkmõš vuässõöttâd tutklma

Maainâst jiijjad ķiõččlâsttmõõžžin sosiaaltuâj kääzzkõõžžin sâ'mmla vœi'nnemkuu'lmeest.

Haa'le'čik'-a jue'kked ķiõččlâsttmõõžžid sosiaalkääzzkõõžžin da kaaunõõttmõõžžin tuâjjlaivui'm? Leäi-a tuâjjlast fi'tjõs sää'mkulttuurâst da to'bdiĳ'-a, što jiijjad kulttuur-da kiõlltuägga va'lddeš lokku kääzzkõõžžâst? Muâna leä'p aanarsää'mķiõllsaž sosiaaltuâj mátt'tõõtti Lappi universitee'ttest da raajjâp maistermäättaid kuulli pro gradu -tuutkâlm.

Tuutkâlm mie'rren lij fi'ttjed, måkam kiöçčlâsttmöözž sä'mmlaž ä'sšnee'kkest lie kulttuursaž staanvuöđâst sosiaaltuâjast. Ään muäna tuäivvap, što vuäžžap sä'mmlai mainnsid jiijjâz kiöçčlâsttmöözž piir sosiaaltuâjast.

Raukkâp tuu, Lappi pue'rrvââjjamvuu'dest jälsteei sä'mmlaž, jue'kked jiijjad kiöçčlâsttmöözžid sosiaaltuâjast mäâimöš låai ee'jj ääi'jest. Äännep äärvast jiijjad kiöçčlâsttmöözžid juâkkmöözž, gu töt vuäitt pue'rmöš vue'jjest lââ'zzted teättmöözž töt'st, mä'htt ta'rjjeed sä'mmlaid kulttuursensitiivlaž da kulttuurlânji staani sosiaalkäâzzköözzid. Vuäitak friijâld kee'rjted aa'sšin, kook lie leämmaž tu'nne miärktei. Sosiaaltuâj kiöçčlâsttmöözž vuäi'tte öhttned ouddmiärkkân piärsosiaaltuöjju, päärnaisuöjylumša, tuâjjâksai le'be piärvuöiggâdvueöđlaž kääzzköözzid. Kääzzköözzivui'm juu'rdet jeä'rbi mie'ldd kääzzköstaarb ärvvstööllmöözž, piärtuâj, sosiaalohjjummuž, säursmö'tti tuâjtoi'mmummuž le'be päärnaivuäppikääzzköözzid.

Vuässööttmöš köjldö'sse lij jiöçčtäättlaž da na'ddjemnallsem. Aunstöözzâst jaukkeet puk aa'sšid, koin tuu vuäitt tobddâd, da aunstöözz hiävtet tuutkâlm valmštöövvmöözž mäñña. Vä'lddep tuutklmest lokku Säâ'mtee'gğ priimmâm hämmaz (Säâ'mte'gğ 2023) sä'mmlaid kuöskki tu'tkkummuž eettlaž vuä'ppöözzin.

Köjldöözž da lââ'ssteâđ tu'tkkummšest kaaunak tän Webropol-liiñk pääi'k:<https://link.webropolsurveys.com/S/CDF365BA1796CFC8>

Spä'sseb perstumšest muännai tu'tkkeemtuöjju. Vuäitak friijâld jue'kked tän tu'tkkeemraukkmöözž oudârta täävtösjou'kke kuulli oummuid. Jös haa'lääk lââ'ssteâdaid, vuäitak lee'd öhttvuöđâst muännaid le'be tu'tkkummuž ohjeei professoo're Sanna Hautalaa'je sanna.hautala@ulapland.fi.

Tiörv'vuödivui'm

Tytti Kyrö

tykyro@ulapland.fi

te'l. 040 154 7616

Laura Ylinampa

laylinam@ulapland.fi

te'l. 040 183 6884

Pyyntö osallistua tutkielmaan

Kerro kokemuksistasi sosiaalityön palveluista saamelaisena

Haluaisitko jakaa kokemuksia sosiaalipalveluista ja kohtaamisista työntekijöiden kanssa? Oliko työntekijällä ymmärrystä saamelaiskulttuurista ja koitko, että kulttuuri- ja kielitaustasi huomioitiin palvelussa? Olemme kaksi inarinsaamenkielistä sosiaalityön opiskelijaa Lapin yliopistosta ja teemme maisteriopintoihin sisältyvää pro gradu -tutkielmaa. Tutkielman tarkoituksena on ymmärtää, millaisia kokemuksia saamelaisella asiakkaalla on kulttuurisesta turvallisuudesta sosiaalityössä ja nyt toivommeekin saavamme saamelaisten kertomuksia kokemuksistaan sosiaalityöstä.

Pyydämme sinua Lapin hyvinvointialueella asuva saamelainen jakamaan kokemuksiasi sosiaalityöstä viimeisen kymmenen vuoden ajalta. Arvostamme kokemuksiesi jakamista, sillä se voi parhaimmillaan lisätä tietämystä siitä, miten tarjota saamelaisille kulttuurisensitiivisiä ja kulttuurillisesti turvallisia sosiaalipalveluita. Voit vapaasti kirjoittaa asioista,

jotka ovat olleet sinulle merkityksellisiä. Sosiaalityön kokemukset voivat olla esimerkiksi perhesosiaalityöhön, lastensuojeluun, työikäisten tai perheoikeudellisiin palveluihin liittyvää. Palveluilla tarkoitetaan muun muassa palvelutarpeen arviointia, perhetyötä, sosiaaliohjausta, kuntouttavaa työtoimintaa tai lastenvalvojapalveluja.

Osallistuminen kyselyyn on vapaaehtoista ja luottamuksellista. Aineistosta häivytetään kaikki tunnistettavuuteen vaikuttavat seikat ja aineisto tuhoetaan tutkielman valmistumisen jälkeen. Otamme tutkielmassamme huomioon Saamelaiskäräjien hyväksymän luonnoksen (Saamelaiskäräjät 2023) saamelaisia koskevan tutkimuksen eettisistä ohjeista.

Kyselyn sekä lisätietoa tutkimuksesta löydät tästä Webropol -linkistä: <https://link.webropol surveys.com/S/CDF365BA1796CFC8>

Kiitos mielenkiinnostasi tutkimustyötämme kohtaan. Voit vapaasti jakaa tätä tutkimuspyyntöä eteenpäin kohderyhmään kuuluville. Lisätietojen saamiseksi voit halutessasi olla yhteydessä allekirjoittaneisiin tai tutkimusta ohjaavaan professoriin Sanna Hautalaan sanna.hautala@ulapland.fi.

Ystävällisin terveisin,

Tytti Kyrö

tykyro@ulapland.fi

puh. 040 154 7616

Laura Ylinampa

laylinam@ulapland.fi

puh. 040 183 6884

LIITE 2 Sosiaalisessa mediassa jaettu kuva pyynnöstä osallistua tutkimukseen

Osallistu tutkimukseen

Haluaisitko jakaa kokemuksia sosiaalipalveluista ja kohtaamisista työntekijöiden kanssa? Oliko työntekijällä ymmärrystä saamelaiskulttuurista ja koitko, että kulttuuri- ja kielitaustasi huomioitiin palvelussa?

Teemme pro gradu -tutkielmaa ja tarkoituksenamme on ymmärtää millaisia kokemuksia saamelaisella asiakkaalla on kulttuurisesta turvallisuudesta sosiaalityössä.

Linkin kyselyyn sekä lisätietoa tutkimuksesta löydät alta. Kysely on auki 31.5.2024 asti. Voit vastata kyselyyn saameksi tai suomeksi.

Tiervuodâiguin / Dearvvuodâiguin
Tiõrv'vuõdivui'm / Terveisin,

Tytti Kyrö ja Laura Ylinampa

LIITE 3 Webropol –kyselyn alkuteksti pohjoissaameksi, inarinsaameksi, koltansaameksi sekä suomeksi

Pohjoissaame:

Vásáhusat sosiálabarggu bálvalusain sápmelažžan

Go vástidan gažadeapmái, oassálasttán Tytti Kyrö ja Laura Ylinampa sosiálabarggu pro gradu -dutkanuššii.

Pro gradu -barggu várás čoggojuvvon jearahallanmateriála anonymiserejuvvo, iige olbmuid, geat leat vástidan gažadeapmái, sáhte dovdat das. Dutkamuša áigge materiála beasa lohkat dutkamuša dahkkit ja sin bagadeaddjit ja dat seilluhuvvo Lappi universitehta diehtodorvvolaš serveras.

Go vástidan gažadeapmái, ádden ahte dutkamuššii oassálastin lea eaktodáhtolaš. Goit totge go lean sádden mu vástádusaid, ádden ahte in sáhte šat šluhttet mu oassálastima dutkamuššii. Jus buvttán ovdii mu heaggadieđuid gažadeami vástádusain, nanuhan mu miehtama heaggadieđuid gieđahallamii. Attán miehtama čuovvovaš earenomáš heaggadieđuid gieđahallamii: etnisitehta ja dearvvašvuhtii guoskevaš dieđut.

Gažadeamis lea gávccii rabas gažaldagat. Sáhtát vástidit buot gažaldagaide dahje beare osiid dain.

Gažadeapmái sáhtta vástidit ieš áššehasat dahje oapmahaččat (omd. váhnen, fuolaheaddji, guoibmi, mánná).

Ipmirdan ja dohkkehan bajábeal teavstta.

Inarinsaame:

Feeriimeh sosiaalpargo palvâlusâin sâmmilâžžân

Vástidmâin taan kojâdâlmân mun uásálistám uáppei Tytti Kyrö já Laura Ylinampa
sosiálpargo pro gradu -tudhâstâhân.

Pro gradu – pargo várás nuurum kojâdâllâmamnâstuv ráhtoo anonymlâžžân ige tast paste tubdâđ uásálistee persovnijd. Tudhâstuv čäällim ääigi, tuše tudhâstuv čälleeh já sunnuu stivrejeijee peesih luuhâđ amnâstuv. Amnâstâh lii vuárhust Laapi ollâopâttuv tiätutorvolii palvâlmist.

Kojâdâllâm uásálisten mun iderdâm, ete uásálistem lii rijjâtatulâš. Liijká-uv ko mun kojâdâllâm loopâst vuolgâttâm vástádâsâidân, mun jiem innig paste keessid maasâd uásálistem. Mun nonniim mieltâm muu persovntâidui kiedâvušmân ton verd maid mun

jieš puávtám taid oovdân kojádâlmist. Adelâm miettâm čuávuvái eromâšij persovntiätu-juávhui kiedâvušmân: etnisâš algâvuolgâ já tiervâsvuođâ kyeskee tiäduh.

Kojádâlmist láá käävci ávus koččâmuššád. Tun puávtáh västidiđ puoh koččâmuššáid teikâ uási tain.

Kojádâlmân puáhtá västidiđ äššigâs sajattuvâst teikkâ aldaolmožin (ovdâmerkkân vanhim, huolâtteijee, pelikyeimi, páárnáš)

Mun iberdâm já tuhhiittâm taam teevstâ paajaabeln.

Koltansaame:

Ķiöččlâsttmöžž sosiaaltuâj kääzkköžžin sä'mmli'žžen

Va'sttee'l tän kõjldö'sse vuässöđdam Tytti Kyrö da Laura Ylinampa sosiaaltuâj pro gradu -tutklma.

Pro gradu -tuâj vääras norrum kõjldösaunstöžž anonymisââ'stet, ij-ga tö'st vueil't tobddâd tutklma vuässöđttâm oummuid. Tuutkâlm raajjmöžž äi'gğen aunstöžž peä'sse kiöččâd tuutkâlm raajji da suännai ohjjei, da tön seeiltet Lappi universitee'tt teättstaani servee'rest.

Kõjldö'sse vuässöđttjen fi'ttjam, što tu'tkkummsâ vuässöđttmöš lij jiöččtäättlaž. Kuuitâg, ko kõjldöžž looppâst vuölttâam jiöččan vasttöžžid, jiöm vueil't teänab jârrâ'sted jiöččan vuässöđttmöžž. Ra'vvjam, što miâstam jiöččan persoonteâđai kiött'tööllmö'sše, tön vee'rd ko jiöčč pooutam jiöččan persoonteâđaid tiöttu kõjldöžž äi'gğen. Miâstam tai jeä'rab persoonteättjoouki kiött'tööllmö'sše: eetnlaž alggveärr da tiörvâsvuođ kuöskki teâđ.

Kõjldöžžâst lie kâäu'c äävkööččmöžž. Vuäitak va'sttees puk kööččmöžžid le'be vuâssa kööččmöžžin tön mie'ldd, mä'htt jiöčč haa'lääk.

Kõjldö'sse vuäitt va'sttees jiöčč ä'sšne'kken le'be roodnairuättân (ouddmiârkkân jeä'nn, e'čč, huölteei, pie'llkuei'mm, päärnaž).

Fi'ttjam da priimam â'lnn âarraai tee'kst.

Suomeksi:

Kokemukset sosiaalityön palveluista saamelaisena

Vastaamalla tähän kyselyyn osallistun Tytti Kyrön ja Laura Ylinamman sosiaalityön pro gradu -tutkielmaan.

Pro gradu - työtä varten kerätty kyselyaineisto anonymisoidaan, eikä siitä voida tunnistaa tutkielmaan osallistuneita henkilöitä. Tutkielman teon aikana aineistoon on pääsy tutkielman tekijöillä ja heidän ohjaajillaan ja sitä säilytetään Lapin yliopiston tietoturvaisella palvelimella.

Kyselyyn osallistujana ymmärrän, että tutkimukseen osallistuminen on vapaaehtoista. Kuitenkin, kun kyselyn lopussa lähetän vastaukseni, en pysty enää peruuttamaan osallistumistani. Vahvistan suostumukseni henkilötietojeni käsittelyyn, siinä määrin kuin itse tuon henkilötietojani esille kyselyn aikana. Annan suostumukseni seuraavien erityisten henkilötietoryhmien käsittelyyn: etninen alkuperä ja terveyttä koskevat tiedot.

Kyselyssä on kahdeksan avointa kysymystä. Voit vastata halutessasi kaikkiin kysymyksiin tai osaan kysymyksistä.

Kyselyyn voi vastata itse asiakkaan asemasta tai lähiomaisena (esimerkiksi vanhempi, huoltaja, puoliso, lapsi)

Ymmärrän ja hyväksyn yllä olevan tekstin.

LIITE 4 Webropol –kyselyn kysymykset koltansaameksi, inarinsaameksi, pohjoissaameksi ja suomeksi

Koltansaame:

Kõõčcmõõžž

1. Mä'htt tuu le'be roodnairuáđad sosiaalkäázzkõõzzi ä'sšne'vuõtt aa'lji?
2. Vuäitci'k-a kovveed jiijjad rool da kõskkvuõđ kääzzkõ'sse? Leäk-a jiõčč leämmaž ä'sšne'kken le'be roodnairuáttân (ouddmiârkkân jeä'nn, e'čč, huõlteei, pie'llkuei'mm, päärnaž)?
3. Mõõn kuu'kk tõ'st lij, ko sosiaalkäázzkõõzz a'lğge?
vualla 1 ee'kk, 1–3 ee'jj, 4–5 ee'jj, 6–10 ee'kked
4. Maainâst jiijjad kiõččlâsttmõõžžâst sosiaalkäázzkõõzzi ä'sšne'kken. Vuäitak mainsted ouddmiârkkân, mä'htt ä'sšne'vuõtt aa'lji, mä'htt tõt juátkkji le'be mii änn'jõž vue'kk lij. (ouddmiârkkân päärnaisuõjjlummuš, päärnažpiârri kääzzkõõzz, vuõrâsoummisosaaltuâjj, päärnaivuâppi kääzzkõõzz, piârtuâjj, sosiaalohjjummuš, säursmõ'tti tuâjjtoi'mmjummuš)
5. Mâkam miârktõs sosiaalkäázzkõõzzi tuâjjla tuâggast leäi, le'be leäi-a tõ'st miârktõs?
6. Mä'htt tuâjjlaž vaa'ldi lokku tuu kulttuurlaž tuâgga sosiaalkäázzkõõzzin da kaaunõõttmõõžžin? Mii miârktõõzzid tõ'st, što tuâjjlaž vaa'ldi le'be ij vâlddam lokku tuâggžad, leäi jiijjad vue'jjest?
7. Maainâst na'ddjõõzzâst tuâjjli'žže le'be tuu vuäžžam kääzzkõ'sse da veäkka? Mõõk aa'sšid vaikkte na'ddjõõzz šõddmõ'sše le'be tõõzz, jõs tõt ij šõddâm?
8. Haa'lääk-a mainsted jiijjad jee'res vuäinlmid, kiõččlâsttmõõžžid le'be mäi'd-ne jee'res, kää'tt õhttan äšša?

Inarinsaame:

Koččâmušah

1. Maht tuu teikkâ tuu aldaulmuu äššigâsvuotâ aalgij?
2. Puávtáh-uv kuvviđ tuu rooli já ohtâvuodâ palvâlusân? Lah-uv tun jieš vâi lii-uv tuu aldaolmooš lamaš äššigâs sajattuvâst (om. vanhim, huolâtteijee, pelikyeimi, páárnáš)?
3. Kale ive tassaaš tot tábâhtui?
majemui 12 manupaje ääigi, 1-3 ive tassaaš, 4-5 ive tassaaš, 6-10 ihheed tassaaš
4. Muštâl feeriimijdâd sosiaalpalvâlus äššigâssân. Tun puávtáh muštâliđ ovdâmerkkân, maht äššigâsvuotâ aalgij, maht tot joođhij já maggaar tile lii tääl. (om. párnâisuojâlem,

párnáiperrui palvâlusah, rävisulmuisosiaalparvo, párnáikoccee palvâlusah, peerâpargo, sosiaalstivrim, vajoidittee pargotooimâ)

5. Maggaar merhâšume sosiaalpalvâlusâi pargee tuáváást lâi vâi lâi-uv tast merhâšume?
6. Maht pargee vaaldij huámášumán tuu kulttuurlii tuáváá sosiaalpalvâlusâin já teivâdmijn? Maggaar merhâšume tast lâi ko pargee vaaldij tuáváá huámášumán teikâ ij váldám tom huámášumán?
7. Muštâl luattamušâst pargei teikkâ palvâlusân já išán, mon tun finnejih? Moh aášijd vaiguttii toos, ete luáttámuš soodâi? Nabai jis tot ij šoddâm?
8. Halijdah-uv vala muštâlíd eres uáinuin, feeriijmijn teikkâ maidnii muide taan fáádást?

Pohjoissaame :

Gažaldagat

1. Mo du dahje du lagaš olbmo áššehasvuohta sosiálabálvalusain álggii?
2. Sáhtáſitgo govvidit du rolla ja gaskavuohta bálvalusaide? Leatgo leamaš ieš áššehassan dahje oapmahažžan (omd. vâhnen, fuolaheaddji, guoibmi, mánná)?
3. Man guhkes áiggi lea das, go sosiálabálvalusat álget? vuollet 1 jahki, 1-3 jagi, 4-5 jagi, 6-10 jagi
4. Muital iežat vásáhusain sosiálabálvalusaid áššehassan. Sáhtát mitalit ovdamearkka dihte, mo áššehasvuohta álggii, mo dat joatkašuvai dahje mii lea dilli dál (omd. mánáidsuodjalus, mánnábearrašiid bálvalusat, rávesolbmuid sosiálabargu, mánáidgohcci bálvalusat, bearašbargu, sosiálaneavvun, veajuiduhtti bargodoaibma).
5. Makkár mearkkašupmi sosiálabálvalusaid bargi duogážis lei dahje leigo das mearkkašupmi?
6. Mo bargi vuhtiiválddii du kulturduogáža sosiálabálvalusain ja deaivvadeemiin? Mii mearkkašumiid lei das, ahte du duogáš váldojuvvui dahje ii váldojuvvon vuhtii?
7. Makkár luohttámuš dus lea bargiin, bálvalusaide ja veahkkái don ožžot? Makkár áššit váikkuhit luohttámuša šaddamii dahje dasa, ahte dat ii šaddan?
8. Háliidatgo mitalit eará: oainnuid, vásáhusaid dahje juoidá mii laktása dán ášši?

Suomeksi:

Kysymykset

1. Miten sinun tai läheisesi sosiaalipalvelujen asiakkuus alkoi?

2. Voisitko kuvata omaa rooliasi ja suhdetta palveluun? Oletko ollut itse asiakkaan asemassa tai lähiomaisena (esim. vanhempi, huoltaja, puoliso, lapsi)?

3. Kuinka kauan aikaa on siitä, kun sosiaalipalvelut alkoivat?

alle 1 vuosi, 1-3 vuotta, 4-5 vuotta, 6-10 vuotta

4. Kerro kokemuksestasi sosiaalipalveluiden asiakkaana. Voit kertoa esimerkiksi, miten asiakkuus alkoi, miten jatkui tai mikä on tämän hetken tilanne. (esim. lastensuojelu, lapsiperheiden palvelut, aikuissosiaalityö, lastenvalvojan palvelut, perhetyö, sosiaaliohjaus, kuntouttava työtoiminta)

5. Millainen merkitys sosiaalipalvelujen työntekijän taustalla oli tai oliko sillä merkitystä?

6. Miten työntekijä otti huomioon kulttuurillisen taustasi sosiaalipalveluissa ja kohtaamisissa? Mikä merkitys taustasi huomioimisella tai huomiotta jättämisellä oli tilanteessasi?

7. Kerro luottamuksesta työntekijään tai saamaasi palveluun ja apuun? Mitkä seikat vaikuttivat luottamuksen syntyyn tai jos sitä ei syntynyt?

8. Haluatko kertoa muita näkemyksiäsi, kokemuksiasi tai jotakin muuta aiheeseen liittyen?